ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΙΑΤΡΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΧΕΙΡΟΥΡΓΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ
ΟΡΘΟΠΑΙΔΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : Ο ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Ν. ΣΟΥΚΑΚΟΣ

Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΓΙΑΤΡΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΝΟΥΛΗ (1849-1915)

ΚΑΙ Η ΙΔΙΑΙΤΕΡΗ ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΧΕΙΡΟΥΡΓΙΚΗ ΤΟΥ ΓΟΝΑΤΟΣ

ΜΑΡΘΑ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1999

Η έγκριση της διδακτορικής διατριβής από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων δεν υποδηλώνει αποδοχή των γνωμών του συγγραφέα

Νόμος 5343/32, άρθρο 202, παράγραφος 2

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Επιβλέπων :
Παναγιώτης Ν. Σουκάκος
Καθηγητής της Ορθοπαιδικής Κλινικής της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Μέλη :
Αναστάσιος Γεωργούλης
Επίκουρος Καθηγητής της Ορθοπαιδικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Άρης Λιάκος
Καθηγητής της Ψυχιατρικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

ΕΠΤΑΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Παναγιώτης Ν. Σουκάκος
Καθηγητής της Ορθοπαιδικής Κλινικής της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Άρης Λιάκος
Καθηγητής της Ψυχιατρικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Στέφανος Γερουλάνος
Καθηγητής της Ιστορίας της Ιατρικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Νίκη Αγνάντη
Καθηγητής Παθολογικής Ανατομίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Θεόδωρος Ξενάκης
Αναπληρωτής Καθηγητής της Ορθοπαιδικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Αλέξανδρος Μπερής
Αναπληρωτής Καθηγητής της Ορθοπαιδικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Αναστάσιος Γεωργούλης
Επίκουρος Καθηγητής της Ορθοπαιδικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Πρόλογος

Πρόλογος

Η διερεύνηση της ζωής και σταδιοδρομίας του Ηπειρώτη γιατρού Γεωργίου Κωνσταντίνου Νούλη τον 19ο αι. αποσκοπεί όχι μόνο στην ικανοποίηση επιστημονικών ενδιαφερόντων, αλλά κυρίως στη μελέτη και γνώση της άσκησης της ιατρικής επιστήμης, Χειρουργίας και Ορθοπαιδικής καθώς και στην ευρύτερη κοινωνική προσφορά του στην Ήπειρο, Αθήνα και Κωνσταντινούπολη.

Αφορμή για την ενασχόληση με το συγκεκριμένο θέμα ήταν οι ανακοίνωσεις μου στα πλάισια των Σεμιναρίων Διαγνωστικής και χειρουργικής αρθροσκόπησης, που οργανώθηκαν στα Γιάννινα, στις 30-3-1995 και 12-9-1996 με πρόεδρο του σεμιναρίου τον καθηγητή της Ορθοπαιδικής κλινικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων κ. Παναγιώτη Ν. Σουκάκο και πρόεδρο της οργανωτικής τον κ. Αναστάσιο Γεωργούλη, επίκουρο καθηγητή της Ορθοπαιδικής κλινικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, με σκοπό να αποκαταστήσουν παγκοσμίως το όνομα του γιατρού Γεωργίου Νούλη, ο οποίος πρώτος στη διδακτορική του διατριβή το 1875 περιέγραψε την κλινική δοκιμασία ασταθειών του γόνατος, ώστε το διαγνωστικό Noulis test να αντικαταστήσει το Lachman test. Στη διδακτορική διατριβή του Γεωργίου Νούλη αναφέρθηκε επίσης ο προσκεκλημένος διακεκριμένος επιστήμονας Dr. Hans Paessler, Γενικός Γραμματέας της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας Εταιρειών Αθλητικών κακώσεων, ο οποίος αναδιφώντας τις σχετικές επιστημονικές μελέτες κατέληξε στο όνομα του Ηπειρώτη γιατρού ως του επιστήμονα που πρώτος περιέγραψε δοκιμασία διαγνωστική της προσθιοεσωτερικής αστάθειας του γόνατος. Η μετάβασή μου στην Ζυρίχη, ύστερα από την υπόδειξη του κ. Στέφανου Γερουλάνου, καθηγητή της Ιστορίας της Ιατρικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, και η συνεργασία μου με τον καθηγητή και διευθυντή του Medizinhistorisches Institut und Museum der Universität Zürich Prof. Dr. Med. B. Rüttimann τον Δεκέμβρη του 1998, ολοκλήρωσε την έρευνα για εξεύρεση επιπλέον πληροφοριών.

Στην διδακτορική αυτή διατριβή καταβλήθηκε προσπάθεια να ανευρεθούν στοιχεία σχετικά με τη ζωή του γιατρού και τη δράση του, που προέρχονται από πρωτογενείς πηγές, του Αρχείου της Μητρόπολης Ιωαννίνων, την έρευνα που οποίου επέτρεψε ευγενώς ο Μητροπολίτης

Ιωαννίνων κ. Θεόκλητος, τον οποίο και ευχαριστώ, καθώς και του Αρχείου της Ζωσιμαίας Σχολής, που φυλάσσεται στα Αρχεία Νομού Ιωαννίνων. Αναζητήθηκαν επίσης στοιχεία στη Βιβλιοθήκη της Βουλής, όπου μας βοήθησε ο Διευθυντής και Καθηγητής κ Χριστόπουλος, στην Εθνική Βιβλιοθήκη, αναζητήθηκαν εφημερίδες της εποχής καθώς και τα Πρακτικά του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου Κωνσταντινούπολης με την βοήθεια του Διευθυντή και Καθηγητή κ. Κ. Νικολοπούλου. Η διερεύνηση περαιτέρω στοιχείων μας οδήγησε στην Κωνσταντινούπολη στο Γενικό Προξενείο Κωνσταντινούπολης στο Αρχείο Προξενικών Μητρώων, όπου εντοπίστηκε η μετοίκησή του γιατρού Γεωργίου Νούλη και της οικογένειάς του, με την αμέριστη βοήθεια του Γενικού Προξένου κ. Στ. Λυκίδη. Στην αναδίφηση εξάλλου αρχειακών μαρτυριών στην Πατριαρχική Βιβλιοθήκη της Κωνσταντινούπολης ο πατέρας Βασίλειος μας διευκόλυνε στην έρευνα. Ερευνώντας τέλος στις ξένες βιβλιοθήκες εντοπίσαμε τη διδακτορική διατριβή του Γεωργίου Νούλη στην Εθνική Ιατρική Βιβλιοθήκη (National Library of Medicine), στην Ουάσιγκτον, στο Αρχείο των microfilms με αρ. 142, ενώ αυτή, όπως είναι γνωστό, υποβλήθηκε στο Παρίσι.

Λαμβάνοντας υπόψη μας, λοιπόν, όλο το υλικό στη συνέχεια έγινε μια αναλυτική προσέγγιση του θέματος σύμφωνα με τα ιστορικά στοιχεία, που προέκυψαν από τις αρχειακές μαρτυρίες και τη σχετική βιβλιογραφία.

Προκειμένου να διαγραφεί η προσωπικότητα του γιατρού στο σύνολό της αναζητήθηκαν οι βαθύτερες οικογενειακές του καταβολές, οι εγκύκλιοι γνώσεις του, που αποκτήθηκαν κατά τη φοίτησή του στη Ζωσιμαία Σχολή και την ιατρική Σχολή του Παρισιού, η ιατρική και ευρύτερη κοινωνική προσφορά του στην πόλη των Ιωαννίνων, η λιγόχρονη παραμονή του στην Αθήνα και η μεγάλη του ιατρική δράση και πορεία του στην Κωνσταντινούπολη.

Η μελέτη αυτή είναι το αποτέλεσμα συνεργασίας με υπόδειξη, συνεχή ενασχόληση και επίβλεψη του καθηγητή της Ορθοπαιδικής Κλινικής της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων κ. Παναγιώτη Ν. Σουκάκου, ο οποίος με τον ενθουσιασμό του και την αμέριστη βοήθειά του συνέβαλε να ξεπεράσω τις δυσκολίες κατά την πορεία της έρευνας.

Ευχαριστώ το μέλος της τριμελούς επιτροπής κ. Αναστάσιο Γεωργούλη, επίκουρο καθηγητή της Ορθοπαιδικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων για την ανάθεση μιας αρχικής ανακοίνωσης σχετικά με τη φοίτηση τοῦ γιατρού στη Ζωσιμαία Σχολή, αφετηρία για την μετέπειτα διατριβή μου, και την συνεισφορά του στην αποκατάσταση της Ιστορικής μνήμης.

Ευχαριστώ επίσης τον κ. Άρη Λιάκο καθηγητή της Ψυχιατρικής, μέλος της τριμελούς επιτροπής για την εμπιστοσύνη στο πρόσωπό μου, τους κ. Στέφανο Γερουλάνο, καθηγητή της Ιστορίας της Ιατρικής, για τη βοήθειά του και τις παρατηρήσεις του, κ. Νίκη Αγνάντη, καθηγητή Παθολογικής Ανατομίας, και τους κυρίους Θεόδωρο Ξενάκη και Αλέξανδρο Μπερή, αναπληρωτές καθηγητές της Ορθοπαιδικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Ευχαριστώ επιπλέον τον κ. Σπύρο Εργολάβο, για την εκτίμηση που μου έδειξε. Για την διευκόλυνση προσπέλασης στο αρχειακό υλικό της Μητροπόλεως Ιωαννίνων ευχαριστώ τον Γενικό Αρχιερατικό Επίτροπο κ. Γεώργιο Βάγγη και τον κ. Γ. Τζώρτζη, υπάλληλο και υπεύθυνο του Αρχείου της Μητρόπολης.

Το φωτογραφικό υλικό παραχώρησε η Αλεξάνδρα Βασενχόβεν, κόρη της Ελευθερίας Νούλη-Σταυροπούλου, εγγονή του Γεωργίου Νούλη, η οποία πέθανε τον Αύγουστο του 1997. Επιπλέον ευχαριστώ τον κ. Γ. Βασιλειάδη, εκδότη της εφημερίδας «Επτάλοφο» για την προθυμία του για μια επιτόπου αναζήτηση στα Αρχεία της εφημερίδας και τον εμπλουτισμό της μελέτης μου.

Πίνακας Περιεχομένων

Πίνακας Περιεχομένων

Εισαγωγή

Εισαγωγή

Κατά τη μελέτη του Αρχείου της Ζωσιμαίας Σχολής, που φυλάσσεται στα Ιστορικά Αρχεία Ιωαννίνων, εντόπισα την παρουσία ενός άριστου μαθητή της Σχολής τα έτη 1860 - 1866[1] και στη συνέχεια διάσημου γιατρού στα Γιάννινα και στην Κωνσταντινούπολη[2], που μετά την αποφοίτησή του με «ἄριστα» από την Ιατρική Αθηνών το 1871[3], υπότροφος του ιδρύματος Δοσιθέου Φιλίτη[4], εκπόνησε τη διδακτορική του διατριβή το 1875 στο Παρίσι[5], στην οποία περιέγραψε την κλινική δοκιμασία ασταθειών του γόνατος[6].

---

[1] ΓΑΚ- Αρχεία Νομού Ιωαννίνων, Αρχείο Ζωσιμαίας Σχολής, Μαθητολόγιο και Γενικός έλεγχος 1, ετών 1845-1891.

[2] Φημολογείται ότι είχε διατελέσει γιατρός στα ανάκτορα του Σουλτάν Χαμίτ στην Κωνσταντινούπολη, όπου χειρούργησε μια γυναίκα από το χαρέμι του Σουλτάνου (πρβλ. την επέμβαση στο γόνατο του γιου του Σουλτάνου), οπότε έτυχε της μεγάλης του εύνοιας, σύμφωνα με την προσωπική μαρτυρία της Χαρίκλειας Κωνσταντίνου Τσιάνου (Μπέκα), που ενθυμείται τις αφηγήσεις του πατέρα της Κωνσταντίνου Τσιάνου, Μπιζανομάχου. Χειρούργησε επίσης σύμφωνα με προσωπική μαρτυρία τον Ι. Τσιάνο (βλ. Α. Γκόγκος, *Παρακάλαμος*, Αθήνα-Ιωάννινα 1995, τόμ. Α΄, σ. 679).

[3] Hans Paessler and D. Michel, How new is the Lachman test, *The American Journal of sports Medicine*, Vol. 20, No. 1,1992, p. 97. *[Κ. Βουσάκης] Λογοδοσία Πρυτάνεως, 1870-1871*, Εν Αθήναις 1871, σ. 74. Ι. Παναγιωτίδου, *Υγεία και περίθαλψη στην Ήπειρο το 19ο αιώνα (1788-913)*, Ιωάννινα 1994, σ. 285.

[4] Την Διδακτορική του διατριβή αφιερώνει στη μνήμη του επισκόπου Δοσιθέου Φιλίτη και τους θείους του Χριστόδουλο και Παναγιώτη Φιλίτη (βλ. G. Noulis, *Entorse du Genou*, Paris 1875). Γενικότερα για την προσωπικότητα του Μητροπολίτη Ουγγροβλαχίας, που, ως γνωστόν, αφιέρωσε την περιουσία του για να εκπαιδεύονται «νέοι ὁμοεθνεῖς, ἐπιμελεῖς καί εὐφυεῖς ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις τῆς Εὐρώπης πρός γενικήν τοῦ ἔθνους ὠφέλειαν» βλ. Ι. Λαμπρίδης, *όπ. π.*, μέρος Β΄, σσ. 252-253. Ioan C. Filittis, *Asezaamantul Cultural al Mitropolitului Dositei Filitti*, Βουκουρέστι 1910, σ. 179. Α. Γκόγκος, *όπ. π.*, Αθήνα-Ιωάννινα 1995, τόμ. Α΄, σσ. 636, 680.

[5] Συχνό φαινόμενο ήταν η μετάβαση των Ηπειρωτών για σπουδές στην κοντινή Ιταλία ή το Παρίσι [Ν. Τωμαδάκης, *Ηπειρώτες διδάκτορες του Πανεπιστημίου της Πίσης (1821-1841)*, Αφιέρωμα εις μνήμην Χρ. Σούλη, Αθήνα 1954, σσ. 11-15)].

[6] Hans H. Paessler and D. Michel, How new is the Lachman test, *The American Journal of sports Medicine*, Vol. 20, No. 1, 1992, p. 97.

Η εμφάνιση του γιατρού Γ. Νούλη στο ελληνικό επιστημονικό στερέωμα, συσχετίζεται με τη γέννηση του πρώτου Έλληνα χειρουργού, που ασχολήθηκε αποκλειστικά με τις κακώσεις του μυοσκελετικού συστήματος του Ι. Χρυσοσπάθη, ο οποίος αργότερα πρώτος δίδαξε, ως Υφηγητής, το μάθημα της Ορθοπαιδικής[7] στο Πανεπιστήμιο Αθηνών το 1908[8] και το 1932 κυκλοφόρησε το πρώτο Ελληνικό του σύγγραμμα με τίτλο «Ὀρθοπεδική»[9]. Σύγχρονοί του υπήρξαν οι Έλληνες Γενικοί Χειρουργοί και καθηγητές σε θέματα Ορθοπαιδικής και Τραυματολογίας Θ. Αρεταίος, προϊστάμενός του στο Νοσοκομείο των Αθηνών,[10] και Ε. Καλλιοντζής (1899-1922)[11].

Το όνομά του μετά από απουσία 117 χρόνων επανέρχεται στη διεθνή βιβλιογραφία το 1992[12] λόγω της επικαιρότητος, που απέκτησε το θέμα για τις δοκιμασίες του γόνατος, εξαιτίας της αυξανόμενης αθλητικής δραστηριότητας καθώς και μ' ένα αριθμό επιπλέον δημοσιεύσεων, οι οποίες αποδίδουν την πατρότητα στον Γεώργιο Νούλη[13]. Ο

---

[7] Γενικά για την Ορθοπαιδική, ως όρο και επιστημονικό κλάδο καθώς και για τους Έλληνες πανεπιστημιακούς δασκάλους από το 1908-1980 βλ. Γ. Χαρτοφυλακίδης, «Η διδασκαλία της Ορθοπεδικής στα Ελληνικά Πανεπιστήμια», *Ελληνική Χειρουργική Ορθοπαιδική και Τραυματολογία* 1989, Τ. 40, τ. 4, σσ. 235-246.

[8] Για τη ζωή, την επιστημονική και συγγραφική δράση και πανεπιστημιακή καριέρα του βλ. Γ. Χαρτοφυλακίδης, *όπ. π.*, σσ. 234-246.

[9] Για την διευκρίνηση του όρου «Ὀρθοπεδική» και τη σημασία της βλ. Γ. Χαρτοφυλακίδης, *όπ. π.*, σ. 235 και για βιογραφικά στοιχεία βλ. Κ. Ηλιόπουλος, *Οι πρωτοπόροι της Ορθοπεδικής*, σ. 141.

[10] Γενικά για την συγγραφική και επιστημονική προσφορά του Αρεταίου βλ. Γ. Χαρτοφυλακίδης, *όπ. π.*, σ. 235. Στην διατριβή του εξάλλου στις ευχαριστίες στην 4η σελίδα, ο Γ. Νούλης τον αναφέρει ως προϊστάμενο στο Νοσοκομείο των Αθηνών βλ. διδακτορική διατριβή G. Noulis,*όπ. π.*, p. 4.

[11] Γ. Χαρτοφυλακίδης, *όπ. π.*, σσ. 235-236 και Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σ. 141.

[12] Hans H. Paessler and D. Michel, *όπ. π.*, p. 97. G. Papachristou, G. Priftis, N. Efstathopoulos, C. Levidiotis, Acute rupture and chronic insufficiency of ACL, *Acta Orthopedica Hellenica* Vol. 44, No 1 (1993), p. 51.

[13] M. G. Papadopoulou, P. N. Soucacos, A. Georgoulis, The Noulis-Lachman Test: Who is George Noulis? *Sports. Exercise and injury* 3 (1997), pp. 150-154. P. N. Soucacos, M. G. Papadopoulou, A. Georgoulis, The Noulis behind the Lachman Test.

καθηγητής Hans Paessler αναδιφώντας τις σχετικές επιστημονικές εργασίες και θεωρώντας από τα κλινικά διαγνωστικά τεστ το πιο αξιόπιστο το Lachman test ανακάλυψε ότι ο πρώτος επιστήμονας, που περιέγραψε ανάλυτικά αυτό που τώρα αποκαλούμε Lachman test, ήταν ο Γεώργιος Νούλης, στη διδακτορική του διατριβή, την οποία παρουσίασε και υποστήριξε στις 3 Μαΐου 1875 στην Ιατρική Σχολή των Παρισίων[14].

Arthroscopy (1998), *The Journal of Arthroscopic and Related Surgery* 14 (1) : 75-76. P. N. Soucacos, L. Peltier, The classic. Sprains of the knee by George Noulis (1849-1915) (1997) : *Clinical Orthopaedics and Related Research*, 341: 5-6. Παπαδοπούλου Μ., Σουκάκος Π. Ν., Γεωργούλης Α., «Ο γιατρός Γ. Νούλης (1849-1915). Ο πρώτος επιστήμονας που περιέγραψε αναλυτικά αυτό που αποκαλούμε Lachman Test», *Ελληνική Χειρουργική Ορθοπαιδική και Τραυματολογία (Ελληνική Χειρουργική Ορθοπαιδική και Τραυματολογία)*, τόμ. 49 (1998), τεύχ. 2, σσ. 93-101.

[14] Πρύτανης της Ιατρικής Σχολής των Παρισίων ήταν ο M. Wurtz. Στην εξεταστική επιτροπή της διατριβής Πρόεδρος ήταν ο U. Trélat, εξεταστές οι Lorain, Dubrueil και Lécorché και η γραμματειακή υποστήριξη έγινε από τον M. Pinet. Την άδεια έκδοσης έλαβε από τον Αντιπρύτανη της Ακαδημίας του Παρισιού Mourier. Τα ονόματα αυτά αναγράφονται στην διατριβή του G. Noulis, *Entorse du Genou*, Paris 1875, p. 56. Αναλυτικά ο τίτλος ήταν «Faculté de Médecine de Paris, Thèse pour le Doctorat en Médecine par G. Noulis, *Entorse du Genou*, Paris 1875».

Ιστορική αναδρομή

1. Ιστορική αναδρομή

1.1 Ο κλάδος της Ορθοπαιδικής στην Ελλάδα και η ιστορία του

Η Ορθοπαιδική, ως μάθημα, στην Ελλάδα άρχισε να διδάσκεται το 1908 από τον τότε Υφηγητή Ι. Χρυσοσπάθη[1] και ως ιδιαίτερη χειρουργική ειδικότητα εμφανίστηκε το 1925, όταν ιδρύθηκε έκτακτη έδρα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Στην ευρύτερη, όμως, επιβολή της ειδικότητας της Ορθοπαιδικής συνέδραμαν πολύ και τα ιστορικά γεγονότα που ακολούθησαν, οι Βαλκανικοί πόλεμοι, οι οποίοι εκτός από την αύξηση του Ελληνικού εδάφους, συνέβαλαν στην αναζήτηση της συγκεκριμένης ειδικότητας[2] εξαιτίας της αντιμετώπισης των τραυματιών και την ενεργή συμμετοχή τους για την αποθεραπεία τους καθώς και την κοινωνική και επαγγελματική επανένταξή τους[3]. Ήταν η περίοδος που δημιουργήθηκαν φι-

---

[1] Ήταν ο πρώτος ορθοπαιδικός που ασχολήθηκε με τις κακώσεις του μυοσκελετικού συστήματος. Για τη ζωή του και το συγγραφικό του έργο βλ. Γ. Χαρτοφυλακίδης, «Η διδασκαλία της Ορθοπεδικής στα ελληνικά Πανεπιστήμια», *Ελληνική Χειρουργική Ορθοπαιδική και Τραυματολογία*, τ. 4, 1989, 234-246 και Κ. Ηλιόπουλος, *Οι πρωτοπόροι της Ορθοπεδικής*, σ. 141.

[2] Ο Έλληνας χειρουργός και μετέπειτα καθηγητής Ι. Χρυσοσπάθης (1871-1938) υπηρέτησε στο στρατό τα έτη 1912-1922, εργάστηκε στο Ορθοπαιδικό κέντρο στρατού και κατέγραψε την πολεμική του εμπειρία στο βιβλίο του «Περί τῆς Ὀρθοπεδικῆς ἐν πολέμῳ», 1924 βλ. Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σ. 87.

[3] Γενικές πληροφορίες σχετικές με το θέμα δίνουν οι εργασίες των St. J. Buxton, «Το πρόβλημα των αναπήρων στην Ελλάδα», *Επιθεώρησις Κοινωνικής Προνοίας* 1952, τ. 2-4. Α. Κονταργύρης, «Η επαγγελματική Εκπαίδευσις και ο προσανατολισμός των αναπήρων του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου», *Επιθεώρησις Κοινωνικής Προνοίας* 1952, τ. 2-4. Χρ. Χρυσανθάκης, «Η αποκατάστασις των αναπήρων», *Επιθεώρησις Κοινωνικής Προνοίας* 1952, τ. 1. Μ. Γούτος, «Το πρόβλημα των αναπήρων στην Ελλάδα», *Επιθεώρησις Κοινωνικής Προνοίας* 1953, τ. 3-4. Ν. Κατσαρός, «Συμβολή της Ορθοπεδικής Τέχνης εις την Αποκατάστασιν και τα στρατιωτικά ορθοπεδικά εργοστάσια», *Κοινωνική Αποκατάστασις Αναπήρων* 1957, τ. 1. Μ. Μιχαηλίδου-Σκούρσου, «Η συμβολή

λανθρωπικοί οργανισμοί με ιδιωτική πρωτοβουλία, στους οποίους κύριο ρόλο διαδραμάτισαν Έλληνες και ξένοι Ορθοπαιδικοί[4]. Πολύ αργότερα, το 1979, δημιουργήθηκε στην Ελλάδα η Ένωσις Ελλήνων Χειρουργών Ορθοπαιδικών και το 1984 ιδρύθηκε το Κολλέγιο Ελλήνων Χειρουργών Ορθοπαιδικών με πρωτοβουλία του Α. Καββαδία. Οι Διεθνείς εξάλλου Ορθοπαιδικές Οργανώσεις Χειρουργικής Ορθοπαιδικής και Τραυματολογίας συνέβαλαν στην εξέλιξη της Ορθοπαιδικής επιστήμης όπως η Επιτροπή Συντονισμού των Εταιρειών Ορθοπαιδικής και τραυματολογίας των χωρών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας

του Αμερικανικού Ιδρύματος «Εγγύς ανατολή» εις την αποκατάστασιν των αναπήρων», *Κοινωνική Αποκατάστασις Αναπήρων* 1959, τ. 1. Γ. Πουρναρόπουλος, *Στοιχεία από την ιστορία των αναπήρων και της υπέρ αυτών μερίμνης εν Ελλάδι*, 1965. Ορθοπαιδικές, επίσης, κλινικές δημιουργήθηκαν στον στρατό, στο ναυτικό, του οποίου θεωρείται η πιο παλιά και χρονολογείται από το 1952, και στην αεροπορία βλ. Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σσ. 144-147.

[4] Τέτοιοι φιλανθρωπικοί οργανισμοί ήσαν οι «Πατριωτικός Σύνδεσμος Έλληνίδων», πρόδρομος του σημερινού ΠΙΚΠΑ, ο οποίος το 1917 μετονομάστηκε σε «Πατριωτικό Ίδρυμα Περιθάλψεως» και το 1929 σε «Πατριωτικό Ίδρυμα Προστασίας τοῦ παιδιοῦ», το 1929-1935 σε «Κέντρο άποκαταστάσεως ἀναπήρων παιδιῶν», «Παιδικό Ἀναρρωτήριο Πεντέλης» και το 1939 σε (ΠΙΚΠΑ) «Πατριωτικό Ίδρυμα Κοινωνικῆς Προνοίας καί Ἀντιλήψεως» (ΠΙΚΠΑ 1914-1964). Η «Στέγη Πατρίδος», επίσης, που ιδρύθηκε το 1918, ενσωματώθηκε με την «Κρατική Σχολή Ἀναπήρων» και έγινε κρατικό ίδρυμα με δύο τμήματα από τα οποία το ένα ήταν εργαστήριο κατασκευής ορθοπαιδικών και προθετικών μηχανημάτων, την διεύθυνση των οποίων ανέλαβε οι Ρ. Λαβαθυνόπουλος και Α. Κονταργύρης, και η οποία καταργήθηκε το 1932. Το Αμερικανικό «Ίδρυμα Ἐγγύς Ἀνατολή» (Near East Foundation) ιδρύθηκε το 1930 και ονομάσθηκε «Κέντρο Ἀποκατάστασης Ἀναπήρων Παίδων», το οποίο αργότερα ανέλαβε η ΕΛΕΠΑΠ. Στα χρόνια του εμφυλίου πολέμου σε συνεργασία με την ΟΥΝΡΑ δημιούργησαν το «Κέντρο Ἀποκατάστασης Ἀναπήρων πολέμου» που στεγάστηκε στη Ριζάρειο Σχολή, όπου λειτουργούσε το «πρόσκαιρο Νοσοκομεῖο Ἀθηνῶν» με δύο Ορθοπαιδικές κλινικές και Διευθυντές τους Ν. Κάτσαρη και Γ. Λιβαθυνόπουλο. Σε συνεργασία με τον Α. Κονταργύρη και τον Ελβετικό Ερυθρό Σταυρό ιδρύθηκε το «Κρατικό Ὀρθοπεδικό Ἐργοστάσιο» για την κατασκευή Ορθοπαιδικών μηχανημάτων. Το 1949 ιδρύθηκε το «Ἐθνικό Ίδρυμα Ἀποκαταστάσεως Πολιτικῶν Ἀναπήρων Ψυχικοῦ» (ΚΑΠΑΨ), όπου ενεργό μέρος έλαβε ο Α. Σ. Παπαδόπουλος, ως σύμβουλος ορθοπαιδικός του ιδρύματος, και το 1937 η «Ἑλληνική Ἑταιρεία Προστασίας καί Ἀποκαταστάσεως Ἀναπήρων Παίδων» (ΕΛΕΠΑΠ), στα ιδρυτικά μέλη της οποίας συγκαταλέγονται δυο Ορθοπαιδικοί οι Α. Κονταργύρης και Ι. Χρυσάφης βλ. Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σσ. 129-140.

(CO.CO.MA.C.)[5] και η Διεθνής Εταιρεία Χειρουργικής Ορθοπαιδικής και Τραυματολογίας (S.I.C.O.T.)[6].

Ο γιατρός Γ. Νούλης, εξαιτίας της διατριβής του, συμπεριλαμβάνεται στους λίγους γιατρούς χειρουργούς με ειδικότερες γνώσεις στην Ορθοπαιδική που έδρασαν στην Ελλάδα και στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Οι γενικοί χειρούργοι, όπως είναι γνωστό, αναλάμβαναν τη διόρθωση συγγενών και επίκτητων ανωμαλιών του σκελετού, τη θεραπεία καταγμάτων και ορθοπαιδικών παθήσεων. Αναφορές σε θέματα Ορθοπαιδικής υπάρχουν στα συγγράμματα των Καθηγητών της χειρουργικής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών των Θ. Αρεταίου και Ε. Καλλιοντζή με τον ίδιο τίτλο «Εγχειρητική»[7], Σπυρίδωνα Μαγγίνα (1839-1920), Ν. Αλεβιζάτου (1876-1945), Κ. Μέρμηγκα (1847-1942), Γ. Φωκά (1861-1937), ο οποίος ίδρυσε την Ελληνική Εταιρεία Χειρουργικής Ορθοπαιδικής και Τραυματολογίας[8], Μ. Γερουλάνου (1867-1960), Ι. Χρυσοσπάθη (1871-1938), ο οποίος το 1901 ίδρυσε την πρώτη ορθοπαιδική κλινική στην Αθήνα και διορίστηκε καθηγητής της Ορθοπαιδικής[9], Μ. Χρυσάφη[10], Αριστοτέλη Λιούγκα με βοηθό τον Θ. Γαροφα-

---

[5] The Co-ordinating Committee of the Societies of Orthopaedic and Traumatic Surgery of the European Common Market (Comité de Coordination des Sociétés d' Orthopédie et Traumatologie des Pays du Marché Commun Européen) Βλ. Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σσ. 159-161.

[6] International Society of Orthopedic Surgery and Traumatology (Société Internationale de Chirurgie Orthopédique et de Traumatologie) Βλ. Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σσ. 159, 162-176.

[7] Γ. Χαρτοφυλακίδης, «Η διδασκαλία της Ορθοπεδικής στα ελληνικά Πανεπιστήμια», *Ε.Χ.Ο.Τ.*, Τ. 40, τ. 4, 1989, σσ. 235-236. Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σ. 141.

[8] Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σ. 44.

[9] Γ. Χαρτοφυλακίδης, «Η διδασκαλία της Ορθοπεδικής στα ελληνικά Πανεπιστήμια», *Ελληνική Χειρουργική Ορθοπαιδική και Τραυματολογία.*, Τ. 40, τ. 4, 1989, σσ. 234-236.

[10] Για το ιδιωτικό μηχανοθεραπευτήριο που ίδρυσε βλ. Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σ. 87 και πιο ειδικά για τη δράση του ως διευθυντής της Ορθοπαιδικής στο Γενικό Κρατικό Νοσοκομείο Αθηνών βλ. του Ιδίου, *όπ. π.*, σσ. 101-106.

λίδη, Α. Κονταργύρη (1892-1954) καθηγητή[11], που ίδρυσε την Ορθοπαιδική Εταιρεία[12] και Αλ. Σαράντη Παπαδόπουλο[13]. Με κανονιστικό, εξάλλου, διάταγμα το 1942 καθορίσθηκε το είδος των τακτικών και έκτακτων αυτοτελών εδρών της Ιατρικής σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών μεταξύ των οποίων και της Ορθοπαιδικής[14]. Ο φόβος κατάργησης της Έδρας το 1954 και η συγχώνευση του μαθήματος της ορθοπαιδικής στη Γενική Χειρουργική αποτράπηκε με τις έντονες κινητοποιήσεις από την Ορθοπαιδική Εταιρεία και τον τύπο της εποχής[15]. Η κενή έδρα προκηρύχθηκε το 1956, οπότε εκλέχθηκε έκτακτος καθηγητής ο Θ. Γαροφαλίδης (1898-1978), ο οποίος το 1959 έγινε τακτικός καθηγητής και εγκαινίασε τη νέα περίοδο στην ιστορία της Ορθοπαιδικής μέχρι το 1967[16]. Η έδρα της Ορθοπαιδικής προκηρύχθηκε πάλι το 1963[17] και εκλέχτηκε τακτικός καθηγητής το 1969 ο Γ. Χαρτοφυλακίδης. Συγχρόνως η Ιατρική Σχολή αποφάσισε τη μεταφορά της Πανεπι-

---

[11] Διορίστηκε καθηγητής έκτακτος στο Πανεπιστήμιο Αθηνών το 1947 και τακτικός από το 1948 μέχρι το 1954 που πέθανε. Ήταν αρχικά Διευθυντής της Χειρουργικής κλινικής Παίδων και Ορθοπαιδικής του θεραπευτηρίου «Εὐαγγελισμός», την οποία μετά την εκλογή του στο Πανεπιστήμιο, την χρησιμοποίησε ως Πανεπιστημιακή Ορθοπαιδική κλινική. Από το 1951 υπηρέτησε στο Λαϊκό Νοσοκομείο και μετά το 1970 η κλινική μεταφέρθηκε στο νοσοκομείο Ατυχημάτων της Κηφισιάς. Αυτόν διαδέχτηκαν οι Θ. Γαροφαλίδης και Γ. Χαρτοφυλακίδης-Γαροφαλίδης. Για τη βιογραφική του ταυτότητα βλ. Γ. Χαρτοφυλακίδης, *όπ. π.*, σ. 238. Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σ. 90 και ειδικότερα Λ. Καραμπαρμπούνης, *Α. Κονταργύρης. Ελληνική Χειρουργική*, Αθήναι 1954, σ. 555.

[12] Για την εταιρεία, τη δράση της καθώς και την αλλαγή του τίτλου του περιοδικού, από «Δελτίο τῆς Ελληνική Χειρουργική Ορθοπαιδική και Τραυματολογία» το 1966 σε «Ἑλληνική Χειρουργική Ὀρθοπαιδική καί Τραυματολογία» βλ. Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σσ. 46-86 και για τη γενικότερη δράση του κατά το Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο βλ. του Ιδίου, *όπ. π.*, σσ. 87-88.

[13] Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σσ. 36-43.

[14] ΦΕΚ Α΄ 77, Κανονιστικό Διάταγμα 31-3-1942, σ. 202 (γ).

[15] Γ. Χαρτοφυλακίδης, *όπ. π.*, σσ. 239-240.

[16] Για τη ζωή και το έργο του βλ. Γ. Χαρτοφυλακίδης, *όπ. π.*, σσ. 240-242 και Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σσ. 141-142.

[17] ΒΔ 249/ 1963

στημιακής κλινικής[18] από το Λαϊκό στο Νοσοκομείο Ατυχημάτων και Αποκαταστάσεως τραυματιών και αναπήρων ο «Απόστολος Παῦλος» (ΚΑΤ)[19] και αντίστοιχες έδρες δημιουργήθηκαν στα Πανεπιστήμια Θεσσαλονίκης[20], Ιωαννίνων[21], Πάτρας[22], Ηρακλείου Κρήτης[23] και Θράκης[24].

Ο γιατρός Γ. Νούλης (1849-1919) έζησε την περίοδο που διάφοροι νόσοι έκαναν την εμφάνισή τους[25] και που αυτοί σε τελευταία ανάλυση καθόριζαν και την ιδιαίτερη ενασχόληση με τους τομείς της Ιατρικής, όπως την Ορθοπαιδική, που αυτοεμφανίζοταν.

Αργότερα τα χρόνια 1930-1945 η φυματίωση παρουσιάζει έξαρση στα οστά, οπότε και τα Ασκληπιεία δημιουργήθηκαν αρχικά για το σκοπό αυτό. Έτσι το διάστημα 1950 - 1960, οι μόνες ορθοπαιδικές κλινικές που υπήρχαν ήσαν το Ασκληπιείο Βούλας, το Ασκληπιείο Λέ-

---

[18] Η μεταφορά της κλινικής έγινε τον Ιανουάριο 1970 και η σχετική σύμβαση με το Πανεπιστήμιο Αθηνών με το ΚΑΤ υπογράφηκε το Μάη του 1974 βλ. Γ. Χαρτοφυλακίδης, *όπ. π.*, σ. 242.

[19] Το ίδρυμα (Γ. Χαρτοφυλακίδης, *όπ. π.*, σ. 242), που ίσως από παράλειψη αναφέρεται «Άγιος Παῦλος» (Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σ. 89), έγινε σε αντικατάσταση του «Κέντρου Αποκατάστασης Τραυματιῶν». Για το σκοπό του κέντρου, που ήταν η παροχή ορθοπαιδικών φροντίδων στους στρατιωτικούς αναπήρους και η επαγγελματική επανεκπαίδευσή τους, τον τρόπο λειτουργίας του και τους γιατρούς που υπηρέτησαν βλ. Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σσ. 88-89 και σ. 142.

[20] Ιδρύθηκε το 1980 εκλέχθηκε ο Παναγιώτης Συμεωνίδης βλ. Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σ. 143.

[21] Το 1980 εκλέχθηκε στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων ο Π. Ν. Σουκάκος βλ. Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σ. 143.

[22] Το 1985 εκλέχθηκε καθηγητής στην Πάτρα ο Αλ. Χατζηπαύλου βλ. Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σ. 143.

[23] Το 1985 εκλέχτηκε ο Ε. Δρεττάκης βλ. Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σ. 143.

[24] Το 1985 εκλέχτηκε ο Ι. Γερμάνης στην Θράκη βλ. Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σ. 143.

[25] Για τις νόσους του 1838 βλ. Γ. Η. Πεντόγαλος - Γ. Α. Σταθόπουλος, «Οι ιατροδικαστικοί πίνακες των Διοικήσεων του Ελληνικού Βασιλείου (1838-1839)», *Επιστημονική Επετηρίς Τμήματος Ιατρικής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* 17 (1988), σσ. 271-280.

ρου (1952)[26], η Ορθοπαιδική Βορείου Ελλάδας στο Κιλκίς (1952)[27] και το Κ.Α.Τ, το οποίο το 1962 μετονομάστηκε σε Νοσοκομείο Ατυχημάτων Κηφισιάς[28].

1.1 Το Lachman test: Ο μύθος και η πραγματικότητα

Το όνομα, λοιπόν, του γιατρού Γ. Νούλη μετά από απουσία ενός και πλέον αιώνα επανεμφανίζεται στη διεθνή βιβλιογραφία το 1992[29] με τον καθηγητή Hans Paessler λόγω της επικαιρότητος, που απέκτησε το θέμα της διατριβής του για τις δοκιμασίες του γόνατος, εξαιτίας της αυξανόμενης αθλητικής δραστηριότητας. Ο καθηγητής Hans Paessler, επομένως, αναδιφώντας τις σχετικές επιστημονικές εργασίες και θεωρώντας από τα κλινικά διαγνωστικά τεστ το πιο αξιόπιστο το Lachman test[30] ανακάλυψε ότι ο πρώτος επιστήμονας, που περιέγραψε αναλυτικά αυτό που τώρα αποκαλούμε Lachman test, ήταν ο Γεώργιος Νούλης,

---

[26] Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σσ. 96 - 100.

[27] Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σσ. 106 - 108.

[28] Ν. Βρυώνης, Το Κέντρο Αποκαταστάσεως Αναπήρων (ΚΑΤ) Κηφισιάς, Επιθεώρησις Κοινωνικής Προνοίας 1952, τ. 1. Ορθοπαιδικές κλινικές έγιναν αργότερα στα Νοσοκομεία Ερυθρός Σταυρός, Νέα Ιωνία, Δημοτικό Νοσοκομείο, Αρεταίειο, Γενικό Κρατικό Νοσοκομείο Αθηνών, Ευαγγελισμός, που ιδρύθηκε το 1950 (βλ. Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σσ. 113 - 117), Ιπποκράτειο, Νοσηλευτικό Ίδρυμα Μετοχικού Ταμείου Στρατού (ιδρύθηκε το 1953 και ο Διευθυντής Ιωάννης Κυριακός έκανε ορθοπαιδικές επεμβάσεις) (βλ. Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σ. 109), το Γενικό Νοσοκομείο Πειραιώς, που ιδρύθηκε το 1961 (βλ. Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σ. 120) και το Τζάνειο (βλ. Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σσ. 88 - 91). Εκτός από τις ορθοπαιδικές κλινικές στα Νοσοκομεία ενηλίκων, λειτουργούσαν ορθοπαιδικές στο Νοσοκομείο Παίδων «Άγία Σοφία» (από το 1950 με τον Ι. Μιχαήλ βλ. Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σσ. 111-113), στο Νοσοκομείο Παίδων «Αγλαΐα Κυριακού» (βλ. Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σσ. 122-125), στην «Ορθοπαιδική Κλινική Παίδων Νοσοκομείου Πεντέλης», που ιδρύθηκε τον Ιούλιο του 1954 (βλ. Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σσ. 126-128).

[29] Hans H. Paessler and D. Michel, *όπ. π.*, p. 97.

[30] D. O. Draper – S. S. Schulthies, Examiner proficiency in performing the interior drawer and Lachman tests, *J. Ortop. Sports Phys. Ther.*, 22 (12/1995) : 263-6.

στη διδακτορική του διατριβή, η οποία παρουσιάστηκε και υποστηρίχθηκε στις 3 Μαΐου 1875 στην Ιατρική Σχολή των Παρισίων[31].

Ιστορικές συγκυρίες φαίνεται ότι συνέβαλαν στην διατήρηση της επωνυμίας από τους μαθητές του J. Lachman και την καθόλου απάλειψη του ονόματος του Γεωργίου Νούλη[32]. Μικρής, εξάλλου, προσοχής έτυχε η λεπτομερής δημοσίευση του ίδιου τεστ από τον Αμερικανό S. J. Ritchey, το 1960[33], που δεν θεωρούνταν ότι ήταν ο πρώτος στη σύλληψη του θέματος, αφού ο καθηγητής και Διευθυντής της Ορθοπαιδικής και Τραυματολογίας Albert Trillat (1910-1988) στο Πανεπιστήμιο Lyon, στη Γαλλία από το 1948 δίδασκε τους μαθητές του ότι το υπό δοκιμασία γόνατο πρέπει να εξετάζεται σε στενή συνάφεια με τον ασθενή[34].

---

[31] Πρύτανης της Ιατρικής Σχολής των Παρισίων ήταν ο M. Wurtz. Στην εξεταστική επιτροπή της διατριβής του Πρόεδρος ήταν ο M. M. Tréllat, εξεταστές οι Lorain, Dubrueil και Lécorché και η γραμματειακή υποστήριξη έγινε από τον M. Pinet. Την άδεια έκδοσης έλαβε από τον Αντιπρύτανη της Ακαδημίας του Παρισιού Mourier. Τα ονόματα αυτά αναγράφονται στην διατριβή του G. Noulis, Entorse du Genou, Paris 1875, p. 56. (Faculté de Médecine de Paris, These pour le Doctorat en Médecine par G. Noulis, *Entorse du Genou*, Paris 1875).

[32] (Ο John W. Lachman, υπήρξε Διευθυντής και Καθηγητής της Χειρουργικής Κλινικής στο Temple University of Philadelphia, στην Πενσυλβαννία της Αμερικής, από το 1956 ώς το 1989. Η πρώτη αναφορά με την επωνυμία Lachman test» έγινε από τον Joseph S. Torg, MD, που τελείωσε την χειρουργική του πρακτική στο τμήμα του Dr. Lachman, το 1968 και που παρέμεινε στο Temple University, κατά τις διεργασίες της ετήσιας συνάντησης της Αμερικάνικης Ορθοπαιδικής Εταιρείας Αθλητικής Ιατρικής το 1976 στη Νέα Ορλεάνη) Βλ. Hans H. Paessler and D. Michel, *όπ. π.*, p. 95 και σημ. 12. JS Torg, W Conrad, W Kalen, Clinical diagnosis of anterior cruciate ligament instability in the athlete, *Am J Sports Med* 4:, 1976, pp. 84-93.

[33] Hans H. Paessler and D. Michel *όπ. π.* p. 95 και σημ. 9. S. J. Ritchey, Liagmentus disruption of the knee. A review with analysis of 28 cases, *Armed forces Med J 11, 1960*, pp. 167-176.

[34] Στη σχετική βιβλιογραφία προκάτοχοι του Albert Trillat πριν το 1935, αναφέρονται οι L. Krenn, Αυστριακός χειρούργος φυσικής ιατρικής που εργαζόταν στο χειρουργικό τμήμα του Πανεπιστημιακού Νοσοκομείου της Βιέννης και R. Dittrich, Γερμανός χειρούργος από τη Χαϊδεμβέργη βλ. Hans H. Paessler and D. Michel, *όπ. π.*, p. 95.

[35] Hans H. Paessler and D. Michel, *όπ. π.*, p. 96 και σημ. 2. EW Hey-Groves, The crucial ligaments of the knee joint; their function, rupture, and the operative treatment of the

Δημοσιεύσεις όμως σχετικές με το θέμα προϋπήρξαν των Hey-Groves (1872-1944) 1917[35] και 1919 και Jones, προγενέστερη το 1906 και 1913[36].

same, *Br. J. Surg. 7:*, 1919, pp. 505-514 και EW Hey-Groves, Operation for the repair of the crucial ligaments. *Lancet*, 1917, pp. 674-675.

[36] Hans H. Paessler and D. Michel, *όπ. π.*, 1992, p. 96 και σημ. 4, 5. R. Jones, On certain derangements of the knee, *Clin J 28:*, 1906, pp. 51-56 και R. Jones, SA Smith, On rupture of the crucial ligaments of the knees and of fracture of the spine of the tibia, *Br J Surg 1:*, 1913, pp. 70-89.

Οι γενετικές καταβολές και οι σπουδές του γιατρού Γεωργίου Νούλη

2. Οι γενετικές καταβολές και οι σπουδές του γιατρού Γεωργίου Νούλη

2.1 Η καταγωγή του

Ο Γεώργιος Νούλης[1] καταγόταν από το χωριό Πογδόριανη (Παρακάλαμο)[2] Πωγωνίου και όχι από τα Γιάννινα, όπως εκ παραδρομής

[1] Το μικρό του όνομα, Γιώργος, αναγράφεται και στο γενεαλογικό δέντρο του πατέρα του (Α. Γκόγκος, *όπ. π.*, Αθήνα-Ιωάννινα 1995, τόμ. Α΄, σ. 674) και ήταν το όνομα του παππού του, υπάρχει όμως και στο γενεαλογικό δέντρο της μητέρας του, είναι το όνομα του θείου της, γόνου της μεγάλης οικογένειας Γούδα, που με τους άλλους δυο Κίτσιο και Πάνο, σκοτώθηκαν κατά την παράδοση του Σουλίου, το Σεπτέμβρη του 1822. Βλ. Στ. Μπέττης, *Οι Ηπειρώτες αγωνιστές του '21 Βασίλειος και Σταύρος Γουδαίοι και ο ιατροφιλόσοφος Αναστάσιος Γούδας*, Πάτρα 1995, σ. 24, όπου ο συγγραφέας δίνει γενικότερες πληροφορίες για το γενεαλογικό δέντρο της οικογένειας Γούδα. Το επώνυμο, Νούλης, είναι ίδιο με εκείνο του πατέρα του και του προπαππού του Πολυζώη Νούλη, ο οποίος δυναμικά τάχθηκε με εκείνους τους Πογδοριανίτες που δεν συμφώνησαν με τον Αλή πασά στην απαλλοτρίωση των περιουσιών τους και που τελικά τον σκότωσε ο Αλής με δόλο, σε ηλικία 37 ετών, το 1794. Λεπτομέρειες για το περιστατικό αναφέρει ο Ι. Λαμπρίδης, *Ηπειρωτικά μελετήματα*, εν Αθήναις 1888, έκδ. ΕΗΜ Ιωάννινα 1971, τόμ. Β΄, τεύχος 2ο, σσ. 50-51. Σπ. Αραβαντινός, *Ιστορία Αλή πασά Τεπενενλή*, Αθήνα 1895 αν. 1979, τόμ. Β΄, σσ. 352 και 416. Α. Γκόγκος, *Παρακάλαμος*, Αθήνα-Ιωάννινα 1995, τόμ. Α΄, σ. 674. Πρόκειται για επώνυμο πατρωνυμικό, από το όνομα Ιωάννης (Πολυζώης) του προπαππού του, εκφερόμενο σε ονομαστική ακολουθώντας την τοπική παράδοση με την προσθήκη του υποκοριστικού -ούλης (Ιωάννης, Γιαννούλης, Νούλης). Ο Π. Αραβαντινός στο έργο του (Π. Αραβαντινός, *Ηπειρωτικόν Γλωσσάριον*, Εν Αθήναις 1909, σ. 100) το συμπεριλαμβάνει στα κύρια ονόματα της Ηπειρωτικής διαλέκτου, που έχουν υποστεί αλλοιώσεις (βλ. σχετικά με το σχηματισμό των επωνύμων Στ. Μπέττης, «Γραμμενιάτικα», *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο*, τόμ. 5 (1983), σ. 202 βλ. και σημ. 31 στην παρούσα εργασία).

[2] Γενικές πληροφορίες για την Πογδόριανη (Παρακάλαμο) Πωγωνίου και ειδικότερα γι' αυτή ως τόπο καταγωγής του Δοσιθέου Φιλίτη βλ. Ι. Λαμπρίδης, *Περί των εν Ηπείρω Αγαθοεργημάτων*, εν Αθήναις 1880, έκδ. ΕΗΜ Ιωάννινα 1971, μέρος Β΄, σσ. 248, 253 σημ. 1. Του Ίδιου, *Ηπειρωτικά μελετήματα*, Αθήναι 1888, αν. Ιωάννινα 1971, τεύχος 3ο, σσ. 19 σημ. 1, 38-39, 58, 60, 66, 72, τεύχος 5ο, σσ. 27, 28-29, τεύχος 6ο, σ. 14. Ν. Ζιάγκος, *Τουρκοκρατούμενη Ήπειρος*, Αθήνα 1974, σσ. 84, 225. Κ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού Ήπειρος*, Θεσσαλονίκη 1992, σσ.

ίσως αναφέρεται[3]. Αναζητώντας τις βαθύτερες ρίζες του αποδεικνύεται ότι από τον παππού του Πολυζώη Νούλη[4] (Ιωάννη Παναγιώτου)[5] και τον πατέρα του Κωνσταντίνο[6] είναι γόνος του χωριού Πογδόριανης και από τη μητέρα του Κούλα Κολιογούδα[7], γόνος της οικογένειας των Γού-

52, 329, 399. Ειδικότερα για την καταστροφή της Πογδόριανης και την υποταγή της στον Αλή Πασά βλ. Α. Γκόγκος, *Παρακάλαμος*, Αθήνα-Ιωάννινα 1995, τόμ. Α΄, σσ. 663-673.

[3] Οι Hans H. Paessler and D. Michel, How new is the Lachman test, *The American Journal of sports Medicine*, Vol. 20, No. 1, 1992, p. 97 σημειώνουν ότι ο Γ. Νούλης κατάγεται από τα Γιάννινα, χωρίς, όπως φαίνεται, να έχουν δει πρωτότυπες πηγές.

[4] Ο Πολυζώης Νούλης είχε ένα γιό τον Κωνσταντίνο και μια κόρη, τη Σουζάνα, η οποία παντρεύτηκε τον Προκόπιο Φιλίτη, ανεψιό του Μητροπολίτη Ουγγροβλαχίας Δοσιθέου Φιλίτη, ο οποίος με επιστολή του από το Πλοέστι της Ρουμανίας προς τον ηγούμενο του Σώσινου Ιωακείμ καθόριζε τον τρόπο διαθέσεως των χρημάτων του κληροδοτήματος Δοσιθέου Φιλίτη βλ. Α. Γκόγκος, *όπ. π.*, Αθήνα-Ιωάννινα 1995, τόμ. Α΄, σ. 676.

[5] Το επώνυμο αυτό αποκαθιστά τη συγγένεια από τη σύζυγο του προπαππού του Πολυζώη Νούλη με τους Τσιαναίους, Παναγιώτη Τσιάνο βλ. Ι. Λαμπρίδης, *Περί των εν Ηπείρω Αγαθοεργημάτων*, εν Αθήναις 1880, έκδ. ΕΗΜ Ιωάννινα 1971, μέρος Β΄, τεύχος Β΄, σσ. 50-51. Για τον σχηματισμό των επιθέτων βλ. Στ. Μπέττης, *όπ. π.*, *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο*, τόμ. 5 (1983), σ. 204. Α. Γκόγκος, *όπ. π.* Αθήνα-Ιωάννινα 1995, τόμ. Α΄, σ. 676.

[6] Παιδιά του Κωνσταντίνου Νούλη ήσαν ο Γεώργιος, γιατρός, ο Νικόλαος μηχανοδηγός στους σιδηροδρόμους της Πελοποννήσου, ο Πέτρος και η Βασιλική που ήταν σύζυγος του Ν. Καστάνη, διαχειριστή του φόρου καπνού στα Γιάννινα. Ο Νικόλαος, μάλιστα, σύμφωνα με την προσωπική μαρτυρία της κ. Χαρίκλειας Κωνσταντίνου Τσιάνου (Μπέκα), που ενθυμείται τις αφηγήσεις του Μπιζανομάχου πατέρα της Κωνσταντίνου Τσιάνου, ήταν γνωστός στο βασιλικό περιβάλλον, αφού οι βασιλείς τον χρησιμοποιούσαν ως οδηγό τους κατά τις μετακινήσεις τους στην Πελοπόννησο βλ. Α. Γκόγκος, *όπ. π.*, Αθήνα-Ιωάννινα 1995, τόμ. Α΄, σ. 674.

[7] Η μητέρα του Κούλα Κολιογούδα, (Κούλα Κολιογούδα=Βασιλική Κολιός+Γούδα) είναι κόρη του Κολιού Γούδα, από το δεύτερο γάμο του βλ. Στ. Μπέττης, «Γραμμενιάτικα», *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο*, τόμ. 5 (1983), σ. 210. Του Ίδιου, *Οι Ηπειρώτες αγωνιστές του '21 Βασίλειος και Σταύρος Γουδαίοι και ο ιατροφιλόσοφος Αναστάσιος Γούδας*, Πάτρα 1995, σ. 16 σημ. 20. Πρβλ. και ειδικότερες αναφορές στο συγγραφικό έργο ενός από τα αδέλφια της Κούλα Κολιογούδα Αν. Γούδας, *Βίοι Παράλληλοι*, Αθήνα 1870 καθώς και στο Β. Κραψίτη, *Λόγιοι της Ηπείρου*, Αθήνα 1979, τόμ. Α΄, σ. 314 (*Νεώτατο εγκυκλοπαιδικό λεξικό του Ηλίου*, έκδ. της εγκυκλοπαιδικής επιθεωρήσεως Ήλιος, Αθήναι χ.χρ., τόμ. Ε΄, σ. 693). Το επώνυμο εξάλλου Γούδα φέρουν εγγεγραμ-

δα από το Γραμμένο με καταβολές από τη Βόρεια Ήπειρο, το χωριό Άνω Επισκοπή[8]. Θα μπορούσαμε επομένως να αναπαραστήσουμε το γενεαλογικό δένδρο, σύμφωνα με τα στοιχεία που μας παρέχουν η ποσοτική κάι ποιοτική διερεύνηση του αρχειακού υλικού και η βιβλιογραφία.

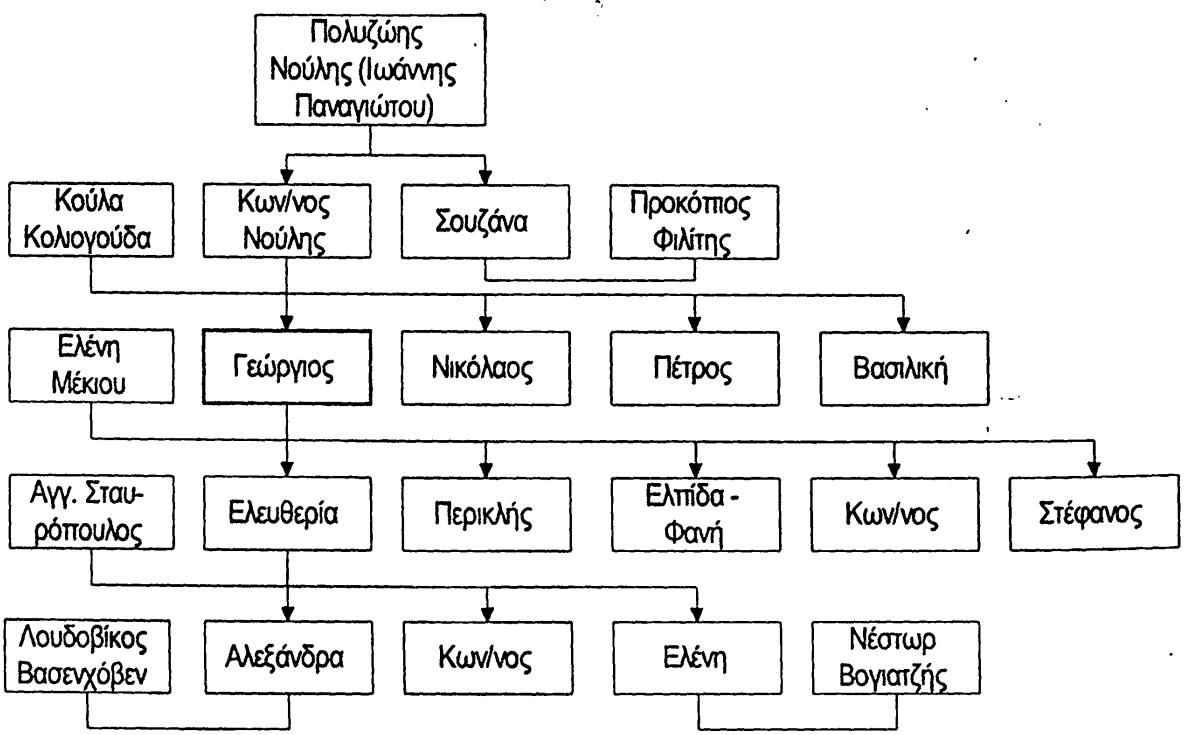

Διάγραμμα 1

μένοι μαθητές στο Διτάξιο Ημιγυμνάσιο Γραμμένου και μετά το 1914 βλ. ΓΑΚ- Αρχεία Νομού Ιωαννίνων, Αρχεία Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, σειρά Μαθητολογίων Μαθητολόγιο 14, ετών 1914-1938, σ. 74.

[8] Στ. Μπέττης, «Γραμμενιάτικα», *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο*, τόμ. 5 (1983), σ. 204 και του Ίδιου, *Οι Ηπειρώτες αγωνιστές του '21 Βασίλειος και Σταύρος Γουδαίοι και ο ιατροφιλόσοφος Αναστάσιος Γούδας*, σ. 16 σημ. 20.

Ο πατέρας του, Κωνσταντίνος Νούλης[9], τον έγραψε στη Β΄ τάξη του Ελληνικού σχολείου στη Ζωσιμαία Σχολή[10] στις 10-10-1860, σε ηλικία 11 ετών[11], εκτιμώντας προφανώς το γεγονός ότι η Ζωσιμαία Σχολή αυτή την εποχή βρίσκεται στο αποκορύφωμα της δόξας της με τον Γυμνασιάρχη της Α. Σακελλάριο[12]. Η μνεία της ηλικίας του και ο χρόνος εγγραφής του μας βοηθούν να εντοπίσουμε την ημερομηνία γέννησής του, που προκύπτει ότι γεννήθηκε το 1849 και όχι το 1846[13]. Ο Γεώργιος Νούλης φοίτησε τα σχολικά («σχολαστικά» όπως αναγράφεται στο μαθητολόγιο της Σχολής[14]) έτη στη Β΄ και Γ΄ τάξη του

---

[9] Στα Ιωάννινα έμενε στην οδό Παύλου Μελά 29 και ορίστηκε μέλος της πενταμελούς επιτροπής διαχειρίσεως και διαθέσεως των αποστελλομένων από τη Ρουμανία χρημάτων του κληροδοτήματος Δοσιθέου Φιλίτη βλ. Α. Γκόγκος, *όπ. π.*, Αθήνα-Ιωάννινα 1995, τόμ. Α΄, σ. 676.

[10] Δεν λειτούργησε η Α΄ τάξη. Βλ. ΓΑΚ- Αρχεία Νομού Ιωαννίνων, Αρχείο Ζωσιμαίας Σχολής, Μαθητολόγιο και Γενικός έλεγχος 1, ετών 1845-1891.

[11] Η υπογραφή του πατέρα του έχει τεθεί στην οικεία στήλη βλ. ΓΑΚ- Αρχεία Νομού Ιωαννίνων, Αρχείο Ζωσιμαίας Σχολής, Μαθητολόγιο και Γενικός έλεγχος 1, ετών 1845-1891, σειρά Μητρώων Μητρώο 1 των ετών 1853-1861 και 1863-1892.

[12] Ι. Λαμπρίδης, *Περί των εν Ηπείρω Αγαθοεργημάτων*, εν Αθήναις 1880, έκδ. ΕΗΜ Ιωάννινα 1971, μέρος Α΄, σσ. 87, 91 σημ. 3, 48 σημ. 1, 52 σημ. 1, σ. 116, 134 σημ. 1, 143, 275-280. Δ. Χασιώτης, *Διατριβαί και υπομνήματα*, Αθήνα 1887, σσ. 57, 130-134. Γ. Κ. Γάγαρης, *Εφημ. «Η φωνή της Ηπείρου»* αρ. φ. 78/ 11-3-1894. Χ. Κατσαλίδης, Αλεξάνδρεια-Αίγυπτος 1931, περ. *Η Δωδώνη*, τ. Α΄, σ. 18. Χρ. Σούλης, «Η έκθεσις του Ηπειρωτικού τύπου», ανάτυπο από περ. *Η Δωδώνη*, εκδ. Χαρ. Κατσαλίδη, 1931-1932, σ. 276. Κ. Παπαγεωργίου, *Η παιδεία στην Ήπειρο 1204-1950*, Κέρκυρα 1950, σ. 51. Π. Αραβαντινός, *Βιογραφική συλλογή λογίων της Τουρκοκρατίας*, Ιωάννινα 1960, σσ. σσ. ιβ, ιστ, κε, 124, 127, 181, 183, 186. Β. Κραψίτης, *Οι λόγιοι της Ηπείρου* (1430-1912), Αθήνα 1979, σσ. 167-168. Π. Αραβαντινός, *Ιστορία της Ελληνικής Παιδείας παρ Έλλησιν*, Ιωάννινα 1986, σσ. 125, 133 σημ. 1, 175 σημ. 1, 315 σημ. 1, 277.

[13] Οι κ. Hans H. Paessler και D. Michel υποστηρίζουν ότι γεννήθηκε το 1846. Hans H. Paessler and D. Michel, *όπ. π.* p. 97.

[14] Βλ. ΓΑΚ- Αρχεία Νομού Ιωαννίνων, Αρχείο Ζωσιμαίας Σχολής, Μαθητολόγιο και Γενικός έλεγχος 1, ετών 1845-1891.

Ελληνικού Σχολείου και στις τέσσερις Γυμνασιακές τάξεις από το 1860 ως το 1866[15].

Στοιχεία για την οικογένεια Νούλη στην Ήπειρο πριν το 1860 και μέχρι το 1923 δεν συναντήσαμε στα μαθητολόγια της Ζωσιμαίας Σχολής, που χρονολογούνται από το 1853 και που είναι τα μοναδικά τεκμήρια αυτής της περιόδου. Συναντούμε όμως την οικογένεια Νούλη στη Σαμαρίνα[16] και το επώνυμο αυτό 37 χρόνια αργότερα, το 1897, όταν κάποιος μαθητής Κωνσταντίνος Νούλης του Χρήστου, που κατάγεται από άλλη περιοχή από εκείνη του Γ. Νούλη, από το Κουκούλι Ζαγορίου, παρακολουθεί μαθήματα στην Α΄ τάξη του Ελληνικού σχολείου στη Ζωσιμαία Σχολή[17].

2.2 Η φοίτηση στη Ζωσιμαία σχολή

Θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε τα μαθητικά χρόνια, το επιστημονικό έργο και την κοινωνική δράση του αξιόλογου γιατρού Γ. Νούλη από βιβλιογραφικές αναφορές και ανέκδοτες ειδήσεις γραμμένες στον τύπο της εποχής και κύρια από πρωτογενείς αρχειακές μαρτυρίες των τόπων, που διαγράφουν ένα ιστορικό τρίγωνο, εκεί όπου μαθήτευσε Ήπειρο, Αθήνα, Παρίσι και εκεί όπου υπηρέτησε ως γιατρός Γιάννινα, Αθήνα και Κωνσταντινούπολη.

---

[15] Βλ. ΓΑΚ- Αρχεία Νομού Ιωαννίνων, Αρχείο Ζωσιμαίας Σχολής, Μαθητολόγιο και Γενικός έλεγχος 1, ετών 1845-1891 και σειρά Μαθητολογίων Μαθητολόγιο 2, ετών 1891-1912. Λείπει ο Γενικός έλεγχος ετών 1963-1964.

[16] Συμπεριλαμβάνεται στα ονόματα των στελεχών της ρουμανικής προπαγάνδας στη Σαμαρίνα που αγωνίζονταν να παρεμβάλλουν εμπόδια στην απόφαση του Συλλόγου προς διάδοσιν των ελληνικών γραμμάτων να ενισχύσει τα ελληνικά σχολεία της περιοχής βλ. Ελ. Ι. Νικολαΐδου, *Η ρουμανική προπαγάνδα στο βιλαέτι Ιωαννίνων*, Ιωάννινα 1995, σσ. 103-104.

[17] Βλ. ΓΑΚ- Αρχεία Νομού Ιωαννίνων, Αρχείο Ζωσιμαίας Σχολής, σειρά Μαθητολογίων Μαθητολόγιο 2, ετών 1891-1912. Ο Κων. Νούλης ήταν ένας κακός μαθητής που δε μπόρεσε να συνεχίσει, γιατί παρέμεινε και την επόμενη χρονιά 1898-1899 στην ίδια τάξη (ΓΑΚ- Αρχεία Νομού Ιωαννίνων, Αρχείο Ζωσιμαίας Σχολής, σειρά Γενικών Ελέγχων Γενικός Έλεγχος 2, ετών 1891-1912 και σειρά Βιβλίων Πρακτικών Βιβλίο Πρακτικών 2, ετών 1875-1899).

Η παρουσία του Γεώργιου Νούλη ως μαθητή της Ζωσιμαίας Σχολής εντάσσονταν στη γενικότερη μεταρρύθμιση της Μέσης Εκπαίδευσης στην απελευθερωμένη Ελλάδα, που είχε αρχίσει πολύ παλαιότερα, από το 1836 και ήταν ίδια με εκείνη της Βαυαρίας και την οποία ακολούθησε η Σχολή από το 1852 σύμφωνα με τη Διαθήκη του Ν. Ζωσιμά[18]. Ήταν η περίοδος της Τουρκικής κατάκτησης στην περιοχή, όταν πασάς στα Γιάννινα ήταν ο Αλής[19], που με τις προοδευτικές του ιδέες συνέβαλε στην ανάπτυξη του εμπορίου[20] και της παιδείας[21]. Η γειτνίαση αρχικά της Ηπείρου με τα βενετοκρατούμενα Επτάνησα και η σχετικά μικρή απόσταση από την Ιταλία, η μετανάστευση και η έντονη παρουσία των πραματευτάδων της εξηγούσαν την σταδιοδρομία των Ηπειρωτών στα αστικά κέντρα της κεντρικής και νοτιοδυτικής Ευρώπης καθώς και την ιδιαίτερη μέριμνά τους για την εκπαίδευση. Την περίοδο δηλ. αυτή παρατηρούνται η ραγδαία αύξηση των μικροαστικών επαγγελμάτων και η καθυστέρηση της βιομηχανικής ανάπτυξης, που συνοδεύονται με το φαινόμενο της υπερεκπαίδευσης[22]. Το μεγάλο εξάλλου κενό, που δη-

---

[18] Στ. Παρίσης, *Εκπαίδευσις Ανωτέρα, Μέση 1833-1884*, Αθήναι 1884, σ. 227 κ.ε. Κ. Δ. Γεωργούλης, *Η Ελληνική Εκπαίδευσις*, εγκυκλοπαίδεια Ήλιος, τόμ. 7, σ. 1555. Ειδικότερα για τη Δημοτική Εκπαίδευση βλ. Χρ. Λέφας, *Ιστορία της Εκπαιδεύσεως*, Ο.Ε.Σ.Β., Αθήναι 1942, σ. 136.

[19] Επιστολή του Χρ. Σούλη στον Γ. Κορδάτο. «Ο Άλή πασάς εἶναι σωστό, ὅπως λέτε, ὅτι ἦταν ὄργανο πιό πολύ τοῦ ἀνερχόμενου ἀστισμοῦ. Γι' αὐτό βλέπουμε νά εὐνοεῖ τούς προοδευτικούς στά Γιάννινα καί νά τἄχει χαλασμένα μέ τούς Δεσποτάδες. Καί γι' αὐτό προκόβουν τά Γιάννινα τότες ἐπειδή κάθε νεωτερισμός στίς ἰδέες ἀπ' τή Δύση στά Γιάννινα εὕρισκε ἀνοιχτή πόρτα» βλ. Π. Νούτσος, *Γιάννινα. Από τον Αθανάσιο Ψαλλίδα στον Γιωσέφ Ελιγιά*, Ιωάννινα 1990, σ. 47. Γενικές πληροφορίες γαι τη ζωή και τη δράση του Αλή Πασά βλ. Ι. Λαμπρίδης, *Ηπειρωτικά μελετήματα*, Αθήναι 1888, αν. Ιωάννινα 1971, τόμ. Β', σσ. 1-84. Ειδικότερα για τη στάση του και την αποστασία του από την κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης βλ. Αχμέτ Μουφίτ, *Αλή πασάς ο Τεπενελής (1744-1822)*, Ιωάννινα 1980, σσ. 152-163 και Ουίλλιαμ Πλομάρ, *Το διαμάντι των Ιωαννίνων*, Αθήνα 1987, σσ. 35-48 και 282-290.

[20] Π. Νούτσος, *όπ. π.* Ιωάννινα 1990, σ. 10.

[21] ΓΑΚ- Αρχεία Νομού Ιωαννίνων. *Εφημ. Φωνή της Ηπείρου*, αρ. φ. 7/23-10-1892. Ι. Παναγιωτίδου, *όπ. π.* σ. 296.

[22] Ενδεικτικό είναι το υψηλό ποσοστό φοιτητών στην Ελλάδα (1878-1911)-το υψηλότερο στην Ευρώπη- αφού σπουδάζουν στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Νομική 50,2%

μιουργήθηκε στην εκπαίδευση, σε τοπικό επίπεδο, μετά την καταστροφή των σχολείων στον πόλεμο του Αλή (1820), που ως γνωστόν τα Γιάννινα έμειναν χωρίς σχολεία για 8 χρόνια, κάλυψαν το 1828 οι ευεργέτες Ζωσιμάδες, που πήραν «ύπό την προστασία τους» την εκπαίδευση της πόλεως και άνοιξαν τη Ζωσιμαία Σχολή ως σχολείο «Γενικόν Ἑλληνικόν»[23].

Ο Γεώργιος Νούλης έζησε και φοίτησε στη Ζωσιμαία Σχολή κατά τα έτη 1861-1866, της οποίας μπορούμε να έχουμε μια εικόνα του μεγέθους της με την καταγραφή του αριθμού των μαθητών της που φοίτησαν και αποφοίτησαν αυτά τα έτη και που αποδίδεται στο διάγραμμα 2.

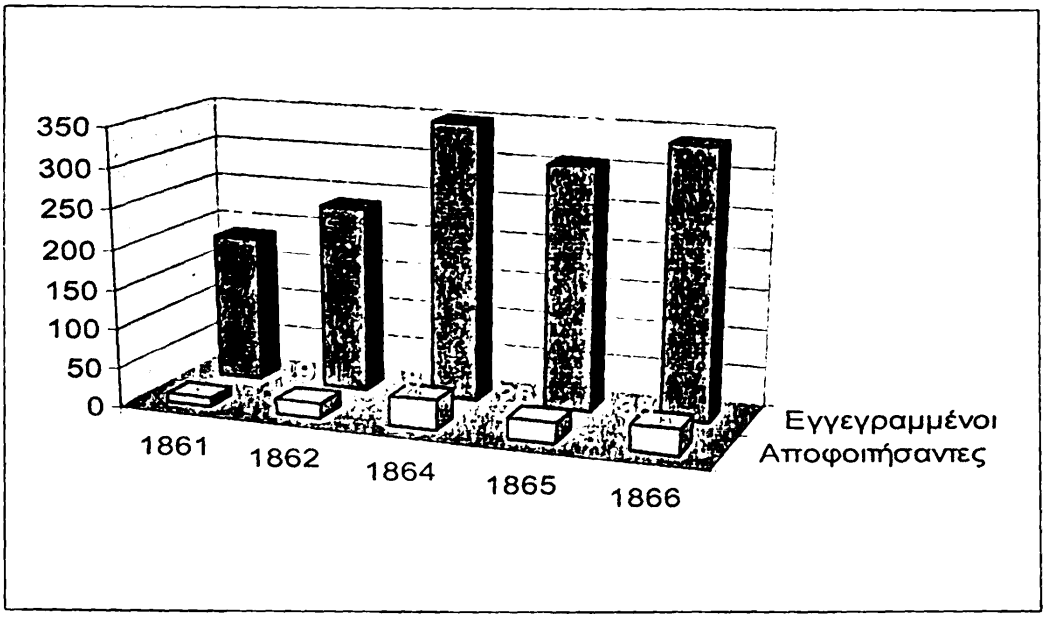

Διάγραμμα 2

των φοιτητών, Ιατρική 26%, Φιλοσοφική 15,5%, Φαρμακευτική 3,8%, Θεολογία 2,1% και Φυσικομαθηματική 1,7%. Βλ. Κ. Τσουκαλάς, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή- ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα*, Αθήνα 1977, σ. 440. Σήφης Μπουζάκης, *Νεοελληνική εκπαίδευση (1821-1985)*, Αθήνα 1991, σ. 61.

[23] Ι. Λαμπρίδης, *Περί των εν Ηπείρω Αγαθοεργημάτων*, εν Αθήναις 1880, έκδ. ΕΗΜ Ιωάννινα 1971, μέρος Α΄, σ. 89 και του Ίδιου, *Ηπειρωτικά μελετήματα*, εν Αθήναις 1888, αν. Ιωάννινα 1971, τόμ. Β΄, τεύχ. Α΄, σ. 71. Κ. Παπαγεωργίου, *Η παιδεία στην Ήπειρο 1204-1950*, Κέρκυρα 1950, σσ. 64-76.. Π. Αραβαντινός, *Ιστορία της Ελληνικής Παιδείας παρ' Ελλησιν*, Ιωάννινα 1986, σσ. 124-125. Στ. Μπέττης, *Οι Ζωσιμάδες*, Ιωάννινα 1990, σ. 41.

Στους συμμαθητές του συμπεριλαμβάνεται ο Ταχσίν Βέης, αδελφός του Αβδούλ Βέη Φράσαρη, που άκουσε τα μαθήματα των 4 τάξεων του γυμνασίου τα έτη 1868-1874, απολύθηκε με βαθμό «λίαν καλῶς» και πήγε στην Κωνσταντινούπολη, όπου διακρίθηκε ως ιδιαίτερος γραμματέας του ερυθρού Σουλτάνου Αβδούλ Χαμήτ, γνωριμία η οποία θα τον βοηθήσει στην μετέπειτα μετάβασή του και σταδιοδρομία στην Κωνσταντινούπολη[24]. Καταγράφοντας εξάλλου τους συμμαθητές του κατά το σχολικό έτος 1860-1861 σε συνάρτηση με τον τόπο καταγωγής τους και τον αριθμό των φοιτησάντων στον πίνακα 1 δίνουμε μια εικόνα της ακτινοβολίας της Σχολής που ξεπερνούσε τα στενά τοπικά όρια και έφτανε ως τη μακρινή Ξάνθη και τη νήσο Σύρο. Οι περισσότεροι βέβαια μαθητές κατάγονταν από τα Γιάννινα και την γύρω περιοχή, μικρό ποσοστό προέρχεται από την γύρω Ηπειρωτική και νησιωτική χώρα, την Πρέβεζα και την Ιθάκη.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΜΑΘΗΤΩΝ (1860-1861)

ΤΟΠΟΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΑΘΗΤΩΝ
Ιωάννινα	20
Νομός Ιωαννίνων	18
Πρέβεζα	1
Ξάνθη	1
Ιθάκη	1
Σύρος	2

Πίνακας 1

[24] Δ. ΔΟΣΙΟΣ, «Το προσωπικό της Ζωσιμαίας σχολής (1868-1874)», εφημ. Ηπειρωτικός Αγώνας, αρ. φ. 6-3-1932, σ. 4.

Αν λάβουμε υπόψη μας ότι οι απαιτήσεις της σχολής ήταν πολύ υψηλές τόσο στα δίδακτρα[25] όσο και στην επίδοση[26], μπορούμε να υποθέσουμε ότι για να φοιτήσει ο Γεώργιος Νούλης στη Ζωσιμαία θα έπρεπε να ήταν ένας ικανός μαθητής για να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της Σχολής με αυτοπεποίθηση και θάρρος, γαλουχημένος από τις προοδευτικές τάσεις του πατέρα του και των δασκάλων του, χωρίς ιδιαίτερο οικονομικό πρόβλημα.

Ιστορικές συγκυρίες φαίνεται ότι επηρέασαν τα μαθητικά του χρόνια και του έδωσαν το προβάδισμα για το μέλλον. Ως γνωστό, φοίτησε στο σχολείο που ξεχώριζε από εκείνα της υπόλοιπης Ελλάδας, γιατί ήταν τότε που με απόφαση της Συγκλήτου του Πανεπιστημίου Αθηνών οποιοσδήποτε απόφοιτος της Ζωσιμαίας σχολής μπορούσε να εγγραφεί ως φοιτητής στο Πανεπιστήμιο[27]. Είχε την τύχη να φοιτήσει στις γυμνασιακές τάξεις κατά τη δεύτερη καθηγητική περίοδο του Α. Σακελλάριου[28] (πίνακας 2). Ο. Γ. Νούλης έζησε ακόμη τη διάκριση του Γυ-

---

[25] Κατά τη συνεδρία της Αντιπροσωπείας το 1895 καθορίστηκαν τα δίδακτρα για τις τάξεις δηλ. του Δημοτικού 2 μετζίτια αργυρά κατά κεφαλή, για τις τρεις ελληνικές τάξεις 2 1/2, 3, 4 αντίστοιχα και για τις τάξεις του Γυμνασίου 5, 6, 8, 10. Τα δίδακτρα καταβάλονταν σε δυο δόσεις τα μισά κατά την εγγραφή των μαθητών ή μαθητριών και τα άλλα μισά πριν τις θερινές εξετάσεις βλ. Αρχείο Μητροπόλεως Ιωαννίνων, Βιβλίο Πρακτικών Δημογεροντίας Επιτροπών, σειρά 2, 1893-1905, αρ. 460 σ. 90. Το ποσό φοίτησης το 1897 κειμενόταν από 1/2, 1, 2 λίρες, ενώ οι πτωχοί δεν πλήρωναν καθόλου. (ΓΑΚ- Αρχεία Νομού Ιωαννίνων, Αρχείο Ζωσιμαίας Σχολής, σειρά Μαθητολογίων Μαθητολόγιο 2, ετών 1891-1912).

[26] Οι μαθητές με την υπόσχεση που έδιναν «ἐνώπιον θεοῦ καί ἀνθρώπων» (ΓΑΚ- Αρχεία Νομού Ιωαννίνων, Αρχείο Ζωσιμαίας Σχολής, σειρά Μητρώων Μητρώο 1, ετών 1853-1861) προανήγγειλαν τις προσπάθειες που θα κατέβαλαν κατά τη φοίτησή τους, προκειμένου να ανταποκριθούν στις δύσκολες δημόσιες απολυτήριες εξετάσεις βλ. σχετικό δημοσίευμα, Αρχείο 8ης Εφορίας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, *Εφημ. Γιάνγια- Ιωάννινα*, αρ. 157/ 5-7-1872.

[27] Π. Αραβαντινός, *Βιογραφική συλλογή λογίων της Τουρκοκρατίας*, Ιωάννινα 1960, σ. 187.

[28] Π. Αραβαντινός, *όπ. π. σσ.* ιβ, ιστ, κε, 181, 183, 186-7. Ο παιδαγωγός Δ. Μαρούλης θα γράψει το 1888 για την προσφορά του Α. Σακελλάριου «Ἔδωκεν εἰς τό ἔθνος διδασκάλους φέροντας ὁρισμένον καί ἐπεφρασμένον ἠθικόν καί ἐθνικόν χαρακτῆρα» (Δ. Μαρούλης, *Περί μορφώσεως Ελλήνων Δημοδιδασκάλων*, Αθήναι

μνασιάρχη του, που τιμήθηκε με τον «αργυρούν σταυρόν του σωτήρος» για τις υπηρεσίες του[29] και έπιασε στα χέρια του την ίδια χρονιά την πρώτη «Γραμματική» που τυπώθηκε στα πιεστήρια του Τυπογραφείου «Δωδώνη», που επίσης ίδρυσε ο Γυμνασιάρχης και φιλόλογος καθηγητής του συνεχίζοντας έτσι την παράδοση των Γλυκύδων, Ν. Σάρρου και Θεοδοσίου[30]. Έζησε επίσης την έντονη αποστροφή των Γιαννιωτών που ξέσπασε στα τέλη του 1862 ενάντια στο γυμνασιάρχη του και που τον ανάγκασε να φύγει με τη γυναίκα του στη Μολδαβία, κοντά στο γιο του Φίλιππο, διάσημο γιατρό, όπου και πέθανε τον Δεκέμβρη του 1865[31].

Από το 1862 Γυμνασιάρχης του Γεωργίου Νούλη ήταν ο αντικαταστάτης του Α. Σακελλάριου, ο μαθηματικός Σπ. Μανάρης[32], που ήδη είχε μαθητεύσει κοντά στον Α. Σακελλάριο. Ο καθηγητής Σωτ. Γρηγοριάδης, φιλόλογος, του δίδαξε Λατινικά και Ιερά μαθήματα, την διδασκαλία των οποίων ανέλαβε ο Άνθιμος Ιεροκήρυξ καθολοκληρία το

1888, σ. 52). Ι. Λαμπρίδης, *όπ. π.*, εν Αθήναις 1888, αν. Ιωάννινα 1971, τόμ. Β΄, τεύχος 9, σ. 49, σημ. 1.

[29] Π. Αραβαντινός, *όπ. π.*, σ. 187.

[30] Π. Αραβαντινός, *όπ. π.*, σ. 187. Γ. Πλουμίδης, Το τυπογραφείο του Αγ. Γεωργίου (1850-1882), *ο Ερανιστής*, Αθήνα 1970, σ. 169. Του Ίδιου, *Πρόλογοι και κατάλογοι τυπογραφείων Βενετίας και Βιέννης (1668-1876)*, Αθήνα 1978, σσ. 8-138, 67-69 και 14-138.

[31] Π. Αραβαντινός, *όπ. π.*, σσ. 188-190.

[32] Ι. Λαμπρίδης, *όπ. π.*, σσ. 91, 115. Ι. Λαμπρίδης, *περί των εν Ηπείρω αγαθοεργημάτων*, σσ. 91-115. Του ίδιου, *Ηπειρωτικά Μελετήματα*, σσ. 67, 68. Σπ. Λάμπρος, Κώδικες Αρχιμανδρειού, *Νέος Ελληνομνήμων*, 10 (1913), σ. 427. Κ. Παπαγεωργίου, *Η παιδεία στην Ήπειρο (1204-1950)*, Κέρκυρα 1950, σσ. 68, 70. Δ. Σαλαμάγκας, *Άπαντα*, Γιάννινα 1960, σσ. 54, 55. Β. Χρήστου, *εφημ. Ηπειρωτικόν μέλλον*, Αθήνα φφ. 3-1-1962 και 17-1-1962. Λ. Πολίτης, *Παλαιογραφικά από την Ήπειρο*, ανάτυπο επιστημονικής επετηρίδας Φιλοσοφικής Σχολής, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 205. Β. Κραψίτης, *Οι λόγιοι της Ηπείρου (1430-1912)*, Αθήνα 1979, σσ. 139-140. Γ. Παπαγεωργίου, *Οι συντεχνίες στα Γιάννενα κατά τον 19ο και τις αρχές του 20ου αι.*, Ιωάννινα 1982, σσ. 119, 225, 371. Π. Αραβαντινός, *Περιγραφή της Ηπείρου εις μέρη τρία*, Ιωάννινα 1984, σ. 184.

1862[33]. Ο καθηγητής του, εξάλλου, Στ. Ράδος από το Γραμμένο ήταν επίσης μια φωτεινή διάνοια της εποχής του[34], ενώ ο Στέργιος Μάνθου εμφανίζεται το 1863[35]. Παρακολούθησε επομένως την διδασκαλία των τριών Ελληνοδιδασκάλων Χ. Αρεταίου, Β. Τζίμα και Σ. Κοντοθανάση. Η διάκριση εξάλλου των καθηγητών, όπως φαίνεται στον πίνακα, σε ειδικότητες, «Ελληνοδιδάσκαλο»[1] αυτόν που δίδασκε στο Ελληνικό σχολείο, το οποίο είχε τρεις δασκάλους, και «καθηγητή» αυτόν που δίδασκε στο Γυμνάσιο[1], και που είχε πέντε καθηγητές, απηχούν την γενικότερη μεταρρύθμιση της Μέσης Εκπαίδευσης.

ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΑ
Σακελλάριος Αναστάσιος	Φιλόλογος
Μανάρης Σπυρίδων	Μαθηματικός
Γρηγοριάδης Σωτήριος	Φιλόλογος
Ράδος Στέφανος	Φιλόλογος
Ποντίκης Αθανάσιος	Φιλόλογος
Αρεταίος Χαράλαμπος	Ελληνοδιδάσκαλος
Τζίμας Βασίλειος	Ελληνοδιδάσκαλος
Κοντοθανάσης Σωτήριος	Ελληνοδιδάσκαλος
Λιβαδεύς Δημήτριος	Φυσικός
Άνθιμος Ιεροκήρυξ	Θεολόγος

[33] ΓΑΚ- Αρχεία Νομού Ιωαννίνων, Αρχείο Ζωσιμαίας Σχολής, Βιβλίον διδακτικού προσωπικού 1828-1964.

[34] Δ. Σαλαμάγκας, *Ο εν Ιωαννίνοις καταγέλαστος επικριτής του Παροιμιαστηρίου*, Αθήνα 1864, σ. 21. Ι. Λαμπρίδης, *Περί των εν Ηπείρω Αγαθοεργημάτων*, εν Αθήναις 1880, έκδ. ΕΗΜ Ιωάννινα 1971, μέρος Α΄, σ. 91. σημ 4. Ι. Του ίδιου, *Ηπειρωτικά Μελετήματα*, τόμ. Β΄, τεύχος Γ΄, σ. 66. Δ. Χασιώτης, *Διατριβαί και υπομνήματα*, Αθήνα 1887, σσ. 57, 130-134. Χρ. Σούλης, «Η έκθεσις του Ηπειρωτικού τύπου», ανάτυπο από περ. *Η Δωδώνη*, τόμ. Α΄, σ. 276. Κ. Παπαγεωργίου, *Η παιδεία στην Ήπειρο 1204-1950*, Κέρκυρα 1950, σσ. 51, 52, 68-69. Δ. Σαλαμάγκας, *Άπαντα*, τόμ. Β΄, Ιστοριοδιφικά, Γιάννινα 1960, σ. 54. Π. Αραβαντινός, *Βιογραφική συλλογή λογίων της Τουρκοκρατίας*, 1960 σσ. ιζ, ιστ, 1. Στ. Μπέττης, *Οι Ζωσιμάδες*, Ιωάννινα 1990, σ. 36.

[35] ΓΑΚ- Αρχεία Νομού Ιωαννίνων, Αρχείο Ζωσιμαίας Σχολής, Βιβλίο διδακτικού προσωπικού, ετών 1828-1964.

Μάνθου Στέργιος	Ελληνοδιδάσκαλος

Πίνακας 2

Τα μαθήματα, που διδάχτηκε στις Β΄ και Γ΄ τάξεις του Ελληνικού Σχολείου υποδηλώνουν το σκοπό του τριετούς ελληνικού σχολείου που ήταν, να ετοιμάζει μαθητές για το γυμνάσιο και άλλους, που δεν θα συνέχιζαν τις σπουδές τους, να εντάσσει με τις ήδη υπάρχουσες γνώσεις στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Ο σκοπός του τετραετούς Γυμνασίου ήταν πιο συγκεκριμένος καθώς με τα εξειδικευμένα μαθήματα απέβλεπε στην περαιτέρω διαφώτιση των μαθητών, ώστε με την κατάλληλη προετοιμασία να φοιτήσουν στο Πανεπιστήμιο. Η γνώση εξάλλου της γαλλικής γλώσσας φαίνεται ότι άρχιζε στις γυμνασιακές τάξεις[36], ενώ η τουρκική γλώσσα δεν είχε ακόμα εισαχθεί σαν υποχρεωτικό μάθημα στη Ζωσιμαία Σχολή[37]. (πίνακας 3).

ΜΑΘΗΜΑΤΑ

Β΄ ΣΧΟΛΕΙΟΥ	Γ΄ ΣΧΟΛΕΙΟΥ
Αποφθέγματα Φιλοσόφων, Αιλιανού ποικίλη ιστορία, Λουκιανού Νεκρικός διάλογος	Ξενοφώντος Απομνημονεύματα
Γεωγραφία Ευρώπης	Γεωγραφία
Πρακτική Αριθμητική μέχρι σύνθετο μέθοδο των τριών	Ελληνική Ιστορία
Ιερά Ιστορία Νέα Διαθήκη	Αριθμητική
	Κατήχηση & Ανάγνωσις εις Ευαγγέλιον
Α΄ ΓΥΜΝΑΣΙΑΚΗ	Β΄ ΓΥΜΝΑΣΙΑΚΗ

[36] Από το 1869 διδάσκονταν η γαλλική και η ιταλική γλώσσα (Δ. Σαλαμάγκας, *Άπαντα*, τόμ. 2, Γιάννινα 1960, σ. 56).

[37] Η διδασκαλία της άρχισε το 1872, όπως αποδεικνύεται από αρχειακές μαρτυρίες, όταν οι μαθητές κατά τις δημόσιες «ενιαυσίους εξετάσεις» εξετάστηκαν και στην οθωμανική γλώσσα από τον καθηγητή της τουρκικής γλώσσας Δ. Σώμο βλ. Αρχείο 8ης Εφορίας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, *Εφημ. Γιάνγια- Ιωάννινα*, αρ. 157/ 5-7-1872). Η συστηματική εκμάθησή της «ύπό Χριστιανοπαίδων» άρχισε το 1876 βλ. σχετικά Δ. Σαλαμάγκας, *όπ. π.*, τόμ. 2, Γιάννινα 1960, σ. 58. Κ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού. Ήπειρος*, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 708.

Βίος Πλουτάρχου & Πανηγυρικός Ισοκράτους	Ολυνθιακός, Φιλιππικός α΄ και γ΄, κατά Ερατοσθένους
Λατινικαί γνώμαι & Διηγήματα	Ρωμαϊκή Ιστορία και Βίος Κορνηλίου Νέπωτα
Γαλλικών αρχαί	Γαλλικά
Άλγεβρα	Άλγεβρα και Επιπεδομετρία
	Αρχαία Γεωγραφία και Κατήχηση
Γ΄ ΓΥΜΝΑΣΙΑΚΗ	Δ΄ ΓΥΜΝΑΣΙΑΚΗ
Ηρόδοτος, Θουκυδίδης και Ιλιάς Α	Ιλιάς Α΄ και Β΄, Θεοκρίτου Ειδύλλια, Μήδεια, Οιδίπους τύραννος
Βίος Κορνηλίου Νέπωτος και Καίσαρος Γαλάται	Λατινικά εις Ιουγούρθαν και Κατιλινιακά Σαλουστίου
Lettres de famille, petit cateme	Ιστορία παλαιά
Ιστορία Ελληνική	Γαλλικά
Στερεομετρία και Μαθηματική Γεωγραφία Λογική. Το πρώτο ήμισυ της Φυσικής	Κατήχησις και ερμηνεία εις τα κατά Ματθαίον
	Φιλοσοφία, Ανθρωπολογία, Λογική και Φυσική Πειραματική.

Πίνακας 3

Αυτή την παιδεία έπαιρνε ο μαθητής Γεώργιος Νούλης, που σε όλες τις τάξεις είχε τον βαθμό Α «κάλλιστα», που σηματοδοτούσε τη μετέπειτα καριέρα του, και εντάσσονταν στο μικρό ποσοστό των 30%-40% (διάγραμμα 3).

Ενδεικτικό στοιχείο της υψηλής ποιότητας των αποφοίτων της Σχολής ήταν ότι ο βαθμός Δ, που αντιστοιχούσε στο «σχεδόν καλῶς», απουσίαζε παντελώς ως βαθμολογική κλίμακα από το Γυμνάσιο, γιατί δεν άφηναν να φοιτήσουν στη Σχολή μαθητές με μετριότητα.

Ο Γεώργιος Νούλης αποφοίτησε από τη Ζωσιμαία το έτος 1865-66 σε ηλικία 16 ετών, τότε που η Σχολή εξέδιδε τα ενδεικτικά της στο τυπογραφείο «Δωδώνη» του Α. Σακελλάριου και διοικούνταν από Εφορία με πρόεδρο τον Μητροπολίτη Ιωαννίνων και Βελλάς Σπυρίδωνα Βλάχο, πλαισιωμένο από τριμελή επιτροπή από τους Α. Παναγιώτου, Κ. Οικονομίδη και Σ. Μαργαρίτη [1]. Εκείνη μάλιστα τη χρονιά η Σχολή α-

ντικατέστησε την σφραγίδα της[38] με επίσης στρογγυλή, όπου αναγράφονταν «σφραγίς τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις Δημοσίου Τεχνικοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου» στο μέσο της οποίας ήταν χαραγμένη η μορφή του Αγίου Νικολάου[39].

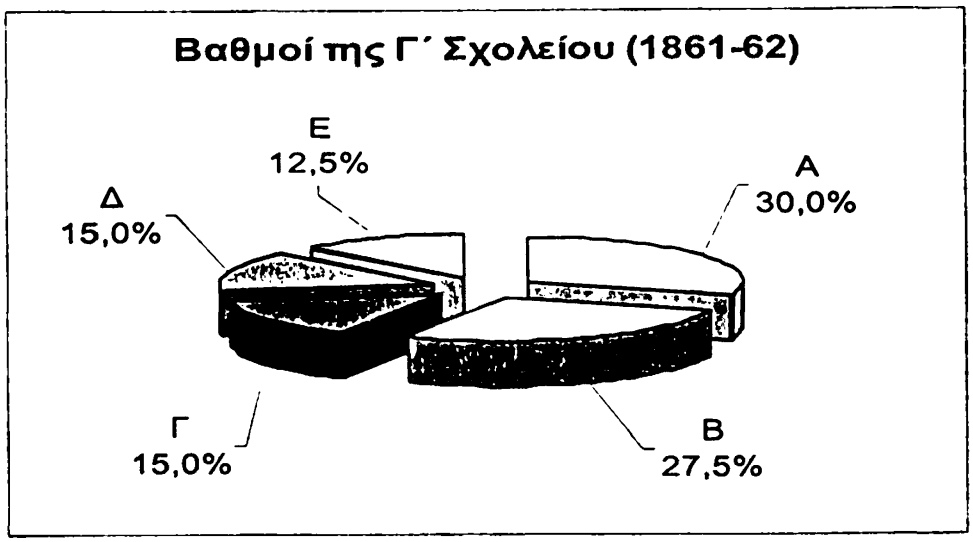

Διάγραμμα 3

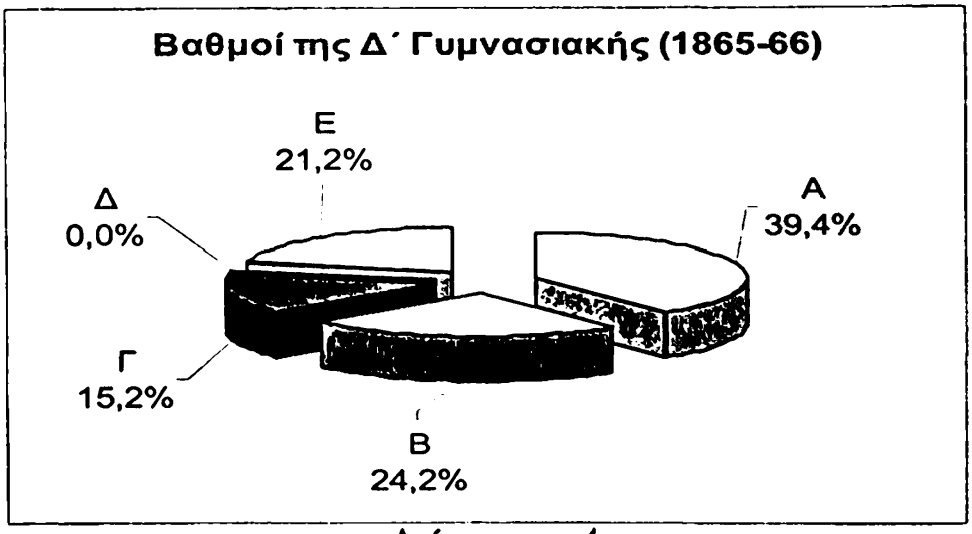

Διάγραμμα 4

[38] Βλ. ΓΑΚ- Αρχεία Νομού Ιωαννίνων, Αρχείο Ζωσιμαίας Σχολής, σειρά Βιβλίων Πρακτικών Βιβλίο Πρακτικών 2, ετών 1875-1899.

[39] Βλ. ΓΑΚ- Αρχεία Νομού Ιωαννίνων, Αρχείο Ζωσιμαίας Σχολής, σειρά Βιβλίων Πρακτικών Βιβλίο Πρακτικών 2, ετών 1875-1899.

Η Ακαδημαϊκή του σταδιοδρομία

3. Η Ακαδημαϊκή του σταδιοδρομία

3.1 Η απόκτηση του διδακτορικού διπλώματος

Ο γιατρός Γεώργιος Νούλης συγκαταλέγεται στους γιατρούς της περιοχής, που στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα έκαναν σπουδές και ειδικεύονταν στην Ευρώπη, Γαλλία και Γερμανία[1] και ειδικότερα στους διδάκτορες της ιατρικής[2].

Η μετάβασή του στο Παρίσι και όχι στην Αγγλία[3], την Ιταλία[4] ή τη Γερμανία[5] ή τις άλλες χώρες, όπως Αυστρία[6], Ολλανδία[7], Σκανδινα-

---

[1] Ι. Παναγιωτίδου, *Υγεία και περίθαλψη στην Ήπειρο το 19ο αι. (1788-1913)*, Ιωάννινα 1994, σ. 78.

[2] Ι. Λαμπρίδης, *Ηπειρωτικά μελετήματα*, Αθήναι 1888, αν. Ιωάννινα 1971, τόμ. Β΄, τεύχος 2ο, σ. 6.

[3] Στην Αγγλία ανήκει η πρωτοπορεία της ανεξαρτητοποίησης ως ιδιαίτερης ειδικότητας, αφού το πρώτο ορθοπαιδικό τμήμα έγινε το 1817 στο Woodland Hospital of Birmingham και το 1894 δημιουργήθηκε η πρώτη μικρή Βρεττανική Ορθοπαιδική Εταιρεία στο Bristol, με 40 μέλη, όλοι γενικοί χειρουργοί με ορθοπαιδικά ενδιαφέροντα. Πιο παλιοί ήσαν ο Percivall Pott (1713-1789) που περιέγραψε τη φυματίωση της σπονδυλικής στήλης στην εργασία του «Remarks of that kind of palsy of the lower limbs, which is frequently found to accompany a curvatyre of the spine, and is supposed to be caused by it», London 1779. Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σ. 16.

[4] Η Ιταλία είχε μεγάλη παράδοση στην Ιατρική και οι δυο πρώτες ιατρικές σχολές λειτούργησαν στις Ιταλικές πόλεις Σαλέρνο και Μπολώνια. Διάσημοι χειρουργοί ήσαν οι Alfonso Poggi (1834-1912), τον οποίο ακολούθησε ο Hoffa του Βερολίνου, το 1890, Francesco Rizzoli (1809-1880) και Vittorio Putti (1880-1940). Το 1881 ιδρύονται Ορθοπαιδικά ιδρύματα στην Ιταλία, το Instituto de Rachitici του Μιλάνο και το 1891 ο Galeazzi ιδρύει την Ιταλική Ορθοπαιδική Εταιρεία Βλ. Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σσ. 22-24.

[5] Η Γερμανία και οι γερμανόφωνες χώρες πρόσφεραν στην ανάπτυξη της ορθοπαιδικής με τον θεμελιωτή της Γερμανικής Ορθοπαιδικής Albert Hoffa (1859-1907) και την ίδρυση το 1904 της τρίτης Ορθοπαιδικής Εταιρείας στην Ευρώπη. Άλλοι διάσημοι χειρουργοί με ορθοπαιδικά ενδιαφέροντα ήσαν οι Georg Friedrich Louis Stomeyer (1804-1876), Rudolf Konrad Von Langebeck (1810-1887) (R. Langebeck Die subkutane Osteotomie, Deutsch klinik 6, 1854, p. 327), Konrand Biesalki (1878-1930), Frintz

βία[8], Ελβετία[9] ή την απομακρυσμένη Αμερική[10] ήταν μια επιτυχημένη επιλογή, αφού σχετίζεται με τη χώρα της Γαλλίας, όπου παρατηρείται τη χρονική αυτή στιγμή μια μεγάλη κίνηση των γιατρών παιδαγωγών[11] και

Lange (1860-1952), Wilhelm Roux (1850-1924), Julius Wolff (1863-1902) βλ. Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σσ. 24-26.

[6] Στην Αυστρία διάσημοι γιατροί ήσαν οι Adolf Lorenz (1854-1946), Hans Spitzy (1872-1957) L. Böhler (1885-1973), Carl Nocoladoni (1847-1902) (C. Nocoladoni, Nachtrag zum Pes Calcaneus und zur Transplantation der Peronealschnen, *Arch. Klin. Chir.* 27 1881, pp. 660-666) και Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σσ. 26-28.

[7] Ο Mürk Jansen (1867-1935) θεωρείται ιδρυτής της Ορθοπαιδικής Εταιρείας στη χώρα του το 1898 βλ. Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σ. 28.

[8] Ο Patrick Haglund (1870-1937) από τη Στοκχόλμη θεωρείται ο ιδρυτής της Ορθοπαιδικής στις χώρες αυτές και επηρεάστηκε από τη Γερμανική Σχολή βλ. Κ. Ηλιόπουλος, *Οι πρωτοπόροι της Ορθοπεδικής*, Αθήνα 1991, σ. 28.

[9] Ο Jean-André Venell (1740-1791) ίδρυσε το 1790 την πρώτη Ορθοπαιδική κλινική στην πόλη Orbe της Ελβετίας, ο Fritz Steimman (1872-1932), Theodor Kocher (1841-1917) βλ. Κ. Ηλιόπουλος, *Οι πρωτοπόροι της Ορθοπεδικής*, Αθήνα 1991, σσ. 28-29.

[10] Στην Αμερική η ορθοπαιδική προόδευσε θεαματικά και νωρίτερα απ' ότι στην Ευρώπη, αφού το πρώτο βιβλίο κυκλοφόρησε το 1775 από τον John Jones (1729-1791) και το δεύτερο το 1843 από τον Valentine Mott (1785-1865) και η ορθοπαιδική Εταιρεία το 1887 στη Νέα Υόρκη από τους Newton Melman Shaffer (1846-1928) και Virgil Gibney (1847-1927) Άλλοι Αμερικανοί γιατροί διάσημοι John Ball Brawn (1784-1862), ο γιός του Buckmister Brawn (1819-1891), Lewis Albert Sayre (1820-1900), Thomas Morton (1835-1903), Charles Fayette Taylor (1827-1899), τους αδελφούς William (1861-1931) και Charles (1865-1939) Mayo και άλλοι βλ. Κ. Ηλιόπουλος, *Οι πρωτοπόροι της Ορθοπεδικής*, Αθήνα 1991, σσ. 30-34. Στη Βραζιλία από το 1841 η Ιατρική Σχολή είχε ζητήσει τη διδασκαλία της Ορθοπαιδικής και καθηγητής έγινε ο Nascimento Gurgel (1876-1928), στη Αργεντινή ο Luis Tamini (1877-1938), στο Μεξικό ο Aureliano Urrutia το 1879ασχολήθηκε με ορθοπαιδικές παθήσεις και στη Χιλή ήταν εμφανής η επίδραση της Ιταλικής σχολής με τον Eugenio Diaz Lira (1880-1945) και αργότερα στην Ουρουγουάη και Νικαράγουα. Κ. Ηλιόπουλος, *Οι πρωτοπόροι της Ορθοπεδικής*, Αθήνα 1991, σσ. 30-34.

[11] Αντιπροσωπευτικότεροι γιατροί παιδαγωγοί του 19ου αι., επηρεασμένοι από τις αισθησιοκρατικές αντιλήψεις του Locke θεωρούνται πρωτοπόροι της Ψυχοπαιδαγωγικής, όπως είναι οι J. Itard, αρχίατρος στο ίδρυμα κωφαλάλων και E. Seguin, που εισήγαγε τη νευροφυσιολογική μέθοδο. Βλ. Ι. Ν. Παρασκευόπουλος, *Αγωγή των νοητικώς καθυστερημένων*, Αθήνα 1977, σ. 113. Θ. Χατζηστεφανίδης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1986)*, Αθήνα 1990, σσ. 56-57.

η Ορθοπαιδική είχε ήδη διαμορφωθεί ως ιδιαίτερη ειδικότητα με τους A. Paré (1507-1590)[12], N. Andry (1658-1742)[13], Léopold Ollier (1830-1901), πρωτοπόρο της Ορθοπαιδικής και πατέρα της Πειραματικής Χειρουργικής[14], ενώ οι Corvisart, Bichat, Laennec και G. Dupuytren

---

[12] Γνωστός για την προσφορά του ήταν ο Γάλλος Guy de Chauliac (1300-1368) με το έργο του Chirurgica Magna. Σχετικές εργασίες για την προσφορά του στη Χειρουργική και Ορθοπαιδική βλ. R. Durmensil-A. Bonnet-F. Roy, *Les Médecins Célèbres*, Genève 1947. Art. Castiglioni, *Ιστορία της Ιατρικής*, Αθήνα 1961. M. B. Howorth, *Orthopaedists and Orthopaedics*, J.B.J.S. 1963 45A, n. 8, p. 1763. Π. Κανελλόπουλος, *Ιστορία του Ευρωπαϊκού Πνεύματος*, Αθήνα 1976, τ. 1 και του Ιδίου, *Ιστορία της Ιατρικής*, Αθήνα 1968, τ. 1. O. J. Ramadier, Guy de Chauliac, *Revue Orthopédique* 1980, Sup. II, τ. 66. G. Highet, *Η Κλασσική Παράδοση*, Αθήνα 1988. Η έκδοση του περιοδικού Revue d' Orthopédie χρονολογείται αργότερα το 1890, ενώ η Ορθοπαιδική Εταιρεία στη Γαλλία λειτούργησε σαν παράρτημα της Χειρουργικής Εταιρείας το 1918 βλ. Κ. Ηλιόπουλος, *Οι πρωτοπόροι της Ορθοπεδικής*, Αθήνα 1991, σσ. 12-15 και ειδικότερα για τον A. Paré, χειρουργό και πρωτοπόρο της Ορθοπαιδικής και Τραυματολογίας βλ. R. Durmensil- A. Bonnet -F. Roy, *Les Médecines Célèbres*, Genève 1947. K. Walker, *The story of medicine*, New York 1955. R. Mercer, *Anthology of Orthopaedics*, London 1966. R. Merle d' Aubigné, Notre Orthopédie, Hier et Demain, *Revue Orthopédique Sup. II*, 1980, Vol. 66. K. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σσ. 185-191.

[13] Για τον άνθρωπο που έδωσε το όνομα Ορθοπαιδική, τη ζωή και το έργο του τις παλιότερες εκδόσεις R. Barbillion, Etude critique de l' histoire de la Médecine. Nicolas Andry et l' Orthopédie, Paris 1930. Ι. Χρυσοσπάθης, *Ορθοπεδική*, Αθήνα 1932. R. Beverly, Andry and the Orthopaedia, *J.B.J.S* 1949, 31A, N. 3, p. 673. Jackson Burrows, Leonardo da Vinci and Nicolas Andry on Posture, *J.B.J.S* 1952, 44B, N. 1, p. 249. Jackson Burrows, Review of N. Andry Orthopaedia, *J.B.J.S* 1962, 44B, N. 1, p. 249. R. Mercer, *Anthology of Orthopaedics*, London 1966. O. J. Ramadier, La Revue de Chirurgie Orthopédique et Réparatrice de l' Appareil Moteur, *Revue d' Orthopédique*, 1981, V. 67, N. 3, p. 161. Leonardo Peltier, Nicolas Andry. The Designer of Orthopedic Iconography, *Clinic Orthopaedics*, 1985, N. 200. K. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σσ. 192-200. Επίσης βλ. I. R. Kohler, Histoire de l'Orthopédie, *Conférences d'Histoire de la Médecine*, Cycle 1994 – 1995, pp. 193 – 212.

[14] Για γενικές πληροφορίες βλ. Ι. Χρυσοσπάθης, *Ορθοπεδική*, Αθήνα 1932. Πιο ειδικές μελέτες σχετικές με το θέμα, καθώς και για τις ευρύτερες δραστηριότητές του βλ. Ι. Μιχαήλ, *Σχέσις Ορθοπεδικής και Ενδοκρινών Αδένων*, Αθήνα 1951. Α. Αρζιμάνογλου, Νόσος Ollier ή Δυσχονδροπλασία, *Δελτίο Παιδιατρικής κλινικής Πανεπιστημίου Αθηνών*, 1959, τ. 6, σ. 354. V. Bruno, *Geschichte der Orthopädie*, Stuttgard 1961. Α. Χατζηγεωργίου, Πολλαπλαί εξοστώσεις. Νόσος Ollier. *Ορθοπεδικά Χρονικά Ασκληπειείου Βούλας* 1963, τεύχ. 13, τ. 1, σ. 137. Ι. Ματσούκας, Ι. Θεοδωρέλος, *Στοιχεία Ορθοπεδικής Παθολογίας*, Αθήνα 1972. G. De Mourgues, Léopold Ollier, Père de

(1778-1835) είχαν δημιουργήσει τη φήμη της Ιατρικής Σχολής των Παρισίων[15], τα φώτα της οποίας διαδόθηκαν και στις άλλες χώρες με τους William J. Little (1810-1894)[16] και Percivall Pott (1713-1789)[17].

Ο γιατρός Γ. Νούλης κατά τη διάρκεια της καριέρας του φέρει τους τίτλους του διδάκτορα της Ιατρικής, χειρουργού, όχι όμως ορθοπαιδικού. Μια ιστορική βέβαια επισκόπηση επιβεβαιώνει τα γεγονότα, αφού ο κλάδος της χειρουργικής στην Ελλάδα προϋπήρχε από το 1835, όταν είχε θεσμοθετηθεί «το θεωρητικό καί πρακτικό σχολεῖο

---

la Chirurgie Orthopédique, *Revue Orthopédique* 1979, Sup. N. 2. D. Hauden., A. Baruchin, D. Mahler, On the history of the free skin graft, *Annual Plastic Surgery,* 1982, V. 9, p. 3. P. L. Fischer et Coll, Une journée de Ollier vers 1880-1900, *Revue Orthopédique* 1983, 69, V. 2, pp. 164-166. L. Chick, Brief history and biology of skin grafting, *Annual Plastic Surgery,* 1988, V. 24, p. 4 και Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σσ. 215-222.

[15] R. Durmensil, A. Bonnet-F. Roy, *Les Médecins Célèbres,* Genève 1947. J. James, R. Tubiana, La maladie de Dupuytren, *Revue Orthopédique* 1958, V. 38, N. 3-4, p. 352. Guthie Douglas, *A History of Medicine,* London 1960. V. Bruno, *Geschichte de Orthopädie,* Stuttgart, 1961. Art. Castiglioni, *Ιατορία της Ιατρικής,* Αθήνα 1961. C. F. Smouth, *The story of the progress of Medicine,* Bristol 1964. Rang Mercer, *Anthology of Orthopaedic,* London 1966. Guy Williams, *The age of Agony,* London 1975. Arsen M. Pankovich, Fracture of the fibula promixal to the distal Tibiofibular Syndesmosis, *J.B.J.S.* 1978, 60A, N.2, p. 221. J. Noble, G. J. Heathcole, H. Cohen, Diabetes Melitus in the aetiology of Dupuytren disease, *J.B.J.S.* 1984, 66B, N. 2, p. 221. Norman A. Hill, Dupuytren's Contracture, *J.B.J.S.* 67A 1985, N.9, p. 1439. Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σσ. 201-208.

[16] Για τη συμβολή του στην Ορθοπαιδική και στη θεραπεία της εγκεφαλικής παράλυσης βλ. Ι. Χρυσοσπάθης, *Ορθοπεδική,* Αθήνα 1932. Γ. Χαρτοφυλακίδης, *Η συμβολή της χειρουργικής εις την θεραπείαν της εγκεφαλικής παραλύσεως.* Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα 1960. V. Bruno, *Geschichte der Orthopädie,* Stuttgard 1961. R. Barnes, British Orthopaedic association, 50 year *J.B.J.S.* 1968, 50B, V. 4, p. 691. R. A. Jones, A review of Orthopaedic Surgery in Britain, *J.B.J.S.,* 1956, 38B, V 1, p. 27. Rang Mercer, Anthology of Orthopaedics, London 1966. J. T. Nicholson, Founders of American Orthopaedics, *J.B.J.S.,* 1966, 48A, V.3, p. 582. Platt, Sir Harry, British Orthopaedic Association. First Founder' s Lecture, *J.B.J.S.,* 1959, 48B, V.2, p. 231. Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σσ. 209-214.

[17] G. Smith, *The Dictionary of National Biography,* London 1937. J. Rocyn, Percivall Pott, *J.B.J.S.* 1949, 31B, p. 3. R. Mercer, *Anthology of Orthopaedics,* London 1966. R. Merle d' Aubigné, *Traumatologie,* Paris 1976 και Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σσ. 223-229.

χειρουργίας»[18] και είχαν τεθεί οι βάσεις της Ιατρικής επιστήμης με την ίδρυση της Ιατρικής Εταιρείας Αθηνών και την Πανεπιστημιακή υπόσταση της Σχολής, η οποία ήταν αυτοτελής από το 1837, αμέσως δηλ. μόλις συστάθηκε το Πανεπιστήμιο Αθηνών[19]. Η επάνοδος του Γ. Νούλη από το Παρίσι χρονικά ταυτίζεται με τη δημοσίευση της πρώτης ορθοπαιδικής εργασίας στο Δελτίο της Ιατρικής Εταιρείας Αθηνών του Βαυαρού γιατρού Rezer[20], ενώ η δεύτερη ακολούθησε μετά μια δεκαετία, το 1847, από τον Ιωάννη Ολύμπιο (1802-1869) και την επίσης όμορη θεματολογικά του Π. Σούτσου[21], το 1858, στο περιοδικό «Ἀσκληπιός». Είχε επίσης καθιερωθεί ο θεσμός του συμβούλου ορθοπαιδικού στις χειρουργικές κλινικές από τους γιατρούς Γ. Καραγιαννόπουλο και Ν. Σμπαρούνη, οι οποίοι είχαν ως συμβούλους τους Θ. Γαροφαλίδη (1898-1978)[22] και Α. Χατζηγεωργίου[23].

---

[18] Διάταγμα 18/30 Μαΐου 1835 «Περί συστάσεως θεωρητικοῦ καί πρακτικοῦ σχολείου χειρουργίας, φαρμακοποιΐας καί μαιευτικῆς»

[19] Στο διάταγμα «Περί συστάσεως τοῦ Πανεπιστημίου» αναφέρονται οι τέσσερες σχολές του Πανεπιστημίου Αθηνών η θεολογία, η σχολή των νομικών επιστημών, η ιατρική και η φιλοσοφία Βλ. ΦΕΚ 31-12-1836, αρ. 86 σσ. 179-188, άρθρα 1-117. Ορίζονται επίσης και οι καθηγητές για την ιατρική σχολή, ο Κ. Μαυροκορδάτος έκτακτος καθηγητής της ανατομίας και φυσιολογίας, ο Κ. Βούρος ειδικής παθολογίας, Ιατρικής θεραπείας και κλινικής, ο Κ. Λευκίας της ιστορίας της ιατρικής γενικής παθολογίας και θεραπείας, ο Κ. Κωστής της μαιευτικής και ιατρικής ύλης και ο Κ. Ολύμπιος έκτακτος καθηγητής της χειρουργίας και προπαρασκευής. Επίτιμος για την κλινική και διδασκαλία της χειρουργικής εργασίας ο δόκτορας Τράϊμπερ. Βλ. ΦΕΚ 24-4-1837, αρ. 16, σσ. 15-17 και σσ. 17-21, άρθρα 1-42.

[20] Rezer «Ἐπίδειξις χειρουργικοῦ ὀργάνου τοῦ ὀστεοπρίστου ἐφευρήματος τοῦ Κυρίου Ἑϊνου» Βλ. Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σ. 36.

[21] Π. Σούτσος «Περίπτωσις ἐξαρθρώσεως ἀμφοτέρωθεν τῆς κάτω σιαγόνος ἐπί 20ἐτιδος ἐκ παρατεταμένης χάσμης» Βλ. Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σ. 36.

[22] Δημιούργησε το Ασκληπιείο Βούλας Βλ. Θ. Γαροφαλίδης, «Το Ασκληπιείον Βούλας», *Ορθοπεδικά Χρονικά. Ασκληπιείου,* 1951, τ. 1 και για βιογραφικά του στοιχεία Βλ. Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σσ. 94-95. Γ. Μιχαλάτος, «Θ. Γαροφαλίδης», *Ορθοπεδικά Χρονικά Ασκληπιείου,* 1978, Τ. 25, τ. 1. Γ. Χαρτοφυλακίδης, «Θ. Γαροφαλίδης. Η ζωή και το έργο του», *Ε.Χ.Ο.Τ.* 1989, τ. 40, τ. 1.

[23] Κ. Ηλιόπουλος, *όπ. π.*, σ. 89 και σσ. 95-96. Για την επιστημονική εργασία του δημοσιευμένη με μορφή άρθρων σε ελληνικά και γαλλικά περιοδικά Βλ. Κ. Ηλιόπου-

3.2 Η συμβολή του γιατρού στη χειρουργική του γόνατος

Γενικότερα το 19ο αιώνα στη χειρουργική του γόνατος κυριάρχησαν Γάλλοι[24] και Γερμανοί ερευνητές, όπως ο Paul F. Segond (1851-1912)[25] καθώς και ο Έλληνας Γεώργιος Νούλης, που υπέβαλε και δημοσίευσε τη διδακτορική του διατριβή στο Παρίσι το 1875, στην οποία, εξαιτίας της μεγάλης του εμπειρίας στις δοκιμασίες του γόνατος, ανέφερε διεξοδικά ουσιαστικές αναλύσεις, την διάκριση των συνδέσμων, συμπεριλαμβανομένων και των κρισίμων, οπότε και κατέληξε σε ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις. Αρχικά διασαφήνισε τον όρο «κάκωση», που σύμφωνα με τον καθηγητή Panas[26] είναι μια σειρά από τραύματα και προέρχονται από εσφαλμένες ή βίαιες κινήσεις των αρθρώσεων, που μπορεί να είναι αιτία για διάφορα ανατομικά τραύματα, όπως έκταση ή διάρρηξη των συνδέσμων, διάσπαση των οστεωδών μορίων και περιοδική αντικατάσταση των οστών, διάχυση του αίματος, τραύματα στις αρθρώσεις ή κάτω από το δέρμα, που ακολουθούνται από πόνους και συχνά φυσικό επακόλουθο είναι η φλεγμονή. Σύμφωνα με το γιατρό Γ. Νούλη οι κλειδώσεις ήταν από τις αρθρώσεις τις πιο επιρρεπείς

λος, Αλεξ. Χατζηγεωργίου, *Ελληνική Χειρουργική*, 1966, τ. ιγ΄, τ. 3. Μ. Καρακώστας, Αλεξ. Χατζηγεωργίου, *Revue Orthopédique*, 1965, τ. 51, τ. 6. Β. Πετρόπουλος, Α. Χατζηγεωργίου, *Ορθοπεδικά Χρονικά Ασκληπιείου*, 1980, τ. 25, τ. 1.

[24] Ιδρυτής της Ορθοπαιδικής θεωρείται ο Nicolas Andry (1658-1742) με το έργο του «L' Orthopédie ou l' art de prévenir et de corriger dans les enfans les difformités du corps», Paris 1741 (βλ. σχετικά Ι. Παπαγιαννοπούλου, *Στοιχεία Ιστορίας της Ιατρικής*, Ιωάννινα 1992, σ. 115). Επίσης ως ορθοπαιδικός, που περιέγραψε την ομώνυμη σπαστική παράλυση των παίδων αναφέρεται ο W. Little (1810-1894) (Ι. Παπαγιαννοπούλου, *όπ. π.*, σ. 118). Επίσης βλ. L. Fischer, *Histoire de chirurgie orthopédique à Lyon*, pp. 411 – 420, κεφάλαιο του βιβλίου του A. Boucher, *La médecine à Lyon*, Fondation Mérieux, Ed. Hervas, 1987. L. Michel *Un bicentenaire sacrifié : L'orthopédie de Nicolas Andry (1741 – 1941)*, Lyon 1941. Του ιδίου Nicolas Andry et «l'orthopédie» 1648 – 1741 – 1742, *Presse Médicale* 1959, 43, 1621 – 1627.

[25] Hans H. Paessler and D. Michel *όπ. π.*, pp. 96-97 και σημ. 10. P. F. Segond, Rechèrches cliniques et experimentales sur les epanchements sanguins du genou par entorse, *Prog Med 16:, 1879*, pp. 297-299, 320-321, 340-341, 379-381, 400-401, 419-421.

[26] Ο πρώτος που έδωσε αυτή την ορολογία ήταν ο Jaccoud (Dicton de Jaccoud) Βλ. G. Noulis, *Entorse du genou*, These N. 142, Fac Med Paris, 1875, pp. 5, 12, 33-34.

σ' αυτά τα είδη των τραυμάτων. Η κάκωση του γόνατος, σύμφωνα με το γιατρό, ήταν πιο συχνή απ' εκείνη του ποδιού και του καρπού και η μελέτη αυτών των τραυμάτων γενικά σχετίζονταν με τις αρθρώσεις του ποδιού. Αφορμή της ενασχόλησής του ήταν η σπανιότητα αυτής της ασθένειας. Σύμφωνα με το γιατρό δυο υπήρξαν οι ουσιαστικοί λόγοι της εκπόνησης του συγκεκριμένου θέματος, τα αγγεία του υμένος και η ποικιλία των μηχανικών λειτουργιών των συνδεσμικών στοιχείων του γόνατος. Το μεγάλο ενδιαφέρον του είχε σαν αφετηρία την παρατήρηση ότι οι ύδραρθροι του ποδιού ήταν πολύ σπάνιοι, ενώ αυτοί του γόνατος πολυσύχναστοι και ενώ οι ινώδεις σύνδεσμοι του γόνατος μοιραία εκτελούν λειτουργίες ποικίλες, εκείνοι του ποδιού έχουν διαφορετική αποστολή εξαιτίας της ανατομικής των οστών[27].

Πριν από το γιατρό Γ. Νούλη ο Amedée Bonnet στη Lyon ήταν ο πρώτος που έγραψε ένα άρθρο για τις κακώσεις τνη συνδέσμνη του γόνατος και υπογράμμισε τις καλές εμπειρίες του χειρουργικού οίστρου[28]. Ο καθηγητής Gosselin στις κλινικές του μίλησε για την συνεχή αρθρίτιδα του γόνατος. Τελικά το 1874 ο Hennart με τη διατριβή του εγκαινίασε τις κακώσεις του γόνατος[29].

Όπως ο ίδιος ο γιατρός Γ. Νούλης ανέφερε, καθοριστικές ήσαν οι συμβουλές του καθηγητή του Panas που μίλησε για τις εμπειρίες του

---

[27] Hans H. Paessler and D. Michel, *όπ. π.*, p. 97 και σημ. 7. G. Noulis *Entorse du genou.*, These N. 142, Fac Med Paris, 1875, pp. 5-6. Για την εφαρμογή της δοκιμασίας βλ. Α. Τιλεντζόγλου, *Ο συνδυασμός ημιτενοντώδους και επιγονατιδικού τένοντος στην αποκατάσταση των ρήξεων του προσθίου χιαστού συνδέσμου* (Διδακτορική διατριβή), Αθήνα 1996, σσ. 50-52.

[28] Βλ. γενικά A. Bonnet, *Traité des sections tendineuses et musculaires,* Lyon 1841. Του Ιδίου, *Traité des maladies des articulations (1845).* Του Ιδίου, Methods of reestablishing the mobility of the knee, 1853, *Clin. Orthop.* 1991 Dec. (273) 3-4. Μεταγενέστερες εργασίες που σχετίζονται με τις κακώσεις του γόνατος βλ. J. Perry, Contractures. A historical perspective, *Clin. Orthop.* 1987, Jun. (219): 8 - 14. W. M. Baker, On the formation of synovial cysts in the leg in connection with disease of the knee-joint, 1877, *Clin. Orthop.* 1994 Feb. (299): 2 – 10. J. C. Kennedy – P. J. Fowler, Medical and anterior instability of the knee. An anatomical and clinical study using stress machines. 1971, *Clin. Orthop.* 1995 Dec. (321): 3-9. T. Boni, Knee problems from a medical history viewpoint, *Ther Umsch.* 1996, Oct. 53 (10): 716 – 23.

[29] G. Noulis, *όπ. π.*, p. 6.

για μη κανονικές κινήσεις, που προέρχονταν μετά την τομή ή τη ρήξη ενός ή περισσοτέρων συνδέσμων, προκειμένου να εφαρμοστούν στις κακώσεις του γόνατος. Για να επιτευχθεί αυτό, σύμφωνα με το γιατρό, θάπρεπε να αποκρυπτογραφηθεί η ανατομία και φυσιολογία του γόνατος, η οποία χρησιμεύει στη καλή γνώση της λειτουργίας των συνδέσμων και αρθρικών επιφανειών πριν την μελέτη των μη κανονικών κινήσεων. Σύμφωνα με το γιατρό ερεθίσματα για την ανατομία και φυσιολογία υπήρξαν οι Ανατομίες των M. D. Sappey[30], Cruveilher και η Συνδεσμολογία των αδελφών Weber[31]. Οι καθηγητές Panas και Marc Sée είχαν ήδη τονίσει τη σημασία της χειρουργικής και φυσιολογίας και ο M. Duval υπέδειξε ανέκδοτες μελέτες σχετικά με τις αρθρώσεις του γόνατος[32].

Η μελέτη του Γ. Νούλη σχετικά με τις κακώσεις του γόνατος προσέδωσε καινούργια στοιχεία στα μέχρι τότε επιστημονικά δεδομένα, συνέβαλε στην διεύρυνση των εμπειριών του γιατρού Amedée Bonnet[33] και πλούτισε τη μελέτη του γιατρού M. Cosselin σχετικά με την συνεχιζόμενη αρθρίτιδα του γόνατος[34]. Ο γιατρός ερεύνησε θέματα που είχαν στενή συνάφεια με το αντικείμενό του, όπως την ανατομία, το αρθρικό χόνδρο και μηνίσκο, τις μορφές πωρώσεως, την φυσιολογία, την αιτιολογία και το μηχανισμούς των κακώσεων του γόνατος, την παθολογική ανατομική, τις σοβαρές κακώσεις (αλλοιώσεις) κατ' εξακολούθηση, τα συμπτώματα, τη διαγνωστική, την πορεία, την διάρκεια και κατάληξη, την πρόγνωση και τη θεραπεία[35]. Διέγνωσε επίσης σοβαρές κακώσεις (αλλοιώσεις) κατ' εξακολούθηση σε παιδιά 16 ετών[36] και

[30] G. Noulis, *όπ. π.*, p. 14.

[31] G. Noulis, *όπ. π.*, p. 12.

[32] G. Noulis, *όπ. π.*, p. 6.

[33] G. Noulis, *όπ. π.*, p. 24.

[34] G. Noulis, *όπ. π.*, pp. 6-7.

[35] G. Noulis, *όπ. π.*, pp. 7-53.

[36] G. Noulis, *όπ. π.*, p. 27.

νέους 18-24 ετών[37], ενώ διέγνωσε και θεράπευσε και ενήλικες ηλικίας 32-48 ετών[38].

Ο Γ. Νούλης προκειμένου να αποκτήσει το Διδακτορικό τίτλο παρακολούθησε εκτός από τα κανονικά μαθήματα[39] και κλινικά, ύστερα από επιλογή του[40], που τον εφοδίασαν με επιπλέον γνώσεις και εμπειρίες που αποτέλεσαν σταθμό για την μετέπειτα επιτυχή ιατρική πορεία του. Η πρακτική του εξάλλου άσκηση κοντά σε διάσημους γιατρούς τους Lasègue, Verneuil, Tillaux και Depaul στο Νοσοκομείο του Παρισιού[41] και τους M. Maccas, Πρετεντέρη και Αρεταίο των Αθηνών[42], ώστε να

---

[37] G. Noulis, *όπ. π.*, pp. 25-26.

[38] G. Noulis, *όπ. π.*, pp. 47-53.

[39] Παρακολούθησε μαθήματα σε διάφορους καθηγητές, Ανατομία στον Sappey, Φυσιολογία στον Beclard, Φυσική Ιατρική στον Cavarret, Χημείας Οργανική και Ανόργανης στον M. Wurtz, Ιστορία της φυσικής ιατρικής στον Baillon, γενική παθολογία και θεραπευτική στούς Chauffard, και Axerfeld, κλινική παθολογία στον Handy, χειρουργική παθολογία στους Dolbeau, U. Trélat, παθολογική ανατομία στον Charcot, ιστολογία στον Robin, επεμβάσεις και εργαλεία στον Lefort, φαρμακολογία στον Begnauld, θεραπευτική και ιατρικό υλικό στον Gubler, υγιεινή στον Bouchardat, ιατροδικαστική στον Tardieu, τοκετούς και ασθένειες επίτοκων γυναικών και νεογνών στον Pajot, ιστορία της ιατρικής και χειρουργικής στον Lorain, συγκριτική και ερευνητική παθολογία στον Vulpian, παθολογική κλινική στους Bouillaud, G. Sée, Lasègue και Behier, κλινική χειρουργική στους Verneuil, Gosselin, Broca, Richet και μαιευτική κλινική στον Depaul. (βλ. G. Noulis, *Entorse du Genou,* Paris 1875, p. 56).

[40] Εκτός από τα βασικά μαθήματα, παρακολούθησε συμπληρωματικά κλινικά μαθήματα, για δερματικές παθήσεις κοντά στον M. M. Hardy, παιδικές ασθένειες στον Roger, ψυχολογικές και νευρολογικές παθήσεις στον Ball, οφθαλμολογία στον Panas, εργαστήρια ανατομίας στον Marc Sée. Βλ. National Library of Medicine (Washington D.C.) [G. Noulis, *Entorse du genou,* These N. 142, Fac Med Paris, 1875 (από την εισαγωγή του)].

[41] Στις ευχαριστίες, στην 4η σελίδα της διατριβής του, αναφέρεται στους προϊσταμένους του M. M. Lasègue, Verneuil, Tillaux και Depaul βλ. Διδακτορική Διατριβή G. Noulis, *όπ. π.*, p. 4.

[42] Στις ευχαριστίες, στην 4η σελίδα της διατριβής του, αναφέρεται στους Έλληνες προϊσταμένους του στο Νοσοκομείο των Αθηνών τους M. M. Maccas, Πρετεντέρη και Αρεταίο βλ. Διδακτορική Διατριβή G. Noulis, *όπ. π.*, p. 4.

συγκεντρώσει το απαραίτητο προς έρευνα υλικό, τον εφοδίασαν με εμπειρίες για να επιχειρεί αργότερα χειρουργικές επεμβάσεις.

Η γενικότερη βέβαια κατάρτισή του για ευρύτερα ιατρικά θέματα αποδείχθηκε από την ετοιμότητά του να απαντά σε γενικότερες ιατρικές ερωτήσεις[43] που του υποβλήθηκαν κατά την υποστήριξη της διατριβής του και που αφορούσαν ειδικότερα επιμέρους θέματα, άσχετα με εκείνο της διατριβής του[44].

---

[43] Η επιστημονική του κατάρτηση ήταν τέτοια που με ετοιμότητα απάντησε σε ερωτήσεις, που του επιβλήθηκαν για διάφορα ιατρικά θέματα, ερωτήσεις Ανατομίας και Ιστολογίας, Φυσιολογίας, Φυσικής, Χημείας, Φυσικής Ιστορίας, Γενικής Παθολογίας, Χειρουργικής, Φαρμακολογίας, Θεραπευτικής, Υγιεινής, Τραυματικής Ιατρικής και Τοκετών βλ. G. Noulis, *Entorse du Genou*, Paris 1875, pp. 55-56.

[44] Τα θέματα αυτά αφορούσαν τα όργανα πέψης, τις κήλες, τα γενικότερα όργανα που βρίσκουν εφαρμογή στην ιατρική, την προετοιμασία και τις ιδιότητες θειούχου ποτάσιου, κάλτσιου, σιδήρου, αντιμονίου και υδραργύρου, θέματα σχετικά με την άνθηση, πως διαιρούνται τα λουλούδια, τι είναι αυτό που καθορίζει τα γένη και τα είδη, το απόστημα λαιμού και η θεραπεία του, την υπερτροφία της καρδιάς, το ρόλο των αγγειοσυσπαστικών νεύρων, τη φλεβίτιδα, τις αρθρώσεις του εντέρου, τις φαρμακευτικές προετοιμασίες που αναφέρονται στην κόγχη του οφθαλμού, το ιατρικό πάθος και τις αρχές δράσης και ενέργειας, την επισυσαώρευση υλικών, τη νεκρική ακαμψία, τα φαινόμενα αποσύνθεσης που τροποποιούν το μέσο, τον τύπο του θανάτου, την ηλικία και τις διάφορες περιστάσεις και την ακινησία της μήτρας βλ. G. Noulis, *Entorse du Genou*, Paris 1875, pp. 55-56.

Η κοινωνική και επιστημονική του δράση

4. Η κοινωνική και επιστημονική του δράση

4.1 Η επιστροφή του στα Ιωάννινα.

Μετά την περάτωση των σπουδών του, την επόμενη χρονιά, το 1876, σε ηλικία 27 ετών, φαίνεται ότι επέστρεψε στα Γιάννινα, όπου εγκαταστάθηκε και ανέπτυξε ποικίλες δραστηριότητες. Η οικονομική του άνεση του[1] επέτρεψε να συμβάλει στον έρανο, που έκαναν οι τουρκικές αρχές, το 1876, για τον αυτοκρατορικό στρατό, που βρισκόταν στην Ερζεγοβίνη, αφού διέθεσε το «ύψηλό» ποσό των 106 γρ[2]. Από το 1879, εκλέγεται ένας από τους πέντε δημοτικούς «γιατρούς» της πόλης και συμπεριλαμβάνεται στους «Ἰατρούς τῶν πτωχῶν καί χειρουργόν»[3].

---

[1] Ως δικαιούχος πολίτης έπρεπε να πληρώνει ετήσια 20 γρόσια βλ. Αρχείο Μητροπόλεως Ιωαννίνων, Βιβλίο Πρακτικών Δημογεροντίας Επιτροπών, σειρά 1, 1887- 1892, σ. 30.

[2] Αρχείο 8ης Εφορίας Βυζαντινών αρχαιοτήτων, *Εφημ. Γιάνγια- Ιωάννινα*, αρ. φ. 349/ 23-6-1876 και Ι. Παναγιωτίδου, *Υγεία και περίθαλψη στην Ήπειρο το 19ο αι. (1788-1913)*, Ιωάννινα 1994, σ. 285. Το ποσό ήταν υψηλό, τη στιγμή που ένα μεροκάματο ήταν 1,5-2 γρ. βλ. σχετικά Γ. Παπαγεωργίου, *Οι συντεχνίες στα Γιάννινα κατά τον 19ο και αρχές 20ου αι.*, Ιωάννινα 1982, σ. 198. Το γρόσι αντιστοιχούσε με το 1:100 της χρυσής λίρας (*Νεώτατο Εγκυκλοπαιδικό λεξικό του Ηλίου*, τόμ. 5, σ. 693).

[3] Η εκλογή του έγινε με ψηφοφορία από την εφοροεπιτροπεία της πόλης και διορίστηκε με μισθό τριμήνου 1060 γρόσια. Οι δημοτικοί γιατροί της πόλης ήσαν συνολικά πέντε: τέσσερις, που έφεραν τον τίτλο του «γιατροῦ» και ένας χειρούργος, που δεν ονομάζεται γιατρός γι' αυτό και η μισθοδοσία του ήταν πολύ χαμηλή. Σ' αυτούς εκτός από τον Γ. Νούλη συμπεριλαμβάνονται οι Κ. Βελλαράς με μισθό 1766, 27 γρόσια, Κ. Σταυρίδης με μισθό 1060 γρ., Δ. Χασιώτης με μισθό 1590 γρ. και ο χειρούργος Α. Νταφλίδης 176, 27 γρ. Το 1880 εκλέγονται οι τέσσερις πρώτοι και στη θέση του Α. Νταφλίδη εκλέγεται ο Δ. Ρέκκας με μισθό 883, 13 γρ. Βλ. Αρχείο Μητροπόλεως Ιωαννίνων, Ταμείο Ελεών, σειρά 1, 1877-1879, σσ. 91, 1880-1884, 1880 σ. 13, 1881 σσ. 39, 58-59, 1882 σσ. 80, 86 και 107, 1883 σσ. 91 και 118, 1884 σσ. 126 και 132, Ταμείο Ελεών, σειρά 2, 1884-1890, 1885 σσ. 16, 36 και 42, 1886 σσ. 59, 65, 102, 111, 116, 121, 123, 124, 133 και 160, Ταμείο Ελεών 1891-1898, 1891 σσ. 27, 1892 σσ. 31 και 54, 1894 σσ. 88 και 95.

Και η ευρύτερη όμως κοινωνική του συμβολή υπήρξε πολύτιμη, αφού για 21 χρόνια ο Γεώργιος Νούλης ήταν μέλος της Χριστιανικής κοινότητας[4] και με αυτή την ιδιότητα αναγράφηκε μέλος του καταλόγου των δικαιούχων πολιτών (1881-1902)[5]. Εκλέχθηκε δημογέροντας το 1885[6]. Ήταν δημοφιλής και αγαπητός, αφού με μυστική ψηφοφορία εκλέχθηκε πλειοψηφικά από όλους τους πτυχιούχους γιατρούς[7] και διορίστηκε από το γραφείο Ελεών ως γιατρός των πτωχών, με ανάθεση τμήματος[8], το οποίο επειδή ο ίδιος αρνήθηκε[9] η Εφοροεπιτροπία[10]

---

[5] Κάθε δικαιούχος πολίτης έπρεπε να πληρώνει ετησίως 20 γρόσια, σύμφωνα με τη συνεδρία της Εφοροεπιτροπείας 11-10-1881, αρ. 188. Βλ. Αρχείο Μητροπόλεως Ιωαννίνων, Βιβλίο Πρακτικών Δημογεροντίας Επιτροπών, σειρά 1, 18-3-1887/ 23-12-1892, σ. 30, και πιο ειδικά Πρακτικό της επί του καταλόγου των δικαιούχων πολιτών επιτροπείας, αρ. 206 σ. 55, Πρακτικό της εξελεγκτικής του καταλόγου των δικαιούχων πολιτών επιτροπείας, αρ. 236 σ. 50, Πρακτικό της επί της εξελέγξεως του καταλόγουτων δικαιούχων πολιτών επιτροπείας, αρ. 274 σ. 137, αρ. 318 σ. 200, Προϋπολογισμό του έτους 1891, σ. 223, αρ. 356 σ. 253, Βιβλίο Πρακτικών Δημογεροντίας Επιτροπών, σειρά 2, 1893-1905, αρ. 400 σ. 19, αρ. 433 σ. 54, αρ. 473 σ. 104, αρ. 518 σ. 161, 205, 282 και 375.

[6] Σύμφωνα με τη Γενική Συνέλευση των δικαιούχων πολιτών 27-2-1885 εκλεγμένοι δημογέροντες εκτός από το Γ. Νούλη ήσαν οι Γ. Μακρής, Χ. Κιούρης, Π. Στούπης, Γ. Ζωίδης, Ν. Δρόσος, Γ. Καζαντζής, Ν. Ασβεστάς και επίτροποι οι Π. Τζαβέλλας και Παλάσκας, οι οποίοι αντιπροσώπευαν την Χριστιανική κοινότητα, που βρίσκονταν υπό την εξουσία του Σουλτάνου Αβδούλ Χαμίτ Χάν, με αρμοδιότητες να διαχειρίζονται την περιουσία της και να την εκπροσωπούν ενώπιο των δικαστηρίων και οποιαδήποτε άλλης αρχής (Αρχείο Μητροπόλεως Ιωαννίνων, Πρακτικά Ελεών, σειρά 1, σσ. 214-215).

[7] Οι άλλοι εκλεγέντες ήσαν οι Κ. Σταυρίδης, Γ. Βαρζέλης, Κ. Βελλαράς, Ι. Τσέτσικας, Εμ. Τζαλακώστας και Ν. Παπασπύρου. Απ' αυτούς εκλέχθηκαν δυο για το Νοσοκομείο Χατζηκώστα οι Ι. Τσέτσικας με 15λ. ως παθολόγος και Γ. Νούλης ως χειρουργός με 15λ. Συμπεριλαμβάνονταν όμως και οι γιατροί Δ. Ρέκκας, Γ. Κουτσάκης, Σ. Μολυβάδας και ο χειρουργός Α. Νταφλίδης βλ. Αρχείο Μητροπόλεως Ιωαννίνων, Πρακτικά Ελεών, σειρά 1, σ. 144.

[8] Ο Γραμματέας Ν. Φίλιος κάλεσε στο γραφείο των Ελεών τους γιατρούς και τους ανακοίνωσε τον διορισμό τους κατά τη συνεδρίαση της Φοροεπιτροπής στις 24-8-1882 βλ. Αρχείο Μητροπόλεως Ιωαννίνων, Πρακτικά Ελεών, σειρά 1, σ. 108. Στη συνέχεια έγινε ο διαχωρισμός των τμημάτων, όπως φαίνεται από τη συνεδρίαση της Φοροεπιτροπής στις 2-11-1881 και η ανάθεση αυτών στους γιατρούς Δ. Ρέκκα, Κ. Σταυρίδη, Γ. Βαρζέλη, Γ. Κουτσάκη με βοηθό τον Γ. Νούλη, Γ. Νούλη με βοηθό τον Γ. Κουτσάκη, Ι. Τσέτσικα εκτός του τμήματος της Σαράβα, Κ. Βελλαρά, στον οποίο ανατέ-

θηκαν τα τμήματα Καλούτσιανη και Σαράβα, Γ. Λιούμα, στον οποίο ανατέθηκε το τμήμα του Βελλαρά και Σ. Μολυβάδα με συμβούλους τους Γ. Κουτσάκη, Ν. Δρόσο, Θ. Θεοχάρη, Κ. Σταυρίδη, Γ. Νούλη και Ι. Τσέτσικα βλ. Αρχείο Μητροπόλεως Ιωαννίνων, Πρακτικά Ελεών, σειρά 1, σ. 87. Σε επόμενη Συνεδρίαση της Φοροεπιτροπής στις 25-8-1885 αναγράφονται αναλυτικά οι ακριβείς περιοχές των τμημάτων βλ. Αρχείο Μητροπόλεως Ιωαννίνων, Πρακτικά Ελεών, σειρά 1, σσ. 229-230.

[9] Όπως αναφέρεται στη Συνεδρίαση της Φοροεπιτροπής 30-8-1882 ο Γ. Νούλης δεν δέχτηκε να υπηρετήσει σε τμήματα και γι' αυτό η Φοροεπιτροπεία τον περιόρισε μόνο στο Νοσοκομείο Χατζηκώστα με ετήσιο μισθό 10 οθωμανικές λίρες βλ. Αρχείο Μητροπόλεως Ιωαννίνων, Πρακτικά Ελεών, σειρά 1, σ. 108. Ο μισθός του αναγράφονταν και στον ετήσιο προϋπολογισμό και πληρωνόταν κάθε τρεις μήνες, τέσσερες φορές το χρόνο βλ. Αρχείο Μητροπόλεως Ιωαννίνων, Πρακτικά Ελεών, σειρά 1, Προϋπολογισμός 1881 σ. 101 και Προϋπολογισμός 1882, σ. 171. Κατά τη Συνεδρίαση της Φοροεπιτροπής στις 25-8-1885 φαίνεται ότι παρέμεινε ως γιατρός χειρουργός του Νοσοκομείου Χατζηκώστα με μισθό ετήσιο 15 οθ. λίρες βλ. Αρχείο Μητροπόλεως Ιωαννίνων, Πρακτικά Ελεών, σειρά 1, σ. 230.

[10] Στις αρμοδιότητες της εφοροεπιτροπείας ήταν και η συζήτηση του Γενικού κανονισμού «Περί τῶν καθηκόντων τῶν ἰατρῶν», που περιείχε διατάξεις για τους άπορους ασθενείς και τους γιατρούς. Σύμφωνα με αυτές οι γιατροί υποχρεωνόταν να πηγαίνουν καθημερινά στα τμήματά τους σε προσδιορισμένα κέντρα, όπου και έπαιρναν πληροφορίες για τους υπάρχοντες ασθενείς, τους οποίους θα επισκέπτονταν (Συνεδρίαση της Εφοροεπιτροπής 24-8-1882) βλ. Αρχείο Μητροπόλεως Ιωαννίνων, Πρακτικά Ελεών, σειρά 1, άρθρο 135, σ. 87). Οι άποροι ασθενείς έπρεπε να ειδοποιούν τον γιατρό του τμήματος κατά τη διάρκεια της νύχτας, πολύ πρωΐ στο σπίτι του ή το μεσημέρι, οπότε και ο γιατρός τους επισκέπτονταν. Έκτακτες προσκλήσεις επιτρέπονταν μόνο για κάποιο βαρύ τραυματισμό, οπότε ο γιατρός όφειλε να σπεύσει, σε καμιά όμως άλλη πρόσκληση δεν ήταν υποχρεωμένος να ανταποκριθεί. Τους κλινήρεις ασθενείς οι ίδιοι οι γιατροί τους επισκέπτονταν στο σπίτι. Όσοι κλινήρεις, επίσης ασθενείς, δεν είχαν τα μέσα, την συνήθη έκτακτη χορηγία ανάλογη με τη νόσο, είτε εξαιτίας της έλλειψης καταλλήλου περίθαλψης είτε επειδή η κατ οίκον θεραπεία ήταν αδύνατη ή επειδή απαιτούνταν άλλα μέσα απ' αυτά που αναγράφονταν, παραπέμπονταν στο Νοσοκομείο. Ποινή με τιμωρία επιβάλλονταν στο γιατρό, ο οποίος εγκατέλειπε ακόμη και εκείνους τους αρρώστους, οι οποίοι «ἐξ ἀγαθείας ἢ μωρείας κατέφυγον σέ ἄλλους ἄσχετους γιατρούς καί λαοπλάνους καί αὐτοπλάνοὺς ψευδιάτρους», όπως επίσης τιμωρία επιβάλλονταν με την αφαίρεση του πρώτου μηνιαίου χρηματικού ποσού στους άπορους ασθενείς που αυθαδίαζαν στον γιατρό και αυτό καταγγέλλονταν από τον ίδιο. Όσοι, όμως, κινούνταν και δεν παρέμεναν στο σπίτι τους, τους έστελναν για εξέταση και τακτική θεραπεία στο επισκεπτήριο του Κεντρικού Γεροντοκομείου ή στην πολυκλινική από τις 8μ.μ., όπου ένας από τους γιατρούς της πόλης παρέμενε και τους δέχονταν με σειρά. Εκεί τηρούνταν βιβλίο, στο οποίο αναγραφόταν με αύξοντα αριθμό, το επάγγελμα, η νόσος που διαγνώσθηκε, αν επρόκειτο για πρώτη ή δεύτερη προσέλευση του

αρκέστηκε στον διορισμό του και μόνο ως χειρουργού στο Νοσοκομείο Χατζηκώστα[11], στο οποίο υπηρέτησε από το 1882 μέχρι το 1895[12]. Πληρωνόταν από το Ταμείο των Ελεών[13] και είχε βοηθό του τον Γ. Κουτσάκη, με θητεία που ανανεώνονταν κάθε χρόνο και με μισθό ορισμένο[14]. Το 1893, ως ιδιοκτήτης του τσιφλικιού Νεοχωρίου, και για 5 χρόνια μπλέχθηκε σε δικαστικό αγώνα για εδαφικές διεκδικήσεις με τη Μονή Περιστεράς Ιωαννίνων[15].

Το 1884, και για λίγο διάστημα, τον συναντούμε στην Κόνιτσα, όπου αναφέρεται ως Ζαγορίσιος γιατρός[16], ενώ, όπως αναφέρουμε, κατάγεται από τον Παρακάλαμο* (Βλ. σημ. 26 στην παρούσα εργασία).

Ο Γ. Νούλης στα πλαίσια των καθηκόντων του, σε ηλικία 45 ετών, επιχείρησε επιτυχείς χειρουργικές επεμβάσεις σε συνεργασία με άλλους συναδέλφους του, ομοίως διδάκτορες του Πανεπιστημίου του Πα-

---

ασθενή και δίνονταν σε χαρτί ένας αριθμός στον καθένα βλ. Αρχείο Μητροπόλεως Ιωαννίνων, Πρακτικά Ελεών, σειρά 1, άρθρο 136, σ. 86.

[11] Λεπτομέρειες για το θέμα αναφέρονται στη Συνεδρίαση της Εφοροεπιτροπής στις 24-8-1882 βλ. Αρχείο Μητροπόλεως Ιωαννίνων, Πρακτικά Ελεών, σειρά 1, σ. 144.

[12] Αρχείο Μητροπόλεως Ιωαννίνων, Βιβλίο Πρακτικών Δημογεροντίας Επιτροπών, σειρά 1, 18-3-1887/ 23-12-1892 Προϋπολογισμός του έτους 1891, σ. 223.

[13] Δειγματοληπτικά αναφέρουμε ότι δικές του δηλώσεις των ετών 1894-1895, που φέρουν την υπογραφή του, αποδεικνύουν ότι πληρώθηκε από τον Λεωνίδα Κίγκο, Ταμία των Ελεών, το 1894 με το ποσό των 598 γρ., τον Ιούλιο του ίδιου έτους με το ποσό των 760 γρ. και τον Δεκέμβρη του 1895 με το ποσό των 285 γρ. (Αρχείο Μητροπόλεως Ιωαννίνων, Ταμείο Ελεών, αποδείξεις πληρωμών 1894-1901). Για την αντιστοιχία των νομισμάτων βλ. σημ. 6 στην παρούσα εργασία.

[14] Στη Συνεδρίαση της Εφοροεπιτροπής στις 24-8-1882 αναφέρεται αναλυτικά η τακτοποίηση οικονομικών ζητημάτων βλ. Αρχείο Μητροπόλεως Ιωαννίνων, Πρακτικά Ελεών, σειρά 1, σ. 108.

[15] Μ. Παπαδοπούλου, *Ιερή Μονή Αγίου Γεωργίου Δουρούτης-Περιστεράς Ιωαννίνων και το αρχείο της*, Ιωάννινα 1993, σ. 7.

[16] Α. Ευθυμίου, Κονιτσιώτικα Χρονικά-Γιατροί και Φαρμακοποιοί στην Κόνιτσα επί Τουρκοκρατίας, *Ηπειρωτική Εστία 6-7/* 1982, τ. 362-363, σ. 351. Ι. Παναγιωτίδου, *Υγεία και περίθαλψη στην Ήπειρο το 19ο αι. (1788-1913)*, Ιωάννινα 1994, σ. 285.

ρισιού, όπως τον Αθ. Γεωργίτση[17] που θεράπευσε μαζί του το 1893 τον κατά 13 χρόνια μικρότερο συνάδελφό του Ι. Πισπυρή[18] και τον χειρουργό Π. Φάντη[19], με τη συνεργασία του οποίου το 1894 χειρούργησε «ἐπιτυχῶς» τον επίσκοπο Βελλάς Βασίλειο στο μάτι[20]. Τα στοιχεία αυτά αποδεικνύουν την άρτια πολύπλευρη επιστημονική του κατάρτιση, που την όφειλε στα εφόδια που απέκτησε κατά την εκπόνηση της διδακτορικής του διατριβής και τη συνεργασία του με διαπρεπείς καθηγητές της Ιατρικής Σχολής των Παρισίων η οποία τον οδήγησε σε επιτυχίες καθώς ενέπνεε εμπιστοσύνη σε συναδέλφους αλλά και αξιωματούχους.

4.2 Η μετάβασή του στην Αθήνα

Ο γιατρός Γεώργιος Νούλης μετά την αναχώρηση της οικογένειάς του στην Αθήνα[21], παρέμεινε ακόμη στα Γιάννινα για τρεις μή-

---

[17] Ο Αθ. Γεωργίτσης εκλέχτηκε δημοτικός γιατρός της κωμόπολης Μετσόβου βλ. Αρχείο 8ης Εφορίας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, *Εφημ. Γιάνγια- Ιωάννινα*, αρ. φ.127/ 22-11-1871 και Ι. Παναγιωτίδου, *όπ. π.*, σ. 218.

[18] Ι. Παναγιωτίδου, *όπ. π.*, σσ. 218, 285 και 297.

[19] Ο Π. Φάντης ασκούσε επίσημα πλέον το επάγγελμα του χειρούργου, με απόφαση του ιατρικού συνεδρίου. Εργαζόταν στο Νοσοκομείο Χαμητιέ. Βλ Αρχείο 8ης Εφορίας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, *Εφημ. Γιάνγια- Ιωάννινα*, αρ. φ. 192/ 26-3-1873 και Ι. Παναγιωτίδου, *όπ. π.*, σ. 330.

[20] Ι. Παναγιωτίδου, *όπ. π.*, σσ. 285 και 331.

[21] *Αρχείο Ριζαρείου Σχολής*, Αρχείο εφημερίδων, εφημ. Φωνή της Ηπείρου, αρ. φ. 156/ 29-9-1895, σ. 3 «Ἐξ Ἰωαννίνων ἀφίκετο ἡ οἰκογένεια τοῦ ἰατροῦ Νούλη». Ο γιατρός Γεώργιος Νούλης είχε σύζυγο, την Ελένη από την οικογένεια Ι. Μέκιου (βλ. *Υποθηκοφυλακείο Ιωαννίνων*, Μεταγραφές, τόμος 9, α.α.165, αρ. συμβ. 19268/ 22-9-1923) και απέκτεισε τρεις γιούς, τον Περικλή, πρόξενο στο Βερολίνο, το Στέφανο, γεωπόνο, που έζησε στη Θεσσαλία, τον Κώστα (ο οποίος πέθανε στις 3-11-1961), τραπεζιτικό και δυο κόρες, την Ελευθερία (σύζυγο Νέστορα Βογιατζή) και η Ελπίδα-Φανή, σύζυγο Γεωργίου Μάγκου. Από τους απογόνους κληρονόμοι της περιουσίας φαίνονται η Ελπίδα-Φανή, κόρη του Κωνσταντίνου, σύζυγος Γεωργίου Μίχου και η κόρη της Ελευθερίας, Αλεξάνδρα, σύζυγος Λουδοβίκου Βασενχόβεν, η οποία ζούσε μέχρι τον Αύγουστο του 1997 και μου έδωσε πολλές πληροφορίες βλ. *Υποθηκοφυλακείο Αθηνών ΤΚ5-195977 και 525-158974*. Ο συγγραφέας Α. Γκόγκος, *Παρακάλαμος*,

νες, μέχρι και τις 22 του Δεκέμβρη του 1895[22], οπότε και ο ίδιος εγκατέλειψε την πόλη οριστικά[23] και εγκαταστάθηκε στην Πρωτεύουσα[24]. Η παρουσία του στην Αθήνα μαρτυριέται από δημοσίευση αγγελίας σε εφημερίδα της εποχής: (Γ. Νούλης Ἰατρός. Δέχεται ἀσθενεῖς 9-12 π.μ. και 2-4 μ.μ. Ὁδός Χαλκοκονδύλη 40[25].) Στην ίδια εφημερίδα γίνεται επίσης μνεία και δυο συναδέλφων του Ν. Γ. Φίλη[26] και Β. Δ. Ρέκκα[27]. Η αγγελία αυτή ἐξακολούθησε να δημοσιεύεται για ένα χρό-

Αθήνα-Ιωάννινα 1995, τόμ. Α΄, σ. 680 παραλείπει την κόρη του Ελπίδα-Φανή, την οποία ανέφερε και στην προσωπική της μαρτυρία η μοναδική απόγονος και εγγονή του Αλεξάνδρα, το όνομα της οποίας αναγράφεται επίσης και στα Προξενικά Αρχεία βλ. σχετικά στην παρούσα εργασία τη σημείωση 54.

22 Εξακολουθεί όμως να ανήκει στην κοινότητα των Γιαννίνων και να αναγράφεται μέχρι το 1902 βλ. Αρχείο Μητροπόλεως Ιωαννίνων, Βιβλίο Πρακτικών Εφοροεπιτροπείας, σειρά 3,1893-1905, σ. 374. Στις 16 Απριλίου 1902 μάλιστα, και ενώ βρίσκεται στην Κωνσταντινούπολη, σε επιστολή του προς τον Δ. Μακρή, φαίνεται ότι τον παρακαλεί να τον εκλέξουν αντιπρόσωπο για την εκλογή του Πατριάρχη (Μαίρη Ζάγκλη-Μπόζιου, *Οι οικογένειες Μακρή – Πυρσινέλλα*, Ιωάννινα 1998, σ. 80).

23 *Αρχείο Ριζαρείου Σχολής*, Εφημ. Φωνή της Ηπείρου, φ168/ 22-12-1895. Ι. Παναγιωτίδου, *όπ. π.*, σ. 285.

24 *Αρχείο Ριζαρείου Σχολής, όπ. π.*, φ174/ 2-2-1896.

25 Στην ίδια οδό στον αριθμό όμως 15 το 1933 λειτουργεί το Οδοντιατρικό σχολείο βλ. Φ. Μήτσης, *Αναδρομές και Μνήμες από το Οδοιπορικό της Ελληνικής Οδοντιατρικής*, Αθήνα 1993, σ. 357.

26 *Αρχείο Ριζαρείου Σχολής, όπ. π.*, φ171/ 12-1-1896 *«Ν. Γ. Φίλης. Ἰατρός. θεραπεία τῶν νοσημάτων τῶν ὤτων, τῆς ῥινός καί τοῦ λάρυγγος καθ' ἑκάστην 2-5 μ.μ. Θεραπεία διά νεωτάτης καί ἀσφαλοῦς μεθόδου βλενορροίας καί συφίλιδος καθ' ἑκάστην 11-12 π.μ. Ὁδός Ἅγ. Φιλοθέης ἀρ. δ' (ἀπέναντι τῆς οἰκίας Μητροπολίτου).» αρ.* φ. 174/ 2-2-1896, 175/ 16-2-1896, 187/ 3-5-1896, 188/ 10-5-1896, 189/ 17-5-1896, 205/20-9-1896, 319/ 19-2-1899, 332/ 21-5-1899, 334/ 4-6-1899, 338/ 2-7-1899, 348/ 1-10-1899, 352/ 29-10-1899, 357/ 3-12-1899, 365/ 28-1-1900, 370/ 3-3-1900, 372/ 17-3-1900, 376/ 14-4-1900, 381/ 19-5-1900, 382/ 26-5-1900, 384/ 9-6-1900.

27 *Αρχείο Ριζαρείου Σχολής, όπ. π.*, φ. 164/ 24-11-1895 *«Δρ. Β. Δ. Ρέκκας χειρουργός τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ νοσοκομείου Χαμιδιέ. Ἐν Ἰωαννίνοις. Ἀρχαῖος βοηθός τῆς χειρουργικῆς κλινικῆς Ἀθηνῶν παρά τῷ ἀειμνήστῳ καθηγητῇ Θ. Ἀρεταίῳ ἐν Παρισίοις δέ, ἐπί μακρόν χράνου τελειοποιηθείς περί τά χειρουργικά, γυναικολογικό καί ἀφροδίσια νοσήματα. Αἱ ἐγχειρήσεις πᾶσαι ἐκτελοῦνται παρά τοῦ διά σηψίας καί ἀντισηψίας καί διά γενικάς καί τοπικός ἀναισθησίας κατά τάς νεωτάτας καί τελειοτάτας*

νο μέχρι τις αρχές του 1897 και έκτοτε δεν συναντούμε άλλη σχετική με το άτομό του[28]. Στην Αθήνα χειρουργούσε βαριά τραύματα ή κατάγματα στο πρόσκαιρο νοσοκομείο (8-5-1897 μέχρι 8-7-1897) της «Ἑνώσεως τῶν Ἑλληνίδων», στα Πατήσια, στην οικία Μαυρομιχάλη[29]. Εγκαθίσταται οικογενειακά στην Κωνσταντινούπολη, στην περιφέρεια της Προξενικής αρχής «Πέραν», όπου και πέθανε το 1915[30].

μεθόδους» καί φ168/ 22-12-1895, 176/ 16-2-1896, 177/ 23-2-1896, 184/ 12-4-1896, 394/ 8-9-1900. Ι. Παναγιωτίδου, *όπ. π.*, σ. 302.

[28] *Αρχείο Ριζαρείου Σχολής*, Εφημ. Φωνή της Ηπείρου, 175/ 16-2-1896, 177/ 23-2-1896, 178/ 1-3-1896, 181/ 22-3-1896, 182/ 29-3-1896, 184/ 12-4-1896, 194/ 21-6-1896, 201/ 23-8-1896, 205/ 20-9-1896, 209/ 18-10-1896, 210/ 25-10-1896, 211/ 1-11-1896, 212/ 8-11-1896, 215/ 29-11-1896, 216/ 6-12-1896, 219/ 1-1-1897.

[29] Το όνομά του παρατίθεται με τους χειρουργούς γιατρούς Δ. Μπαλάνο, Ι. Πασά και Κ. Χ. Κουτσορόδη βλ. Κ. Χ. Κουτσορόδης, Κλινικαί παρατηρήσεις περί των εν τω νοσοκομείω της Ενώσεως των Ελληνίδων νοσηλευθέντων τραυματιών, *Ιατρική Πρόοδος*, τόμ. 2, σ. 377. Λαζαρος Βλαδίμηρος, *Το Υγειονομικό στον Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897*, Αθήνα 1997, σ. 200.

[30] Για τη συνοικία «Πέρα» βλ. Αλέκα Καραδήμου-Γερολύμπου, *Μεταξύ Ανατολής και Δύσης*, Αθήνα 1997, σσ. 23, 57, 61, 65, 106, 201. Σύμφωνα με την μοναδική ζωντανή μαρτυρία της Αλεξάνδρας Βασενχόβεν, ύστερα από συνέντευξη μαζί της στις 17-1-1996, της κόρης δηλ. της Ελευθερίας Νούλη-Σταυροπούλου και επομένως εγγονής και απογόνου του Γ. Νούλη, που ζούσε στην οδό Καλαμνιώτου 14, στην Αθήνα, ο παπούς της είχε εκφράσει την επιθυμία να έρθει στην Αθήνα να τη δει να περπατάει και πράγματι ήταν το 1915 που την είδε και μετά πέθανε. Θάφτηκε στο Τόπ-Καπή, στο νεκροταφείο στην Κωνσταντινούπολη, η ίδια όμως δεν βρήκε ποτέ τον τάφο του. Ιστορικές γραπτές μαρτυρίες επιβεβαιώνουν το γεγονός ότι ο γιατρός δεν είναι στη ζωή. Το 1922 λ.χ. η σύζυγός του Ελένη Μέκιου αναγράφεται ως κάτοικος Κωνσταντινουπόλεως και η οποία διατηρούσε διαμέρισμα στην οδό 3η Σεπτεμβρίου 57, Αθήνα (βλ. *Υποθηκοφυλακείο Αθηνών*, Μεταγραφές, τόμος 808, α.α. 259, αρ. 52205/23-12-1922). Η ίδια το 1923 αναγράφεται ως «χήρα Γεωργίου Νούλη» και επροσωπούμενη από τον Αλέξανδρο Δημ. Λιβαδέα, Διευθυντή της Εθνικής Τράπεζας Ιωαννίνων (με πληρεξούσιο) πούλησε στον Σταύρο Νικ. Παπαδιαμάντη (ξενοδόχο) το 1/2 εξ αδιαιρέτου ξενοδοχείο-οινοπωλείο, γνωστό με το όνομα «Χάνι Βασταρούχα» στη θέση «Καμάρη» στην πόλη των Γιαννίνων. (βλ. *Υποθηκοφυλακείο Ιωαννίνων*, Μεταγραφές, τόμος 9, α.α. 165, αρ. 19268/ 22-9-1923). Η Αλεξάνδρα Βασενχόβεν είναι η πρωτότοκη κόρη της Ελευθερίας Νούλη-τα άλλα δυο ήσαν ο Κωνσταντίνος και η Ελένη, σύζυγος Βογιατζή, που είχε εξαδέλφη την Μελπομένη Μέκιου-σύζυγο του Άγγελου Σταυρόπουλου, δικηγόρου στον Άρειο Πάγο, ο οποίος διατηρούσε δικηγορικό γραφείο

από το 1860 που είχε ιδρύσει ο πατέρας του. Ο Κωνσταντίνος Σταυρόπουλος, αδελφός της εγγονής του Αλεξάνδρας τελειόφοιτος επίσης της Νομικής Σχολής, υπηρέτησε ως Γενικός Διοικητής Ηπείρου το 1936 (Μ. Παπαδοπούλου, *Το Αρχείο της Γενικής Διοίκησης Ηπείρου 1913-1923. Χρονολογικός Αλφαβητικός Κατάλογος και Ευρετήριο*, Ιωάννινα 1993, σ. 14), ειδικεύτηκε στο Ναυτικό Δίκαιο και υπηρέτησε στο νομικό τμήμα των Ηνωμένων Εθνών μέχρι το 1974.

Ο γιατρός στην Κωνσταντινούπολη

5. Ο γιατρός στην Κωνσταντινούπολη.

5.1 Η δράση του ως μέλους και προέδρου του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου και της Αυτοκρατορικής Ιατρικής Εταιρείας.

Η μετάβασή του στην Κωνσταντινούπολη σε ηλικία 55 ετών[1], την εποχή εκείνη δεν ήταν τυχαία. Το περιβάλλον υπήρξε οικείο εξαιτίας των εκεί διασυνδέσεών του ως εκλεγμένου δημογέροντα της πόλης των Γιαννίνων[2]. Ο συμμαθητής του Ταχσίν Βέης είχε ήδη πάει στην Κωνσταντινούπολη, όπου διακρίθηκε ως ιδιαίτερος γραμματέας του ερυθρού Σουλτάνου Αβδούλ Χαμήτ[3].

Το υψηλό εξάλλου πνευματικό επίπεδο της Πόλης[4] ταυτίζονταν απόλυτα με τα επιστημονικά του ενδιαφέροντα. Ο ίδιος γνωρίζονταν με

---

[1] Εγγράφηκε το 1896 με το υπ. αρ. 599 πιστοποιητικό του Δήμου Αθηναίων στο «Μητρῶο τῶν ἐν τῇ Περιφερείᾳ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Γενικοῦ Προξενείου μονίμως παρεπιδημούντων πολιτῶν Ἑλλήνων». Η οικογένειά του παραμένει γραμμένη μέχρι το 1917 και διατηρούν την Χριστιανική υπηκοότητά τους-αν και εφαρμόζεται ο νόμος περί Οθωμανικής υπηκοότητας (βλ. Αρχείο 8ης Εφορίας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, *Εφημ. Γιάνγια- Ιωάννινα*, αριθμ. 1/ 22-5-1869 και *Γενικό Προξενείο Κωνσταντινούπολης*, Αρχείο Προξενικών Μητρώων, Μητρώα ετών 1902-1912 με α/α 286 και Μητρώα ετών 1912-1917 με α/α 6, όπου αναγράφονται λεπτομέρειες σχετικά με την οικογενειακή του κατάσταση. Η σύζυγός του Ελένη, κατά 18 χρόνια νεώτερή του, το 1915 είναι σε ηλικία 50 ετών, η κόρη του Ελευθερία 29-δεν αναγράφεται η ηλικία του γιού του Περικλή και της κόρης του Ελπίδας (Φανής)-ο γιός του Στέφανος 21 και ο Κωνσταντίνος 23).

[2] Σύμφωνα με τη Γενική Συνέλευση των δικαιούχων πολιτών 27-2-1885 βλ. Αρχείο Μητροπόλεως Ιωαννίνων, Πρακτικά Ελεών, σειρά 1, σσ. 214-215 και σημ. 23 στην παρούσα εργασία.

[3] Δ. ΔΟΣΙΟΣ, Το προσωπικό της Ζωσιμαίας σχολής (1868-1874), εφημ. Ηπειρωτικός Αγώνας, αρ. 6-3-1932, σ. 4.

[4] Το ελληνικό στοιχείο ήταν πολυάριθμο και διακρινόταν για αρετές όπως γενναιοδωρία και φιλανθρωπία, αισθήματα πατριωτισμού και πίστη στις εθνικές παραδό-

τα μέλη του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου, τον καθηγητή γιατρό Φ. Πανά, που διατέλεσε επίτιμο μέλος του[5] και το γιατρό Αλέξανδρο Ζωηρό πασά, που από το 1896 διετέλεσε μέλος της Εφορίας των Εθνικών Νοσοκομείων[6].

Η Κωνσταντινούπολη εκείνη την εποχή φημίζονταν για την ιατρική σχολή, στην οποία φοιτούσαν μωαμεθανοί, χριστιανοί και ισραηλίτες και η διοργάνωση της οποίας οφείλονταν στην Αυτοκρατορική κυβέρνηση[7], η οποία επιχορηγούσε και την Αυτοκρατορική Ιατρική Εταιρεία[8] που είχε μέλη υπηκόους και ξένους γιατρούς. Η ίδια η κυβέρνηση είχε προβεί σε ενέργειες, που συνέβαλαν στο υψηλό κύρος και πνευματικό επίπεδο της Πόλης. Είχε δηλ. διατάξει γενική καταγραφή των βιβλίων, που ήταν στις οθωμανικές βιβλιοθήκες της Κωνσταντινούπολης. Εν-

σεις. Η πόλη εκτός από τη μεγάλη εμπορική ανάπτυξη συνδύαζε και έντονη πνευματική δράση και πρόοδο.

[5] Μαζί με τον καθηγητή του Βερολίνου Hirsberg ανακηρύχθηκαν επίτιμα μέλη, αφού προτάθηκαν από τον Πρόεδρο (Ιατρόπουλο) της Βιολογικής Επιτροπής [Βλ. *Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως*, τόμ. ΚΗ΄, (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1900, σ. 27]. Ο Φ. Πανάς, επίσης μέλος του Συλλόγου, συμπεριλαμβάνεται σ' αυτούς που ο Γ. Νούλης αφιερώνει το βιβλίο της διατριβής του και φέρει τίτλους «Χειρουργός στό Νοσοκομεῖο Παθήσεων Λάρυγγος, καθηγητής καί μέλος τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς τῶν Παρισίων καί Ἱππότης τῆς λεγεώνας τῆς τιμῆς», γόνος οικογένειας της Κεφαλονιάς επινόησε τη νέα μέθοδο βλεφαροπλαστικής Traité d' ophalmologie, 1894, t. II, p. 166 (Ι. Παναγιαννοπούλου, *Στοιχεία της ιστορίας της ιατρικής*, Ιωάννινα 1992, σ. 115).

[6] *Εφημερίδα* Νεολόγος αρ. φ. 8294/ 13-1-1897, *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, εν Κωνσταντινουπόλει 1896, σ. 354 και Α. Αναγνωστίδου, *Η κοινωνική Ιατρική της Ελληνικής Εθνότητας της Κωνσταντινούπολης (1839-1922)* Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 137.

[7] Το 1828 ο Στ. Καραθεοδωρής υπέβαλε στον Σουλτάνο Μεχμούτη την ιδέα της ίδρυσης της Αυτοκρατορικής Ιατρικής Σχολής του Κουμπαρχανέ, στην οποία και δίδαξε καθώς και τη σύσταση των Υγειονομείων. Οι μουσουλμάνοι γιατροί υπήρξαν μαθητές των αδελφών Καραθεοδωρή (Στέφανου και Κωνσταντίνου), Σπ. Μαυρογένη, Καλλία, Ξ. Ζωγράφου, Αλ. Ζωηρού και Ζώτου. Διευθυντής της Σχολής για πολλά χρόνια ήταν ο Μάρκο πασάς Πιτσιπιός Βλ. *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, εν Κωνσταντινουπόλει 1919, σ. 46.

[8] *Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος*, Πεντηκονταετηρίς 1861-1911, παράρτημα τόμ. ΛΔ΄, εν Κωνσταντινουπόλει 1913-1921, σσ. 2-55.

θάρρυνε τη βιομηχανία και τη γεωργία του κράτους με το άνοιγμα της Γενικής Οθωμανικής Έκθεσης. Η ύπαρξη επιπλέον ιδρυμάτων, Ινστιτούτων, όπως το Ρωσικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο[9], η σύσταση Επιστημονικού Συλλόγου από τους Οθωμανούς με μέλη ορθόδοξους, αρμενίους και ευρωπαίους, η διοργάνωση δημόσιων επιστημονικών μαθημάτων από άνδρες που δίδασκαν με επιτυχία, η έκδοση περιοδικών συγγραμμάτων από τους Αρμένιους για να τα διαβάζουν οι κυρίες καθώς και το άνοιγμα της αυλαίας του θεάτρου ήταν έμπρακτες αποδείξεις ακμής. Η παρουσία επιπλέον του τύπου με την έκδοση εφημερίδων από τους Ισραηλίτες, η εκπαίδευση των γυναικών με τον διακλαδισμό των Φιλόπτωχων αδελφοτήτων[10] από τους ομογενείς, η έκδοση φύλων περιοδικών και εφημερίδων πολιτικών και εκκλησιαστικών στα ελληνικά βοήθησαν προς αυτή την κατεύθυνση[11].

Και η ευρύτερη όμως συσπείρωση των ανθρώπων σε συλλόγους και συνδέσμους[12], το Διδασκαλικό π.χ. σύνδεσμο και το Σύνδεσμο των Ελλήνων γιατρών, συνέβαλε στην πνευματική ανάπτυξη. Ελληνικοί επίσης Σύλλογοι, όπως ο ιατρικός που αποσκοπούσε στη μελέτη των αρχαίων ελλήνων γιατρών και την διάδοση των Ιατρικών γνώσεων στην Ανατολή, ο Φιλολογικός, που ιδρύθηκε με σκοπό την έρευνα και συ-

---

[9] *Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος, όπ. π.*, σ. 55.

[10] Η πρώτη Φιλόπτωχος αδελφότης ήταν των κυριών του Πέραν, συνοικίας που συγκέντρωνε όχι μόνο ένα μεγάλο μέρος του Ελληνικού πληθυσμού της Πόλης αλλά και την εύπορη ελληνική τάξη, τα ανδρικά μέλη της οποίας συμμετείχαν ενεργά στην αυτοδιοίκηση της κοινότητας (βλ. Α. Αναγνωστίδου, *Η κοινωνική Ιατρική της Ελληνικής Εθνότητας της Κωνσταντινούπολης (1839-1922)*, Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 204). Άλλα σωματεία ήσαν η Φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα «Πρόοδος» εν Ταταούλοις, η Λέσχη «Μνημοσύνη» στο Φανάρι, η Φιλεκπαιδευτική και Φιλανθρωπική αδελφότητα «Ἀγαπᾶτε ἀλλήλους» βλ. *Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος, όπ. π.*, σσ. 2-55.

[11] Περισσότερες λεπτομέρειες βλ. Α. Αναγνωστίδου, *Η κοινωνική Ιατρική της Ελληνικής Εθνότητας της Κωνσταντινούπολης (1839-1922)*, Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη 1993.

[12] Πριν τη Φιλόπτωχο Αδελφότητα και τον Ελληνικό Φιλολογικό Σύλλογο υπήρξαν οι ελληνικές λέσχες «Βυζάντιον» και πιο παλιά «Κυψέλη» βλ. *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, εν Κωνσταντινουπόλει 1911, σ. 148.

ζήτηση διαφόρων επιστημονικών και φιλολογικών θεμάτων[13], ο Μουσικός, που ασχολούνταν θεωρητικά και πρακτικά με τη αρχαία και νέα μουσική[14] και ο Ηπειρωτικός Φιλεκπαιδευτικός, που ιδρύθηκε με σκοπό την διάδοση της δημοτικής εκπαίδευσης στην Ήπειρο[15] απέδειξαν την

[13] Ο Σύλλογος αποκαλείται «τό φωτοβόλο τοῦτο τῶν γραμμάτων κέντρον τῆς πρωτευούσης, ὅπερ ὑπό τήν αἰγίδα τοῦ φιλομούσου ἡμῶν Ἄνακτος Σουλτάν Ἀβδούλ Χαμίτ Χάν» βλ. *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, εν Κωνσταντινουπόλει 1902, σσ. 259-260. Ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως σκοπό είχε την καλλιέργεια των γραμμάτων και επιστημών και τη διάδοσή τους στην Ανατολή. Συστάθηκε στα μέσα Απριλίου 1861 και η πρώτη συνεδρίαση συγκροτήθηκε στην οικία του Χατζή Γεωργίου Κωνσταντινίδη (στο Σταυροδρόμιο) και πρώτος πρόεδρος ανέλαβε ο γιατρός και φιλόλογος Στ. Καραθεοδωρής (βλ. *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, εν Κωνσταντινουπόλει 1909, σ. 346). Η πρώτη επιτροπή που συνέταξε τον Κανονισμό αποτελούνταν από τους Γ. Σοφοκλή, Θ. Ζωγράφο, Εμ. Ιωαννίδη, Ν. Γεωργιάδη και Σ. Αριστάρχη (Γραμματέα) (*ΕΦΣΚ* τόμ. Α΄, εν Κωνσταντινουπόλει 1863, σ. δ΄). Ο κανονισμός του Συλλόγου του 1861 μεταρρυθμίστηκε το 1870 (*ΕΦΣΚ*, Πεντηκονταετηρίς 1861-1911, παράρτημα τόμ. ΛΔ΄, εν Κωνσταντινουπόλει 1913-1921, σσ. 2-55) και το 1895 (Τα 15 κεφάλαια του κανονισμού αναφέρονται «περί σκοποῦ τοῦ Συλλόγου, περί μελῶν, περί κοσμητόρων, περί συνεδρίων, περί ἐπιτροπῶν, περί δημοσίων μαθημάτων, περί περιοδικοῦ συγγράμματος και επιστημονικῶν σχέσεων τοῦ Συλλόγου, περί βιβλιοθήκης, αναγνωστηρίου, ὀργανοθήκης καί ἐπιστημονικῶν συλλόγων, περί διαγωνισμάτων, περί ὑποστηρίξεως ἀπόρων σχολείων καί ἱδρύσεως νέων, περί πόρων καί δαπανῶν, περί δωρητῶν καί εὐεργετῶν, περί σφραγίδων, περί ἀρχαιρεσιῶν καί ἐπετείου πανηγύρεως, περί κύρους τοῦ κανονισμοῦ») [βλ. *ΕΦΣΚ* τόμ. ΚΖ΄, (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1900, σσ. 3-16]. Ο Σύλλογος χορηγούσε χρηματικό ποσό στις αδελφότητες βλ. *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, εν Κωνσταντινουπόλει 1908, σ. 97. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την ύπαρξή του και τη δράση του την ειδική μελέτη Τ. Σταύρου, *Ο εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος, το Υπουργείον Παιδείας του Αλύτρωτου Ελληνισμού*, Αθήνα 1967 και η ανακοίνωση της Α. Αναγνωστίδου, Ο εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος και ο ειδικός ρόλος των γιατρών μελών του, στο Συνέδριο με θέμα Σύνδεσμος Επιστημονικού Προβληματισμού Παιδεία, Φιλοσοφία Πολιτισμός της Νεωτέρας Ελλάδας, Αίγινα 2-4 Ιουνίου 1995.

[14] Εδώ αναγράφεται και ο πρώτος κανονισμός βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. Α΄, (1863), εν Κωνσταντινουπόλει 1863, σσ. γ΄-δ΄].

[15] Ο Ηπειρωτικός Φιλολογικός Σύλλογος χρονολογείται από το 1872 και μεριμνά δραστήρια και αποτελεσματικά για την διάδοση της δημοτικής εκπαίδευσης στην Ήπειρο, την ηθική και διανοητική διάπλαση και μόρφωση. Παρόμοια θέματα αναφέρονται στον κανονισμό του Συλλόγου (βλ. *Επετηρίς του εν Κωνσταντινουπόλει Ηπειρωτικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου*, έτος Α΄, 1872-73, εν Κωνσταντινουπόλει 1873. *ΕΦΣΚ* τόμ. Ι΄, (1875-1876), εν Κωνσταντινουπόλει 1877, σ. 191. Για τη συντήρηση α-

οικονομική ευμάρεια του πληθυσμού και την τάση των ανθρώπων για κοινωνική προσφορά.

Ο Ελληνικός όμως Φιλολογικός Σύλλογος φαίνεται ότι είχε το μεγαλύτερο πνευματικό κύρος καθώς στις επετείους γιορτές του Συλλόγου εμφανιζόταν προσωπικότητες, που κατοικούσαν στην Κωνσταντινούπολη και άλλες που έρχονταν από άλλα μέρη[16]. Οι ανακοινώσεις επίσης των μελών του με το πέρασμα του χρόνου απέδειξαν μια τάση για βαθύτερους φιλοσοφικούς στοχασμούς[17].

Ο γιατρός, επομένως, Γεώργιος Νούλης εγκαταστάθηκε στην συνοικία της Προξενικής αρχής «Πέραν»[18], που συγκέντρωνε όχι μόνο ένα μεγάλο μέρος του Ελληνικού πληθυσμού της Πόλης αλλά και την εύπορη ελληνική τάξη, τα ανδρικά μέλη της οποίας συμμετείχαν ενεργά στην αυτοδιοίκηση της κοινότητας[19]. Εκεί είχε την έδρα του ο Ελληνικός

πόρων σχολείων και ίδρυση νέων καθώς και για τον ιδρυτή Χρηστάκη Ζωγράφο βλ. *ΕΦΣΚ*, Πεντηκονταετηρίς 1861-1911, παράρτημα τόμ. ΛΔ΄, εν Κωνσταντινουπόλει 1913-1921, σ. 58, σημ. 6. Συνεδρία ΑΦΙΕ, 9-12-1905 επι προεδρίας Χρ. Χατζηχρήστου βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. Λ΄, (1905-1907), εν Κωνσταντινουπόλει 1908, σ. 15. Είχε στενό σύνδεσμο και συνεργασία με τον Ελληνικό Φιλολογικό. Γενικά για τους συλλόγους, τις αδελφότητες στην Ελλάδα και Μ. Ασία καθώς και για τον έλεγχο της εθνικής παιδείας, που ανάγεται στις αρμοδιότητες της Εκπαιδευτικής Επιτροπής βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. Ι΄, (1875-1876), εν Κωνσταντινουπόλει 1877, σσ. 188- 200.

[16] Τακτικές ήσαν οι παρουσίες του Οικουμενικού Πατριάρχη, του επιτετραμμένου του βασιλιά της Ελλάδας με την ακολουθία του, του Υπουργού Παιδείας το 1914 Σαλήχ Ζεκή Βέης (βλ. *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, εν Κωνσταντινουπόλει 1913, σ. 173), των αντιπροσώπων του υπουργείου Παιδείας, των πρεσβευτών της Ρωσίας και Γαλλίας, του εκπροσώπου του Αυτοκρατορικού Μουσείου και διαφόρων σωματείων, Εθνικών συμβούλων, γερουσιαστών, βουλευτών, επιστημόνων και διακεκριμένων πολιτών [βλ. *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, εν Κωνσταντινουπόλει 1898 (σ. 202), 1904 (σσ. 286, 307), 1905 (σ. 273) *ΕΦΣΚ* τόμ. ΛΓ΄, (1910-1911), εν Κωνσταντινουπόλει 1914, σ. 20 και *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, εν Κωνσταντινουπόλει 1912, σ. 197].

[17] Προβληματισμοί π.χ. των γιατρών για τα όρια της γνώσης. Βλ. Την σχετική ανακοίνωση του γιατρού Ξ. Παπαμιχαήλ «Οἱ γιατροί καί οἱ φυσιοδίφαι ἀναρμόδιοι εἰσί ν' ἀποφαίνωνται περί Θεοῦ καί ψυχῆς» βλ. *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σ. 243.

[18] Α. Αναγνωστίδου, *όπ. π.*, σ. 204.

[19] Α. Αναγνωστίδου, *όπ. π.*, σ. 204.

Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινούπολης[20], του οποίου ήταν τακτικό μέλος από το 1898[21]. Ως διδάκτωρ της ιατρικής διετέλεσε μέλος[22] και πρόεδρος της Βιολογικής Επιτροπής του Συλλόγου[23] από το 1899

---

[20] Η έδρα του Συλλόγου ήταν στο Πέραν, οδό Τοπτσιλάρ, αριθ. 180. Η εκτύπωση του συγγράμματος Περιοδικού γίνονταν σε τοπικό τυπογραφεία, το 1863 λ.χ. στην Κωνσταντινούπολη, στο Τυπογραφείο Βυζαντίδος, στην οδό Γιουξέκ-καλδιρίμ αρ. 44, το 1877 στο τυπογραφείο Βουτυρά, στην οδό Αρμ. Εκκλησίας αρ. 23, από το 1899 μέχρι το 1902 στο Τυπογραφείο των Αδελφών Γεράρδων, στο Πέραν, στην οδό Κιουτσούκ Χενδέκ, αριθ. 29, 31 στην Κωνσταντινούπολη [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ΄ (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1904]. Το 1914 η έδρα του παραμένει στο Πέραν, σε άλλη όμως οδό, την Τοπτσιλάρ, αρ. 18 και η εκτύπωση του Συγγράμματος Περιοδικού γίνονταν στο Τυπογραφείο των Αδελφών Γεράρδων, στο Γαλατά, Πεμπτοποζάρω, αριθμ. 17, 19.

[21] *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ΄ (1899-1902), σ. θ΄, ΚΘ΄ (29), ΚΖ΄ (1895-1899), σ. ι΄, έτη ΜΒ΄, ΜΓ΄, ΜΔ΄ (1902-1905), σ. η΄, τόμ. Λ΄ (30), έτη ΜΕ΄ -ΜΖ΄ (1905-1907), σ. η΄, τόμ ΛΒ΄ (1908-1910) εν Κωνσταντινουπόλει 1911, σ. η΄, τόμ. Λ΄, έτος Ν΄ (1910-1911), σ. η΄. Τον Σύλλογο [βλ. Κανονισμό του ΕΦΣΚ τόμ. ΚΖ΄, (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1900, σσ. 3-16] συναποτελούσαν τα τακτικά μέλη, τα επίτιμα και τα αντεπιστέλλοντα (κεφ. Β΄, άρθρο 2). Καθήκον τους ήταν η μέριμνα για την επίτευξη του σκοπού του συλλόγου, η συνδρομή τους και η ακριβής εκτέλεσις των αναπθεμένων εντολών (κεφ. Β΄, άρθρο 3). Τα τακτικά μέλη εκλέγονταν από τον Σύλλογο που διέμεναν στην Κωνσταντινούπολη ή αλλού και προτείνονταν εγγράφως από τρία τακτικά μέλη του συλλόγου ηθικά υπεύθυνα για την εκπλήρωση των καθηκόντων τους προς το σύλλογο (κεφ. Β΄, άρθρο 4). Τα τακτικά μέλη κατέβαλαν μια οθωμανική λίρα και τη συνδρομή του έτους και ετήσια μία οθωμανική λίρα «πληρωτέαν ἅμα τῇ ἐνάρξει ἑκάστου συλλογικοῦ ἔτους» (κεφ. Β΄, άρθρο 11). Για να γίνει επιλέον κάποιος μέλος της βιολογικής επιτροπής θόπρεπε να ήταν διδάκτωρ της ιατρικής [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΖ΄, (1895-1899), κεφ. Ε΄, άρθρο 56, εν Κωνσταντινουπόλει 1900, σ. 9]. Ανάμεσα στα μέλη ήσαν και γιατροί όλων των ειδικοτήτων, που κατοικούσαν σε διόφορες συνοικίες της πόλης [βλ. «Περί Ὑγιεινῆς τῶν Σχολῶν» ὑπό Λ. Λιμαράκη. Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ ΑΥΛΖ΄ τακτικῇ γενικῇ συνεδρίᾳ τῆς 12 Μαΐου 1903 βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. Λ΄, (1905-1907), εν Κωνσταντινουπόλει 1908, σ. 206].

[22] Ο σύλλογος προκειμένου να επιτύχει τον σκοπό του και να διευκολυνθούν οι εργασίες του έχει διαρκείς επτά επιτροπές την Φιλολογική, την Αρχαιολογική, την Φυσικομαθηματική, την Βιολογική, την Κοινωνιολογική, την Ελεγκτική και την Συντακτική και προσωρινές ανάλογα με τις ανάγκες του συλλόγου [*ΕΦΣΚ* τόμ. ΚΖ΄, (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1900, κεφ. Ε΄, άρθρο 50, σσ. 8-9 και τόμ. Λ΄, (1905-1907), εν Κωνσταντινουπόλει 1908, σσ. 29-30].

[23] Στις αρμοδιότητες της βιολογικής επιτροπής ήταν να συζητεί για τις ειδικές του συλλόγου συνεδρίες ή εκείνες τις ανακοινώσεις των μελών της επιτροπής που αναφέρονταν σε βιολογικά, ανθρωπολογικά και ιατρικά ζητήματα των αρχαίων και μέ-

μέχρι το 1902[24] καθώς και μέλος της Αυτοκρατορικής Ιατρικής Εταιρείας στην Κωνσταντινούπολη[25]. Πήρε μέρος σε συνέδρια κατά της φυματιώσεως[26], σε Γυναικολογικά και Παιδιατρικά στο Παρίσι[27] και τη Μαδρίτη[28].

σων χρόνων σε αντιπαραβολή με τις κάθε φορά ανακαλύψεις και εφευρέσεις και ιδιαίτερα τις πρακτικές ωφέλειες από τις συναφείς επιστήμες. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΖ΄, (1895-1899), κεφ. Ε΄, άρθρο 53, εν Κωνσταντινουπόλει 1900, σ. 9] και άλλες φορές με πιο ειδικά θέματα, όπως να «ἐπιστήσει τήν προσοχήν τοῦ δημοσίου ἐπί τῶν καταχρήσεων τούτων καί ἐπιβληθεῖ τοῖς ὑπαλλήλοις τῶν νοσοκομείων ὅπως καίωσι τά λείψανα τῶν μεταχειρισμένων ἐπιδέσμων» [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΘ΄, (1902-1905), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σ. 4].

[24] Συνεδρία ΜΓ΄ 3-3-1899, Προεδρία Γ. Νούλη με αφορμή την παρουσίαση από τον Α. Χρηστίδη «παρασκεύασμα μήτρας μετά τιτανωδῶν σωματίων» [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΖ΄, (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1900, σ. 83]. Συνεδρία ΟΕ΄ 5-4-1900, προεδρία Γ. Νούλη, όπου ο Α. Χρηστίδης διάβασε πραγματεία «Περί σχέσεων τῶν διαφόρων μικροβίων πρός ἄλληλα» [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ΄ (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σ. 64]. Συνεδρία Ζ΄ 7-3-1901, προεδρία Γ. Νούλη, όπου ο Π. Παπανικολάου ανακοινώνει το θέμα «Περί ὀγκοδεστάτου παραμορφωτικοῦ πολύποδος τῆς ρινός» [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ΄ (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σσ. 132-134]. Συνεδρία ΟΖ΄ 19-4-1900, προεδρία Γ. Νούλη, κατά την οποία ο Α. Χρηστίδης διαβάζει πραγματεία «Περί καρκίνου τῶν τραχειοβρογχικῶν ἀδένων καί δευτεροποαθοῦς τοιούτου ἐν τῷ ἥπατι» [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ΄ (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σ. 67], Συνεδρία ΡΛ΄ 18-12-1902 [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΘ΄, (1902-1905), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σ. 41] και Συνεδρία 9-1-1902, Προεδρία Γ. Νούλη και ανακοίνωση Ι. Μπίστη «Περίπτωσιν τραυματικοῦ ἐνοφθάλμου» [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ΄ (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σσ. 172-176].

[25] Συνεδρία ΛΘ΄ 27-1-1899, προεδρία Α. Χρηστίδου [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΖ΄, (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1900, σ. 54]. Η εφημερίδα «Κωνσταντινούπολη», που διακρίθηκε για την εγκυρότητα των πληροφοριών της καθώς το 1905 ο συντάκτης της εφημερίδας Δημ. Σωφρονιάδης εφέντης, βραβεύθηκε από το Σουλτάνο με το παράσημο Οσμανιέ Γ΄ τάξεως, είναι πηγή πληροφοριών για τη δράση του ως μέλος της Αυτοκρατορικής Ιατρικής Εταιρείας, [βλ. *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, εν Κωνσταντινουπόλει 1905, σ. 127]. Για τη δράση του, επίσης, ως μέλος της επιτροπής της Αυτοκρατορικής Ιατρικής Εταιρείας μαζί με τους Αξιοτέ, Π. Απέρη και Ζιμπούλη για το πρόγραμμα του διαγωνίσματος Χαμδή Βέη «Ὑγιεινή τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἀπό τῆς γεννήσεως μέχρι τοῦ 7ου ἔτους» (βλ. *Εφημ. Κωνσταντινούπολις*, αρ. φ. 66/ 22-3-1906, σ. 3, στήλη 1).

[26] Πήρε μέρος στο Δ΄ Συνέδριο στο Παρίσι και συνέστησε την τοποθέτηση πτυελοδοχείων στα σχολεία «πρός ἀποφυγήν τῶν ἐκ τῶν ἀποχρέμψεων κινδύνων» Συνεδρία ΛΘ΄ 27-1-1899, προεδρία Α. Χρηστίδου [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΖ΄, (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1900, σ. 54].

Ασχολήθηκε κυρίως με τη θεραπεία νέων ατόμων από διφθερίτιδα[29] και οστρακώδη διφθερίτιδα[30], περισφιγμένες κοίλες[31] και ελώδεις πυρετούς. Επιχείρησε αντισυφιλιδική θεραπεία[32] και συνέστησε την

---

[27] Ο Legendre στο τελευταίο Γυναικειολογικό και Παιδιατρικό συνέδριο επέστησε την προσοχή των συναδέλφων του για την δυσπεψία, που απέκτησαν οι μαθητές από τη γρήγορη λήψη της τροφής κατά το μικρό χρονικό διάστημα, που τα προγράμματα των σχολείων διέθεσαν για γεύμα και δείπνο. Ο Guinon και άλλα μέλη του συνεδρίου θεώρησαν την δυσπεψία αιτία άλλων ενοχλήσεων της παιδικής ηλικίας, όπως άκνη, φαρυγγίτιδα, κεφαλαλγία, διαστροφή του χαρακτήρα και αιτία «προδιάθεσης τῶν νεανίδων στόν ὑστερισμό». Τέλος ο Benoit ετοίμαζε σύγγραμμα με τίτλο «L'école homicide» τονίζοντας ότι στη Δύση ο τρόπος ανατροφής και μορφώσεως των τέκνων υπολείπεται της σωματικής και διανοητικής τους ανάπτυξης. Συνεδρία ΛΘ΄ 27-1-1899, προεδρία Α. Χρηστίδου [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΖ΄, (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1900, σ. 54].

[28] Συνεδρία ΜΑ΄ 10-2-1899, Προεδρία Μ. Ψαλίδα [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΖ΄, (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1900, σσ. 56-57].

[29] Ο Γ. Νούλης, με αφορμή την παρατήρηση του Φερμάνογλου για ένα Εβραιόπαιδα, παρατήρησε ότι «ὠφέλιμοι ἀπέβησαν οἱ ἐνέσεις τοῦ αἰθέρος καί τῆς καφεΐνης παρά τοῦ ὀροῦ» με την ένδειξη ότι ο ορός απαιτεί τουλάχιστον 8 ώρες για να ενεργήσει. Συνεδρία ΛΑ΄ 25-11-1898, προεδρία Μ. Ψαλίδα [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΖ΄, (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1900, σ. 11].

[30] Οι παρατηρήσεις του γιατρού Γ. Νούλη «περί ὀστρακιώδους διφθερίτιδος» για κόρη 15 ετών, που προσβλήθηκε από οξεία φαρυγγίτιδα και ότι «οἱ ἀμυγδαλές ἀποβαίνουν πολλές φορές ἑστίες στρεπτοκόκκων καί τούτων ἐπακολούθημα εἶναι οἱ νεφρίτιδες» έγιναν στη Συνεδρία ΛΑ΄ 25-11-1898, επί προεδρίας Μ. Ψαλίδα με αφορμή το γιατρό Ν. Φερμάνογλου, που ανέπτυξε «περίπτωσις κακοήθους κυνάγχης φλεγμονώδους» [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΖ΄, (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1900, σ. 11].

[31] Με αφορμή την ανακοίνωση του Μ. Ψαλίδα «περίπτωσις βουβωνοκήλης» ο Γ. Νούλης μνημόνευσε τις μεθόδους με ψεκασμό ή με ράντισμα αιθέρα για «ὅσους δέν ἔχουν πάντοτε πρόχειρα τά μέσα τῆς ἐγχειρίσεως τῆς περιεσφιγμένης κοίλης» βλ. Συνεδρία ΛΑ΄ 25-11-1898, επί προεδρίας Μ. Ψαλίδα [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΖ΄, (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1900, σ. 11].

[32] Χαρακτηριστική ήταν η περίπτωση νέου και είχε παρουσιάσει συμπτώματα «ὡς ἀπό παθήσεως τῆς παρεγκεφαλίτιδος», ο οποίος τελικά θεραπεύθηκε με τη χρήση κινίνης και την αλλαγή του κλίματος, όπως αναφέρεται στη Συνεδρία ΡΚΔ΄ (6-11-1902) και προεδρίας Λ. Γ. Λιμαράκη [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΘ΄, (1902-1905), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σ. 6].

γαστροεντεροτομία[33]. Διέγνωσε παθήσεις ποττείου κακού, δηλ. κατάγματα και των δυο κνημών και φυματίωση της σπονδυλικής στήλης[34] και έθεσε γενικότερες προτάσεις προς συζήτηση όπως π.χ. να υποδειχθεί στο δημόσιο μέσο ασφαλές προς ανακάλυψη της νοθείας του γάλακτος[35]. Διέγνωσε επίσης ασθένειες σπάνιες σε ανθρώπους συχνές όμως στα πρόβατα[36].

Ο γιατρός Γ. Νούλης από πολύ νωρίς εντόπισε ένα πρόβλημα, που σχετίζονταν με την υγιεινή των μαθητών και των μαθητριών[37] και πιο

---

[33] Με αφορμή τον Α. Χρηστίδη, που παρουσίασε «στόμαχο παθολογικό καί νεκροψία 20ετοῦς» ο Γ. Νούλης ρώτησε άν έγινε μικροσκοπική εξέταση των τοιχωμάτων του στομάχου και παρατήρησε ότι «πολλές φορές στίς ὑπερτροφίες ὑποκρύπτεται διάχυτος καρκινωματώδης ἐκφύλισις τοῦ μυώδους ἱστοῦ τῶν τοιχωμάτων» κατά τη Συνεδρία ΛΔ΄ 16-12-1898 και προεδρίας Μ. Ψαλίδα [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΖ΄, (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1900, σ. 23].

[34] Ο Percivall Pott υπήρξε χειρουργός του νοσοκομείου Αγίου Βαρθολομαίου στο Λονδίνο και σ' αυτόν οφείλονται η απόδοση των όρων Πόττειο κάταγμα, το ρωγμώδες δηλ. κάταγμα και των δυο κνημών πάνω από τις ποδοκνημικές αρθρώσεις και το πόττειο κακό τη φυματίωση δηλ. της σπονδυλικής στήλης [βλ. Ι. Παπαγιαννοπούλου, *Στοιχεία Ιστορίας της Ιατρικής*, Ιωάννινα 1992, σ. 104]. Ο γιατρός ανέφερε επίσης την περίπτωση άλλου νέου που μετά την εκδρομή παρουσίασε πόνο στις αμυγδαλές και τον τράχηλο και που ενώ αποδίδονταν σε φαρυγγοτραχειακές παθήσεις τελικά έγινε διάγνωση ποττείου κακού, κατά τη Συνεδρία ΡΚΣ (20-11-1902) επί προεδρίας Λ. Γ. Λιμαράκη [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΘ΄, (1902-1905), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σ. 15].

[35] Έκανε προτάσεις που εγγράφονταν στην ημερήσια διάταξη προς συζήτηση, όπως φαίνεται στη Συνεδρία ΡΚΕ (13-11-1902) επί προεδρείας Λ. Γ. Λιμαράκη [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΘ΄, (1902-1905), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σ. 11].

[36] Εξέφρασε την άποψη ότι «εἰσδύει τό ὡάριο διά τῆς ἀναπνευστικῆς ὁδοῦ» κατά τη Συνεδρία ΛΑ΄ 25-11-1898 επί προεδρίας Μ. Ψαλίδα, όπου ο Α. Χρηστίδης εξέθεσε «περίπτωσιν ὑδατίδων τῶν πνευμόνων» [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΖ΄, (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1900, σσ. 22-35].

[37] Ο συνάδελφος του Γ. Νούλη, Πασχαλίδης, πρότεινε την τροποποίηση των σχολικών διακοπών, γιατί το ψύχος, κατά την άποψή του ήταν αφορμή ασθενειών και πρότεινε να γίνονται το χειμώνα και όχι το καλοκαίρι στη Συνεδρία ΛΘ΄ 27-1-1899 επί προεδρίας Α. Χρηστίδου [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΖ΄, (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1900, σσ. 53-54]. Για το ζήτημα της σχολικής υγιεινής βλ. Α. Αναγνωστίδου, *Η κοινωνική Ιατρική της Ελληνικής Εθνότητας της Κωνσταντινούπολης (1839-1922)*, Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη 1993, σσ. 294-297.

ειδικά με τις ασθένειες, από τις οποίες μπορούσαν να προσβληθούν τα παιδιά στο σχολείο. Η τρυφερή ηλικία των μαθητών, σύμφωνα με το γιατρό, ευνοούσε τα περιστατικά των εξανθηματικών νοσημάτων της διφθερίτιδας, της φυματίωσης, των τραχηλικών αδενίτιδων, των ενοχλήσεων ατονίας, αναιμίας και στομαχικών διαταράξεων. Ενδεικτικά ήταν κατά την άποψή του τα περιστατικά σύφιλης που μεταδόθηκαν σε πολλούς μαθητές σχολείου σε χωριό της Ηπείρου, καθώς και σε ένα δάσκαλο[38]. Προσπάθησε, λοιπόν, να ευαισθητοποιήσει προς αυτή την κατεύθυνση τα μέλη του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου[39] και της Αυτοκρατορικής Ιατρικής Εταιρείας στην Κωνσταντινούπολη, τα μέλη της οποίας συνέταξαν οδηγίες για κολλητικά νοσήματα[40]. Έκανε συνεχή μνεία του θέματος σε συζητήσεις και συνέδρια[41] και συνέστησε την προσοχή των μελών για την πρακτική εφαρμογή του θέματος[42].

---

[38] Τα περιστατικά παρουσιάστηκαν σε όσους έπιναν το νερό τους από ξύλινο αγγείο, το οποίο έφερε στη σχολή μαθητής, και που μολύνθηκε με τη χρήση σιγάρων μολυσμένου θείου, όπως αναφέρεται στη «Λογοδοσία τῶν κατά τό ΛΘ΄ Συλλογικόν ἔτος 1899-1900 Πεπραγμένων ἐν τῷ Συλλόγῳ ἀναγνωσθεῖσα κατά τήν ΑΤΝΒ΄ ἔκτακτον συνεδρίαν τῆς ἐπετείου ἑορτῆς τῇ 4η Ἰουνίου 1900, ὑπό τοῦ τέως Προέδρου Μιχαήλ Ψαλίδα» [βλ. *ΕΦΣΚ*, Σύγγραμμα Περιοδικόν, τόμ. ΚΗ΄ (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σ. 28 και *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, εν Κωνσταντινουπόλει 1900, σ. 258 και *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, εν Κωνσταντινουπόλει 1901, σ. 144].

[39] Η δράση του γιατρού για γενικότερα ζητήματα όπως υγιεινή, αναγέννηση και διάδοση της παιδείας, τελειοποίηση της σχολής στις επαρχίες και την Αρχιεπισκοπή φαίνεται στην ανακοίνωση «Περί Ὑγιεινῆς τῶν Σχολῶν» του Λ. Λιμαράκη, ο οποίος αναφέρθηκε διεξοδικά στο έργο του Γ. Νούλη και που «ἀνεγνώσθη ἐν τῇ ΑΥΛΖ΄ τακτικῇ γενικῇ συνεδρίᾳ τῆς 12 Μαΐου 1903». Βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. Λ΄, (1905-1907), εν Κωνσταντινουπόλει 1908, σ. 206.

[40] Ο γιατρός πήρε ο ίδιος το λόγο, όπως φαίνεται στη Συνεδρία ΛΘ΄ 27-1-1899 επί προεδρίας Α. Χρηστίδου [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΖ΄, (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1900, σσ. 53-54].

[41] Πήρε μέρος στο Παρίσι στο Δ΄ Συνέδριο κατά της φυματιώσεως, σε Γυναικειολογικά και Παιδιατρικά συνέδρια, όπως φαίνεται στη Συνεδρία ΛΘ΄ 27-1-1899 επί προεδρίας Α. Χρηστίδου [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΖ΄, (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1900, σ. 54] και στη Μαδρίτη [Συνεδρία ΜΑ΄ 10-2-1899 επί Προεδρίας Μ. Ψαλίδα βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΖ΄, (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1900, σσ. 56-57].

[42] Ανέφερε την παρατήρηση ότι στη Μεγάλη του Γένους Σχολή παρέχονταν μόνο 1/2 ώρα για το γεύμα, ενώ σε άλλη σχολή μετά το γεύμα άρχιζε αμέσως η γυ-

Συμμετείχε ως μέλος σε ειδική τριμελή επιτροπή, που θα ετοίμάζε ένα σχέδιο και ένα σκελετό για μελέτη[43] με μέλη τους γιατρούς Λιμαράκη, Ιατρόπουλο και Πασχαλίδη. Πρότεινε επίσης να εκδοθεί ένα βιβλίο «Περί ὑγιεὶνῆς τῶν Σχολῶν»[44] για τη διάδοση της υγιεινής και να υποβληθεί πρόταση προσθήκης της διδασκαλίας της υγιεινής στις Σχολές με αφορμή τη σύνταξη γενικού κανονισμού των σχολών από την Κεντρική Εκπαιδευτική Επιτροπή των Πατριαρχείων[45]. Οι προτάσεις του ήταν συγκεκριμένες ότι δηλ. έπρεπε να αναγράφεται στα προγράμματα των σχολών η διδασκαλία επί μια ώρα την βδομάδα των στοιχειωδέστατων κανόνων της Υγιεινής στην τελευταία τάξη του Γυμνασίου και Σχολαρχείου και ότι οι εφορείες των διαφόρων σχολών θάπρεπε να επιφορτίζουν μερικές φορές γιατρούς «πρός ἐπίβλεψιν τῆς ὑγιεινῆς καταστάσεως τῶν ὑπ' αὐτῶν ἐφορευομένων σχολῶν»[46]. Αργότερα βέβαια προέβη σε πιο συγκεκριμένες προτάσεις, με αφορμή το παράδειγμα της πόλης Wiesbaden, ότι δηλ. έπρεπε να εφαρμοστεί η ιατρική επίβλεψη των σχολών «πρός ὑπόδειξιν τῶν ἐλλείψεων καί διόρθωσιν αὐτῶν ὑπό τῶν ἁρμοδίων»[47] και υποστήριξε ότι «τό παιδίον ἢ ἡ παιδί-

μναστική (Συνεδρία ΜΑ΄ 10-2-1899 επί Προεδρίας Μ. Ψαλίδα) [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΖ΄, (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1900, σσ. 56-57].

[43] Συνεδρία Μ΄ 2-2-1899, Προεδρία Μ. Ψαλίδα βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΖ΄, (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1900, σ. 56.

[44] Ο Γ. Νούλης υπέβαλε σοβαρή μελέτη «Περί υγιεινής των σχολών» η οποία μετά από συζήτηση σε επανειλημμένες συνεδριάσεις απεστάλη στην Φιλολογική επιτροπή [βλ. «Λογοδοσία των κατά το ΛΘ΄ Συλλογικόν έτος 1899-1900 Πεπραγμένων εν τω Συλλόγω αναγνωσθείσα κατά την ΑΤΝΒ έκτακτον συνεδρίαν της επετείου εορτής τη 4η Ιουνίου 1900, υπό του τέως Προέδρου Μιχαήλ Ψαλίδα» *ΕΦΣΚ*, Σύγγραμμα Περιοδικόν, τόμ. ΚΗ΄ (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σ. 28].

[45] Για τις Ελληνικές Σχολές της Αρχιεπισκοπής Κωνσταντινουπόλεως του σχολικού έτους 1912-13 βλ. *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, εν Κωνσταντινουπόλει 1914, σ. 77-198.

[46] Συνεδρία Ο΄ 1-3-1900 και προεδρία Ι. Σιώτη βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ΄ (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σ. 52.

[47] Παραδειγματικά ανέφερε την πόλη Wiesbaden, όπου οι σχολικές αρχές ανέθεσαν την επίβλεψη της υγιεινής των σχολών σε έξι γιατρούς. Βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ΄ (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1900, σ. 51 και τόμ. ΚΘ΄, (1902-1905), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σσ. 28-29].

σκη πρέπει νά προσέρχωνται ὑγιῆ εἰς τάς σχολάς» και όταν τελειώνουν την εκπαίδευσή τους να έχουν αποκτήσει «ὑγείαν καί γνῶσιν τῶν κανόνων πρός διατήρησιν αὐτῆς»[48].

Με αφορμή το θέμα της σπουδαιότητας της διδασκαλίας της υγιεινής τόνισε το ζήτημα της προφύλαξης από τη σύφιλη, μέσω της οποίας θα μπορούσαν να μάθουν οι διδασκόμενοι πως να προφυλάσσονται από αυτήν[49].

Η μνεία του ονόματός του και η συμβολή του στο ίδιο θέμα της υγιεινής έγινε και αργότερα το 1903, όταν ο γιατρός Λ. Λιμαράκης αναφέρθηκε στο σχέδιο εφαρμογής της σχολικής υγιεινής[50].

Η επιμονή του όμως και το ενδιαφέρον του για το συγκεκριμένο θέμα επηρέασαν εκτός από τον Ελληνικό Φιλολογικό Σύλλογο και την Αυτοκρατορική Ιατρική Εταιρεία, τα μέλη της οποίας τον όρισαν μέλος της τετραμελούς επιτροπής[51] που θα εκπονούσε το πρόγραμμα του διαγωνίσματος Χαμδή Βέη «Ὑγιεινή τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἀπό τῆς γεν-

---

[48] Ο συνάδελφος Πανταζίδης θύμισε ότι, και στο παρελθόν είχε σταλεί στο Πατριαρχείο υπόμνημα του Γ. Νούλη για την υγιεινή επίβλεψη των σχολών, το οποίο έμεινε αναπάντητο, όπως φαίνεται από τις δυο συνεδριάσεις ΑΥΛΣ΄ (9-5-1903), τ. 29, σ. 15 και συνεδρία ΑΥΛΒ΄ (23-6-1903) με πρόεδρο τον Μ. Ψαλίδα, κατά τη διάρκεια των οποίων διαβάστηκε η απόφαση της Φιλολογικής επιτροπής «ἥτις κηρύσσεται κατά τοῦ διδακτικοῦ μέρους τοῦ ὑπομνήματος, ἀποφαινομένη ὅτι οὔτε ἡ εἰσαγωγή τοῦ μαθήματος τῆς ὑγιεινῆς ὡς μαθήματος αὐτοτελοῦς παιδαγωγικῶς ἀσπαστή, οὔτε ἡ μετατροπή τῶν ἰατρῶν εἰς διδασκάλους ἐφικτή». Ακολούθησε συζήτηση για την απάντηση της φιλολογικής επιτροπής κατά τη Συνεδρία ΑΥΛΣ (9-5-1903) βλ. [*ΕΦΣΚ*, ΚΘ΄ (1902-1905), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, τ. 29, σσ. 35-36 και *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, εν Κωνσταντινουπόλει 1903, σ. 251].

[49] Η αναφορά αυτή έγινε με αφορμή την εισήγηση του Μανουηλίδη «Περί πνευμοκοκκικῆς περιτονίτιδος σέ παιδίσκη» βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΘ΄, (1902-1905), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σσ. 98-114].

[50] Η έκθεση της επιτροπείας «Περί σχολικῆς ὑγιεινῆς διαγωνίσματος» που διαβάστηκε από τον εισηγητή Μ. Μωϋσείδη, γιατρό, στην ΑΧΠΓ΄ έκτακτη συνεδρία της 16 Ιανουαρίου 1911 βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΛΓ΄ (1910-1911) εν Κωνσταντινουπόλει 1914, σ. 33].

[51] Ύστερα από πρόταση του Προέδρου Ματεοσιάν μέλη ορίσθηκαν οι γιατροί Αξιοτέ, Απέρης, Ζιμπούλης και Γ. Νούλης βλ. *Εθνική Βιβλιοθήκη*, Αρχείο εφημερίδων, Εφημ. Κωνσταντινούπολις, αρ. φ. 66/ 22-3-1906, σ. 3, στήλη 1.

νήσεως μέχρι τοῦ 7ου ἔτους». Το πρόγραμμα αυτό παρουσίασε ο γιατρός Αξιοτέ, ως πρόεδρος, στο συνέδριο της Αθήνας το 1906[52], επιδοκιμάσθηκε παμψηφεί και δημοσιεύτηκε στον τοπικό τύπο σε διάφορες γλώσσες καθώς και στις εφημερίδες της Εταιρείας[53].

Επισφράγισμα των εργασιών και προσπαθειών του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου, ιδιαίτερα του Βιολογικού και Εκπαιδευτικού τμήματος ήταν το διαγώνισμα για τη σύνταξη δυο εγχειριδίων υγιεινής, για την κατωτέρα και μεσαία παίδευση[54]. Το μοναδικό έργο τελικά που υποβλήθηκε, έφερε τον τίτλο «Γένος ὀρθοῦν», το οποίο αποτελούνταν από 165 σελίδες «μέ 30 ὅλας εἰκόνας φωτοτυπικάς, ἅς ὡς λέγει, ἐχάραξεν ὁ συγγραφεύς» και η επιτροπή πλέον ομόφωνα απένειμε το βραβείο στο συγγραφέα, διατυπώνοντας τις παρατηρήσεις της[55]. Και τα έτη 1907-1908, κατά την πρώτη εκπαιδευτική του Συλλόγου συνεδρία (1907), επανήλθε το ίδιο θέμα «Περί ὑγιεινῆς τῶν σχολῶν» με εισηγητή τον διαπρεπή αρχίατρο των σιδηροδρόμων Ανατολής και μέλος της επιτροπής, τον Θ. Φλωρά, και καθορίστηκαν οι όροι του διαγωνίσματος με τον τίτλο «Ὑγιεινά παραγγέλματα πρός τούς μαθητάς»[56]. Το 1911 ο γιατρός Μ. Μωϋσείδης επανέφερε το θέμα διαγωνίσματος

---

52 Στο συνέδριο της Αθήνας το παρουσίασε ο Αξιοτέ ως πρόεδρος σε συνεργασία με τους Ζιμπούλη, Γ. Νούλη και Απέρη, ο οποίος τελευταίος τελικά δεν παρευρέθηκε γιατί αρρώστησε. Βλ. [*Εθνική Βιβλιοθήκη*, Αρχείο εφημερίδων, Εφημ. Κωνσταντινούπολις, αρ. φ. 71/ 29-3-1906, σ. 2, στήλη 6].

53 *Εθνική Βιβλιοθήκη*, Αρχείο εφημερίδων, Εφημ. Κωνσταντινούπολις, αρ. φ. 103/ 10-5-1905, σ. 3, στήλη 1.

54 Τεκμηριωμένη ήταν η ανακοίνωση «Περί Ὑγιεινῆς τῶν Σχολῶν» του Λ. Λιμαράκη, ο οποίος έκανε αναφορά στο έργο του Γ. Νούλη και η οποία διαβάστηκε στη ΑΥΛΖ΄ τακτική γενική συνεδρία της 12 Μαΐου 1903 βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. Λ΄, (1905-1907), εν Κωνσταντινουπόλει 1908, σ. 206].

55 Μέλη της «ἀγωνόδικου ἐπιτροπείας» ήσαν οι Θ. Φλωράς και Δ. Μ. Σάρρος «ἐπί τῷ ρητῷ ὅρῳ ὅπως ὁ συγγραφέας περιορίσῃ τήν ἔκτασιν τοῦ ἔργου σύμφωνα μέ τό σχετικό ἄρθρο τοῦ κανονισμοῦ» [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΛΓ΄ (1910-1911) εν Κωνσταντινουπόλει 1914, σσ. 33-36].

56 *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΛΑ΄ (1907-1908) εν Κωνσταντινουπόλει 1909, σ. 23.

«Περί σχολικῆς ὑγιεινῆς»[57], οπότε και εγκρίθηκε το εγχειρίδιο σχολικής υγιεινής του Ν. Α. Τριανταφυλλίδου, γιατρού της Εταιρείας των Ανατολικών Σιδηροδρόμων[58]. Ωστόσο ο γιατρός Γ. Νούλης για την εφαρμογή του προγράμματος της υγιεινής και την αποφυγή μετάδοσης ασθενειών συνέστησε να τεθούν πτυελοδοχεία στις αίθουσες των σχολών[59].

Η υγιεινή βέβαια σαν γενικότερο θέμα συζήτησης απασχόλησε το γιατρό Γ. Νούλη και τα μέλη του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου, οι οποίοι ασχολήθηκαν και μ' ένα πιο ειδικό θέμα, που σχετίζεται με την ενδυμασία, το φέσι, το νέο αυτό είδος οθωμανικού καλύμματος της κεφαλής, που παρουσίασε στην επιτροπή ο γιατρός Πασχαλίδης[60].

Διαπιστώνουμε επομένως ότι στο ζήτημα της σχολικής υγιεινής, τόσο ο Γ. Νούλης όσο και τα μέλη της Βιολογικής Επιτροπής υπήρξαν έντονοι και επίμονοι, αφού αποδείχτηκε ότι ήταν το μεγαλύτερο σε χρονική διάρκεια θέμα (1900-1911) από όλα τα άλλα ενασχόλησης της επιτροπής.

---

[57] Ο γιατρός Μ. Μωϋσείδης συνοψίζει τις δραστηριότητες του Συλλόγου και των τμημάτων του από το 1901, αναφερόμενος στο υπόμνημα του γιατρού Γ. Νούλη και το σχέδιο εφαρμογής της σχολικής υγιεινής από τον Λ. Λιμαράκη το 1904 [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΛΓ' (1910-1911) εν Κωνσταντινουπόλει 1914, σ. 33].

[58] Η σχετική αγγελία δημοσιεύεται σε περιοδικό της εποχής βλ. *Αρχείο Γ. Βασιλειάδη*, «Ἀπ' ὅλα» Κ. Μαρκουίζου, αρ. φ. 65/ 12-11-1911, σ. 824 και αρ. φ. 66/19-11-1911.

[59] Το θέμα συζητήθηκε στη Συνεδρία ϛΒ' 24-1-1901 επί προεδρίας Α. Χρηστίδη με τους Π. Απέρη, Θ. Ακεστορίδη και Π. Παπανικολάου. Ο Γ. Νούλης αναφέρθηκε στο σχήμα του πτυελοδοχείου «πεπλατυσμένον, ὥστε νά φέρηται εὐκόλως ἐν θυλακίῳ» [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ' (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σ. 125].

[60] Το νέο φέσι ήταν κατασκευασμένο από λεπτή ψάθα και ο γιατρός Πασχαλίδης περιγράφοντας τα συστατικά του τόνισε «τά ἐλαττώματα τοῦ ἐν χρήσει ἐριούχου καί τήν ὑπεροχήν τοῦ ψαθίνου» ιδιαίτερα κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Ο γιατρός Γ. Νούλης με τους συναδέλφους του Λιμαράκη, Π. Απέρη και Αμπελίδη θεώρησαν προτιμότερο να εξεταστεί το φέσι από ειδική επιτροπή και να δοθεί η γνώμη του σωματείου [βλ. Συνεδρία ΜΘ' 28-3-1899, προεδρία Μ. Ψαλίδα. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ' (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σ. 103].

Κατά την διάρκεια της θητείας του στον Ελληνικό Φιλολογικό Σύλλογο υπενθύμισε στους συνομιλητές του την συνύπαρξη καρκίνου της χοληδόχου κύστης και χολολιθιάσεως και τόνισε τη δύσκολη διάγνωσή τους[61]. Εξέφρασε επίσης την άποψή του για τα πιθανά αίτια του θανάτου αρρώστου που οφείλονταν σε δηλητηρίαση[62] και αναφέρθηκε στην περίπτωση χολαιμίας με επιπλοκή οξείας νεφρίτιδας και πνευμονίας[63]. Εξέθεσε τέλος τις θέσεις του για επιπολάζουσες νόσους με την παρατήρηση ότι κατά τη διαμονή του στα Γιάννινα, σπανίζουν παρόμοιες περιπτώσεις[64].

Η εμπειρία του φαίνεται ότι ήταν μεγάλη σε ασθένειες παιδιών, τα οποία παρουσίαζαν ελαττώματα ραχιτισμού και οφείλονταν στην κακή θρέψη τους με ξένο γάλα[65]. Συχνά, οι απόψεις του έγιναν αποδεκτές

---

[61] Η διαπίστωση αυτή έγινε γνωστή με αφορμή την ανακοίνωση του Α. Χρηστίδη «Παρατηρήσεις ἔκ τινος νεκροψίας» στη Συνεδρία Ο΄ 1-3-1900 επί προεδρίας Ι. Σιώτη [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ΄ (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σ. 53].

[62] «ἐκ τοξικοῦ μόλις ἀρχομένου νοσήματος (τυφικοῦ ἢ φυματιώσεως) ἢ ἐξ αἱμοδιαλύσεως καθώς τοιοῦτον θάνατον φέρουσι πολλά δηλητήρια ὡς π.χ. ὁ χαλκός, ὁ μόλυβδος». Ο Α. Χρηστίδης παρουσίασε «καρδιά ἀσθενοῦς 35ετοῦς ἀποθανόντος ἐκ πορφύρας αἱμορραγικῆς» στο Εθνικό Νοσοκομείο κατά τη Συνεδρία ΟΔ΄ 29-3-1900 επί προεδρίας Ι. Σιώτη [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ΄ (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σ. 61].

[63] Το θέμα ανέπτυξε ο Α. Χρηστίδης και συμφώνησε μαζί του στη Συνεδρία ΜΘ΄ 28-3-1899 επί προεδρίας Μ. Ψαλίδα [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ΄ (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σσ. 105-106].

[64] Κατά τη Συνεδρία ΜΕ΄ 24-3-1899 επί προεδρίας Μ. Ψαλίδα ο γιατρός Γ. Νούλης επισήμανε τη σχέση γαστρικής μορφής γρίππης με την σκωληκοειδίτιδα, άποψη που υποστήριξε ο Faisans στη Societé de biologie βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ΄ (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σ. 88], ενώ στη Συνεδρία ΟΔ΄ 29-3-1900 επί προεδρίας Ι. Σιώτη ο Α. Χρηστίδης αναφερόμενος στις επιπολάζουσες νόσους τόνισε «περιστατικό ἐρυσιπέλατος τοῦ ὠτός» και ο γιατρός Γ. Νούλης είπε ότι «ἐπιπολάζει τό ἐρυσιπέλας» [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ΄ (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σ. 62].

[65] Ο γιατρός Αμπελίδης παρουσίασε οθωμανόπαιδα διετή «ἔχοντα πολλάς διαμαρτίας καί διαστροφάς τοῦ σώματος» κατά τη Συνεδρία ΝΓ΄ 2-6-1899 επί Προεδρίας Μ. Ψαλίδα [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ΄ (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σσ. 118-119].

από τους συναδέλφους του[66] και ο ίδιος πολλές φορές μνημόνευσε άλλους, οι οποίοι επιμελημένα ασχολήθηκαν με παρόμοια θέματα, όπως ο Jaccoud[67]. Ενδεικτικές αναφορές έκανε ο ίδιος σε περιπτώσεις οστρακιάς διετούς παιδιού[68], που ο ίδιος θεράπευσε, και τυφοειδούς πυρετού[69]. Εξέφρασε επίσης τις απόψεις του για το ζήτημα της ελώδους πνευμονίας, που παρέμεινε άλυτο[70], τη δηλητηρίαση από τροφές[71], την

---

[66] Εξέφρασε π.χ. τη σχέση του τυφοειδούς προς το ελώδες μίασμα κατά τη Συνεδρία ΟΕ΄ 5-4-1900 επί προεδρίας Γ. Νούλη, όπου ο Α. Χρηστίδης διάβασε πραγματεία με τίτλο «Περί σχέσεων τῶν διαφόρων μικροβίων πρός ἄλληλα». Ο Γ. Νούλης ομολόγησε ότι «οὐδέποτε παρατήρησε ταὐτόχρονη ὕπαρξη ὀστρακιᾶς καί εὐλογίας, ὅτι αὐτό σπάνια παρατηρήθηκε ατά νοσοκομεῖα τῶν παίδων καί ὅτι συνυπάρχουν διάφορα μικρόβια ὅπως ἡ διφθερίτιδα». Κατά την άποψή του όμως, «ἐξαιτίας τῆς σχέσης τοῦ τυφοειδοῦς πυρετοῦ μέ τήν ἐλώδη μίανσιν θά ἔπρεπε νά ἐξετασθοῦν οἱ ἐπιδημίες τοῦ τυφοειδοῦς πυρετοῦ μέ τά ἐλώδη μέρη καί ὅτι ὁ τυφοειδής πυρετός εἶναι πολύ βαρύς ὅπως καί ἡ πνευμονία» βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ΄ (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σ. 64].

[67] Συγκεκριμένα εξέφρασε την γνώμη του π.χ. για την τοπική φυματώδη επεξεργασία των αδένων, την οποία τεκμηρίωσε μνημονεύοντας το Jaccoud κατά τη Συνεδρία ΟΖ΄ 19-4-1900 επί προεδρίας Γ. Νούλη, όπου ο Α. Χρηστίδης διάβασε πραγματεία «Περί καρκίνου τῶν τραχειοβρογχικῶν ἀδένων καί δευτεροποαθοῦς τοιούτου ἐν τῷ ἥπατι» βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ΄ (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σ. 67].

[68] Ο Γ. Νούλης ανέφερε «περίπτωση ὀστρακιάς παιδιοῦ δύο χρονῶν, στό ὁποῖο δέν εὑρέθη ἄλλη πηγή μολυσμοῦ παρά μόνο τό κρεββάτι πού κοιμόταν καί πού ἀγοράσθηκε ἀπό παλαιοπωλεῖο τοῦ Μπίτ-Παζάρ, ἀφοῦ καί οἱ κάτοικοι διαβεβαίωσαν ὅτι παρόμοιο κροῦσμα δέν εἶχε παρουσιαστεῖ στό σπίτι», κατά τη Συνεδρία ΠΒ΄ 1-11-1900 επί προεδρίας Α. Χρηστίδη [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ΄ (1899-1902), σ. 84].

[69] Ο Γ. Νούλης αναφέρθηκε στον τυφοειδή πυρετό και στις περιπτώσεις, που παρατηρήθηκαν στην πόλη από τις οποίες όλες κατέληξαν καλά εκτός από ένα περιστατικό, που πέθανε την 15η μέρα και που οφείλονταν στη χρήση νερού παλιών υδραγωγείων. Σε συζήτηση που ακολούθησε με τους συναδέλφους του Ακεστορίδη, Χρ. Χρηστίδη και Μανουηλίδη ο Γ. Νούλης υποστήριξε την άποψη ότι «στά παλιά ὑδραγωγεῖα σπάζουν πιό συχνά οἱ ὑδραγωγοί σωλῆνες καί γι' αὐτό παρατηρεῖται μόλυνση στό νερό, ὅτι χρειάζεται ἀερισμός τῶν ποσίμων ὑδάτων καί πρότειναν τήν ἀπολύμανση μέ ὀζόνιο» κατά τη συνεδρία ΠΒ΄ 1-11-1900 επί προεδρίας Α. Χρηστίδη [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ΄ (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σσ. 84-85].

[70] Κατά τη συνεδρία ΜΕ΄ 24-3-1899 και επί προεδρίας Μ. Ψαλίδα ο Α. Χρηστίδης εξέθεσε «πνευμονία παιδική μέ πυρετό ἔχοντα τύπον διαλείποντα» [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ΄ (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σ. 95].

παρουσία ξένων σωμάτων στην σκωληκοειδή απόφυση[72], την ύπαρξη περιτυφλίτιδας ανεξάρτητα από τη σκωληκοειδίτιδα[73] και τα περιστατικά γρίπης, που ήταν δυνατόν, κατά την άποψή του, να προκαλέσουν εγκεφαλικές αλλοιώσεις[74].

Ο γιατρός Γ. Νούλης έδωσε μεγάλη σημασία στο εγχειρητικό μέρος, όπως απέδειξαν τα περιστατικά που παρουσίασε, κατά την παραμονή του στο τρίγωνο των πόλεων, που αποτέλεσαν τους σταθμούς της καριέρας του Γιάννινα, Αθήνα και Κωνσταντινούπολη και που ανέπτυξε στην ανακοίνωσή του με τίτλο «Παρατηρήσεις τινές ἐπί τοῦ ὀροινώδους πλευρικοῦ ἐξιδρώματος» στις 20 Φεβρουαρίου 1902[75] κα-

[71] Ο γιατρός Γ. Νούλης αναφέρει τρεις περιπτώσεις δηλητηρίασης από τις τροφές, η πρώτη, κατά την οποία ο ασθενής παρουσίασε γαστροεντερικές διαταραχές αφού έφαγε χόρτα και ψάρια, η δεύτερη αφού έφαγε γάλα και η τρίτη από το κρέας, στη συνεδρία ΜΗ΄ 14-3-1899 επί προεδρίας Μ. Ψαλίδα [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ΄ (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σ. 102].

[72] Συγκεκριμένα ο Π. Απέρης εξέθεσε «τά ἐκ τῆς ἐξετάσεως λίθου τῆς ὠοθήκης πορίσματα» στη συνεδρία ΜΔ΄ 10-3-1899 επί προεδρίας Μ. Ψαλίδα [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ΄ (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σσ. 84-86].

[73] Ο Γ. Νούλης επισήμανε τους κινδύνους αυτής της απόφυσης με αφορμή την ανακοίνωση του Μ. Ψαλίδα «Ὕπαρξις περιτυφλίτιδος ἀνεξαρτήτως σκωληκοειδίτιδος» κατά τη Συνεδρία ΠΔ΄ 15-11-1900 επί προεδρίας Α. Χρηστίδη [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ΄ (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σσ. 90-91].

[74] Με αφορμή την αναφορά ασθενούς με εγκεφαλικές αλλοιώσεις από το γιατρό Α. Χρηστίδη, κατά τη Συνεδρία ϛΒ΄ 24-1-1901 επί προεδρίας του, ο Γ. Νούλης ανέφερε ασθενή, ο οποίος «ἔπαθε ἰσχυράν γρίππην φαρυγγολαρυγγικήν μετά πυρετοῦ 40 ὀλιγοημέρου· τήν 10ην ἡμέραν ἐπῆλθεν παράλυσις τοῦ ἐξωτερικοῦ ὀρθοῦ τοῦ ἀριστεροῦ ὀφθαλμοῦ, ἥτις κατόπιν ἰάθη τελείως.» [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ΄ (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σ. 126].

[75] Σύμφωνα με το γιατρό ασθενείς «πλευριτικοί ἐκ ψύξεως», όταν εισαχθούν στα νοσοκομεία είναι δυνατόν να γίνουν φυματικοί. [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ΄ (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σ. 192 και τόμ. ΚΘ΄, (1902-1905), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σσ. 30-32].

θώς και στα συμπεράσματα που κατέληξε για τη συχνότητα των φυματικών εξιδρωμάτων και τη θεραπευτική τους αγωγή[76].

Στενή ήταν η συνεργασία του σε θωρακοκέντηση με τους γιατρούς Βαλάσση, Τουργούτη, τον βοηθό του αυτοκρατορικού μικροβιολογικού ινστιτούτου Αριστείδη Βέη[77] και το γιατρό Γαβριηλίδη, που συνήθως εξέταζε τα πτύελα, τα ούρα και το εξίδρωμα[78].

Η φήμη του ήταν τέτοια που και νέοι από την Ήπειρο τον επισκέπτονταν στην Κωνσταντινούπολη για να τον συμβουλευτούν[79].

Από τη συμμετοχή του στις συζητήσεις στη Βιολογική Επιτροπή του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου αποδείχτηκε ότι οι εμπειρίες του αναφέρονταν σε συγκεκριμένα περιστατικά, τόσο από τα Γιάννινα το 1887[80] όσο και την Κωνσταντινούπολη το χρονικό διάστημα από το 1895[81] μέχρι το 1905. Τα στοιχεία αυτά, εκτός από τις πολύτιμες

---

[76] Επεσήμανε ότι «ἡ χρήση ἰτελεϊκοῦ νάτρου, διουτερίνης καί ἀσπιρίνης ἀπέδωσαν θεαματικά ἀποτελέσματα» [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΘ΄, (1902-1905), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σσ. 30-32].

[77] Ο ίδιος στη συνεδρία ΡΚΘ 11-11-1902 και επί προεδρείας Λ. Γ. Λιμαράκη πήρε τον λόγο και αναφέρθηκε «στήν ἀπό κοινοῦ ἐπίσκεψη σέ παιδί 8 χρονῶν, πού ἔπασχε ἀπό διφθεριτική λαρυγγίτιδα στίς 17 Ὀκτωβρίου 1898» [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΘ΄, (1902-1905), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σ. 34].

[78] Βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΘ΄, (1902-1905), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σσ. 31-32.

[79] Ο γιατρός ανέφερε ότι το 1901 τον επισκέφθηκε «ἀσθενής μέ δεξιό πλευριτικό ἐξίδρωμα καί μέ τήν ἐφαρμογή τοῦ ἰωδιούχου βάμβακος τό ἐξίδρωμα ἀπερροφήθη καί ὁ ἀσθενής γύρισε στήν πατρίδα του τήν Ἤπειρο». [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΘ΄, (1902-1905), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σσ. 30-32].

[80] Όπως ο ίδιος ανέφερε «μηχανικός στά Γιάννινα ἔπαθε ἀριστερόν πλευριτικόν ἐξίδρωμα μετ' ἐκτοπίσεως τῆς καρδίας· τοῦτο ἀπερροφήθη μετά δίμηνον θεραπείαν ἄνευ παρακεντήσεως· μετά τινα καιρόν ἐγκατέλειψε τά Ἰωάννινα καί ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὅπου συχνά συναντώμεθα, εἶναι δέ καθ' ὅλα ὑγιής» βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΘ΄, (1902-1905), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σσ. 30-32].

[81] Ο γιατρός Γ. Νούλης ανέφερε ένα περιστατικό, σύμφωνα με το οποίο κυρία ηλικίας 45 ετών, «μήτηρ πολλῶν τέκνων, ἄνευ οὐδεμιᾶς κληρομικότητος, τόν Μάϊο τοῦ 1895 ἐπανερχομένη εἰς Ἰωάννινα ἐξ Ἀθηνῶν κρυολόγησε καθ' ὁδόν. Ἡ παρακέντησις καί ἡ ἐπί τινα καιρόν χρῆσις τῆς κινίνης μετά τοῦ ἰτελεϊκοῦ νατρίου ἐπήνεγκον ἀποτελέσματα, τά ὁποῖα διήρκεσαν ἐπί τρεῖς μόνο μῆνας ὁπότε ἐπανελήφθη ὁ πυρετός

πληροφορίες που μας παρέχουν από ιατρική άποψη, θεωρούνται αδιάψευστες μαρτυρίες για το χρόνο διαμονής του γιατρού στο τρίγωνο των πόλεων Γιάννινα, Αθήνα και Κωνσταντινούπολη. Αποδεικνύουν, επίσης, ότι και στην Κωνσταντινούπολη ο Γεώργιος Νούλης ανήκε στους γιατρούς που θεράπευαν τους ασθενείς στο σπίτι, παρόλο που παραδέχονταν ότι η εγχείριση στα Νοσοκομεία γίνονταν με όλες τις απαιτούμενες αντισηπτικές προφυλάξεις[82].

Ο γιατρός Γεώργιος Νούλης συνήθιζε να ενημερώνεται για θέματα της χειρουργικής εταιρείας[83], καθώς αποδεικνύει η ενασχόλησή του με την αναισθησία και ειδικότερα με την αναισθησία με χλωροφόρμιο. Διέγνωσε τις επιπτώσεις της στους καρδιοπαθείς[84] καθώς και

μετά τῶν λοιπῶν συμπτωμάτων πνευμονικῆς φυματιώσεως ἅτινα ἐπήνεγκον τόν θάνατον τόν Φεβρουάριον τοῦ 1896. Ἡ ἀσθενής αὕτη ἔφερε τό μικρόβιον μεθ' ἑαυτῆς, καθ' ὅσον εἰς Ἀθήνας συγκατῴκει μετά τοῦ ἐκ φυματιώσεως πάσχοντος καί βραδύτερον ἀποβιώσαντος γαμβροῦ της» βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΘ΄, (1902-1905), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σσ. 30-32].

[82] Διετέλεσε μέλος της επιτροπής για νοσηλεία ασθενών στο σπίτι και στα νοσοκομεία μαζί με τους γιατρούς Κ. Μακρή και Δ. Βλάϊκο και πρόεδρο τον Π. Απέρη. Ο Κ. Μακρής μάλιστα ανακοίνωσε το θέμα «Περί τῆς νοσηλείας τῶν ἀσθενῶν κατ' οἶκον καί ἐν τοῖς νοσοκομείοις» και με ισχυρά επιχειρήματα απέδειξε τις ωφέλειες της νοσηλείας στο σπίτι και τις βλάβες και τους κινδύνους στα νοσοκομεία. Η ανακοίνωση αυτή αναφέρθηκε στην Έκθεση της Βιολογικής Επιτροπής που διαβάστηκε από Ν. Ασλανίδη στην ΑΦΚΖ΄ έκτακτη συνεδρίαση στις 10 Απριλίου 1906. Βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. Λ΄, (1905-1907), εν Κωνσταντινουπόλει 1908, σ. 30]. Ο ΕΦΣ σε συνεργασία με τη Βιολογική Επιτροπή δημοσίευσαν σε ξεχωριστό περιοδικό, το οποίο αποτέλεσε το σύνδεσμο των γιατρών πρωτευούσης και περιχώρων, τις εργασίες σχετικά με νοσηλεία ασθενών στο σπίτι και στα νοσοκομεία. Βλ. Ευχαριστίες του προέδρου Βιολογικής Επιτροπής του ΕΦΣ Κ. Μακρή βλ. [*Εθνική Βιβλιοθήκη*, Αρχείο εφημερίδων, Εφημ. Κωνσταντινούπολις αρ. φ. 270/ 28-11-1906, σ. 2, στήλη 6].

[83] Ο γιατρός αναφέροντας δυο παραδείγματα κατέληξε ότι οι εισηνοές του χλωροφορμίου κανόνισαν την αναπνοή, επανέφεραν τον ρυθμό και έφεραν προσωρινή ανακούφιση. Δάσκαλοι θεωρούνται οι Swartz, Reynier, Quenu (συνεδρία Χειρουργικής Εταιρείας Φεβρουάριο 1902) και Hushard (συνεδρία 20-5-1902) Βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΘ΄, (1902-1905), σσ. 32-35].

[84] Την διαπίστωση αυτή ανέφερε κατά τη συνεδρία ΡΚΘ΄ 11-11-1902 επί προεδρίας Λ. Γ. Λιμαράκη βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΘ΄, (1902-1905), σσ. 32-33].

στα παιδιά[85] και εξέφρασε τις απόψεις του για «φορητό χειρουργικό αποστειρωτήρα»[86]. Ασχολήθηκε, επίσης, με τις ουσίες, που μπορούν να προκαλέσουν ερεθισμό σε άτομα με δερματική ευπάθεια[87], την επιδημία γρίπης καθώς και τις επιπλοκές της[88].

Αναφέρθηκε, επιπλέον, σε περιπτώσεις μείωσης της θνησιμότητας από τυφοειδή πυρετό[89], την οποία απέδιδε στην διοχέτευση καθαρότερων υδάτων στην πρωτεύουσα, στην δαμαλίδα και την επίδρασή της

---

[85] Ο ίδιος στη συνεδρία ΡΚΘ΄ 11-11-1902 και επί προεδρίας Λ. Γ. Λιμαράκη πήρε τον λόγο και αναφέρθηκε στην χορήγηση αναισθησίας με χλωροφόρμιο σε παιδί 8ετές με διφθεριτική λαρυγγίτιδα, που τραχειοτόμησε ο γιατρός Φωτιάδης και άλλο 14χρονο, που με παρακέντηση στο θώρακα αφαίρεσε πλευρικό εξίδρωμα βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΘ΄, (1902-1905), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σ. 34].

[86] Το θέμα που ανέπτυξε ο πρόεδρος του ΕΦΣ Κ. Μακρής και στη συζήτηση που ακολούθησε τον λόγο πήραν οι Π. Απέρης και Δ. Βλάϊκος βλ. [*Εθνική Βιβλιοθήκη*, Αρχείο εφημερίδων, Εφημ. Κωνσταντινούπολις, αρ. φ. 237/ 19-10-1906, σ. 2, στήλη 5].

[87] Ο γιατρός κατά τη συνεδρία ΠΛ΄ 18-12-1902 επί προεδρείας του με αφορμή την ανακοίνωση του Ν. Ταπτά «περί τῶν παραρρινικῶν κόλπων» θυμήθηκε την περίπτωση «ἀνθρώπου πού ὁ γαστροεντερικός σωλήνας λίαν εὐπαθής ἐφάνη πρός γάλα ἠλλοιωμένον, ὅπου τό δέρμα ἠρεθίσθη ἐξ ἐπιθέσεως ἰωδοφορμίου, ἐν ᾧ συγχρόνως ἀναλύσεως τῶν οὔρων γενομένης, παρετηρήθη ὅτι συνυπῆρχε καί ὀξαλουρία» βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΘ΄, (1902-1905), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σσ. 41-48].

[88] Ο γιατρός υποστήριξε τις θέσεις του «Ἐπειδή ἀνέκαθεν ἀναφέρεται ἀφθονία φωσφορικῶν ἁλάτων ἐν τοῖς οὔροις τῶν ἐκ γρίππης πασχόντων ὁ ἐκ τούτων ἐρεθισμός ἐπήνεγκε καί τήν κυστίτιδα. Πῶς δέ ἀφ' οὗ τά οὔρα περιεῖχον αἷμα, τό ἐν αὐτοῖς λεύκωμα ἀναφέρεται ὀλίγον, ἐγένετο διάκρισις μεταξύ λευκώματος τοῦ ὀροῦ τοῦ αἵματος καί τῶν αἱμοσφαιρίων;» κατά τη συνεδρία ΡΛΘ΄ 5-3-1903, επί προεδρίας Λ. Γ. Λιμαράκη με αφορμή την ανακοίνωση του Π. Ιατρόπουλου «περί τῆς ἐπικρατούσης τά νῦν θεραπείας τῆς ἀποκολλήσεως τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς» βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΘ΄, (1902-1905), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σσ. 87-88].

[89] Κάνοντας μια χρονική αντιπαραβολή ανάμεσα στα έτη 1901 και 1902 συμφώνησε με τον συνάδελφο γιατρό Μανουηλίδη ότι υπάρχει διαφορά στη θνησιμότητα του τυφοειδούς και αναφέρθηκε στη θεραπεία, που θεωρεί ότι η κινίνη ήταν πολλές φορές χρήσιμη στους τυφοειδείς, ιδιαίτερα στην Ανατολή, όπου το ελώδες στοιχείο ήταν τόσο συνηθισμένο. Η συζήτηση αυτή έγινε με αφορμή την παρουσίαση από τον Π. Παπανικολάου «Περιστατικόν συμφύσεων συγγενῶν τοῦ ἐπάρματος τῆς εὐσταχιακῆς σάλπιγγος μετά τοῦ διαφράγματος» κατά τη συνεδρία ΡΙς΄ 6-3-1902 επί προεδρίας Ι. Μπίστη βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ΄, (1899-1902), σ. 199].

στον κοκίτη[90], στον αντιδιφθερικό ορό που χρησιμοποιούνταν κατά της πνευμονίας[91] και τα εξανθηματικά νοσήματα, όπως την ερυθρά, την οποία ακολούθησε ο τυφοειδής πυρετός[92] και τη σχέση τυφοειδούς με το ελώδες μίασμα[93]. Έκανε παρατηρήσεις για τις ελμινθιάσεις, που είναι συχνές στις επαρχίες, ενώ είναι σπάνια η σκωληκοειδίτιδα[94] και αναφέρθηκε σε θεραπευτικά μέσα υπερευαισθησίας του στομάχου[95].

Ο ίδιος ασχολήθηκε και με ασθένειες του γυναικείου φύλου και μάλιστα κατά την περίοδο της εγκυμοσύνης. Πήρε μέρος σε συζητήσεις παρόμοιων θεμάτων[96] και ανέπτυξε το θέμα «Περί τῆς διφθερίτιδος

---

[90] Ανέφερε ότι οι Ιταλοί γιατροί δοκίμασαν την δαμαλίδα κατά του κοκκίτη και την εγκατέλειψαν ως ανωφελή κατά τη συνεδρία ΡΜΑ΄ 19-3-1903, επί προεδρίας Λ. Γ. Λιμαράκη βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΘ΄, (1902-1905), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σ. 98].

[91] Ο γιατρός υποστήριξε ότι «οἱ λευκωματοῦχοι ὁροί αὐξάνουν τήν ἀντίσταση τῶν ἱστῶν τοῦ ὀργανισμοῦ κατά διαφόρων νόσων», κατά τη συνεδρία ΡΜΑ΄ 19-3-1903, επί προεδρίας Λ. Γ. Λιμαράκη βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΘ΄, (1902-1905), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σ. 98].

[92] Τη θέση του αυτή υποστήριξε στη συνεδρία ΡΜΖ΄ 14-5-1903, επί προεδρίας Λ. Γ. Λιμαράκη βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΘ΄, (1902-1905), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σσ. 114-118].

[93] Τη γνώμη του δέχτηκε και ο γιατρός Α. Χρηστίδης, όπως φαίνεται στη συνεδρία ΟΕ΄ 5-4-1900, επί δικής του προεδρίας βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ΄, (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σσ. 62-63].

[94] Την παρατήρησή του παρουσίασε με αφορμή την ανακοίνωση του Μανουηλίδη «Περί ἐντερικῆς ἀποφράξεως ἕνεκα ἑλμίνθων» κατά τη συνεδρία ϛΣΤ΄ 28-2-1901, επί προεδρίας Αν. Χρηστίδου βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ΄, (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σ. 131].

[95] Ο γιατρός στα φάρμακα, που πρανέφερε ο συνάδελφος Μανουηλίδης, πρόσθεσε και το menthol, αναφέρθηκε στη συνέχεια σε περιστατικά υπερευαισθησίας του στομάχου και ο ίδιος ανέπτυξε το θέμα «Ἐξάρθρημα τοῦ φακοῦ ἐν τῷ ὑαλοειδεῖ σώματι», όπως φαίνεται στη συνεδρία ΡΙΖ΄ 20-3-1902 επί προεδρίας Ι. Μπίστη βλ. [*ΕΦΣΚ*, ΚΗ΄ (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σ. 200].

[96] Ο Α. Χρηστίδης εκθέτει «περίπτωσιν νεκροψίας γυναικός, ἐν τῇ ᾠοθήκῃ ἧς ἀνευρέθησαν τιτανώδη σωμάτια» κατά τη συνεδρία ΜΑ΄ 10-2-1899 επί προεδρίας Μ. Ψαλίδα βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΖ΄, (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σ. 59] και με αφορμή τον Μανουηλίδη που εξέθεσε «περίπτωσιν τιτανώδους σωματίου, ἐξελθόντος ἐκ τῶν γεννητικῶν ὀργάνων γυναικός καί προελεύσεως σαλπιγγικῆς» κατά τη συνε-

παρά ταῖς ἐγκύοις γυναιξίν»[97]. Οι γνώσεις του εξάλλου σε γυναικολογικά θέματα του επέτρεψαν να πάρει μέρος στη συζήτηση που ακολούθησε την ανακοίνωση του γιατρού Κομποθέκρα «Αἱ ἱστολογικαί μικροσκοπικαί ἐξετάσεις ὡς διαγνωστικόν μέσον ἐν τῇ γυναικολογίᾳ καί χειρουργικῇ»[98].

Αναφέρθηκε στον εχινόκοκκο, στις υδατίδες κύστεις, που είναι μεταστατικές ιδιαίτερα από το ήπαρ[99], σε περιπτώσεις παρωνυχιών, τις οποίες συσχέτισε με τον αλκοολισμό[100], σε εγχειρητικά θέματα[101] και στο θάνατο των μυών[102].

δρίαση ΜΓ΄ 3-3-1899 επί προεδρίας Γ. Νούλη με αφορμή την παρουσίαση από τον Α. Χριστίδη «παρασκεύασμα μήτρας μετά τιτανωδῶν σωματίων» βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΖ΄, (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σ. 61 και σ. 83].

[97] Αναφέρθηκε σε περιστατικό νέας εγκύου 25 ετών, στις 6-1-1903, που έπασχε από διφθερίτιδα, τη μέθοδο αντιμετώπισης παρόμοιων περιστατικών με ορό καθώς και τη συμμετοχή του σε συμβούλιο με τους γιατρούς Αλευρόπουλο, Γαβριηλίδη και Φωτιάδη κατά τη Συνεδρία ΡΜΒ΄ 26-3-1903, επί προεδρίας Λ. Γ. Λιμαράκη [βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΘ΄, (1902-1905), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σσ. 98-114].

[98] Εκτός από το γιατρό Γ. Νούλη το λόγο πήραν οι συνάδελφοί του Δ. Βλάϊκος και Σώτρονας, όταν πρόεδρος Βιολογικής Επιτροπής του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου ήταν ο Κ. Μακρής βλ. *Εθνική Βιβλιοθήκη*, Αρχείο Εφημερίδων, Εφημ. Κωνσταντινούπολις, αρ. φ. 270/ 28-11-1906, σ. 2, στήλη 6.

[99] Ο γιατρός ανέφερε το θέμα στη συνεδρία ΡΝ΄ 3-6-1903 επί προεδρίας Π. Κελαϊδίτου βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΘ΄, (1902-1905), σ. 123].

[100] Το θέμα ανέπτυξε στη συνεδρία ΝΗ΄ 10-12-1899, επί προεδρίας Ι. Σιώτη με αφορμή την ανακοίνωση του γιατρού Ιατρόπουλου «Περί ἀτρησίας τῆς ῥινός», όπου ο Μ. Ψαλίδας ανέφερε περίπτωση «παρωνυχίας κατά βάθος τοῦ μέσου δακτύλου καί τῆς παλάμης». Ο γιατρός Γ. Νούλης παρατήρησε ότι οι παρωνυχίες είναι πιο σπάνιες στις μικρές πόλεις, συσχέτισε τον αλκοολισμό με την σοβαρότητα της νόσου και ρώτησε αν αυτοί που αναφέρθηκαν ήσαν αλκοολοκοί βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ΄, (1899-1902), σ. 20].

[101] Κατά τη συνεδρία ΝΗ΄ 10-12-1899, επί προεδρίας Ι. Σιώτη με αφορμή την παρατήρηση του Κ. Ψαλίδα «γυναικός πασχούσης ὑπ' ὀξέος νοσήματος, ἐκληφθέντος ἐπί τινα χρόνον ὡς τυφοειδοῦς πυρετοῦ» ο γιατρός Γ. Νούλης εξέφρασε την άποψη ότι νομίζει πιο πιθανή την υπόθεση συμφύσεως της χοληδόχου κύστης με τον εντερικό σωλήνα βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ΄, (1899-1902), σ. 26].

[102] Ο Γ. Νούλης, όπως και ο ίδιος παρατήρησε, έθεσε την ερώτηση σε κάποιο άρρωστο, «ἀν μόνο τό ἀνθρακικό ὀξύ προκάλεσε τό θάνατο τῶν μυών ἢ καί τά αἰθυλικά ἀέρια, τά ὁποῖα μερικές φορές προκαλούν δηλητηριάσεις στούς ἀνθρώπους,

Εκλέχθηκε ο ίδιος μέλος τριμελούς επιτροπής[103], η οποία θα εξέταζε το ιατρικό θέμα «περί ἐξωμητρίου κυήσεως», θα συγκέντρωνε τις γνώμες των ντόπιων και ξένων επιστημόνων και θα υπέβαλε σχετικό πόρισμα στην Βιολογική Επιτροπή[104]. Υπήρξε επίσης μέλος Επιτροπείας εξελεγκτικής για αρχαιρεσίες[105] και επιτροπής για την αποστολή των περιττών τευχών του περιοδικού του συλλόγου στην αδελφότητα «Πρόοδο» στην Δράμα[106]. Το 1906 συμμετείχε ως μέλος επιτροπής του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου, που θα μελετούσε το θέμα «Περί τῆς νοσηλείας τῶν ἀσθενῶν κατ' οἶκον καί ἐν τοῖς νοσοκομείοις»[107] και εκείνης της Αυτοκρατορικής Ιατρικής Εταιρείας, που θα εκ-

πού τούς ἀρέσει τό ποτό», με αφορμή την ανακοίνωση του γιατρού Π. Απέρη «Περί νέου τρόπου ἀπολυμάνσεως τοῦ κοίτους τῶν ἀτμοπλοίων» κατά τη συνεδρία Ξ΄ 25-11-1899 επί Προεδρίας Ι. Σιώτη βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ΄, (1899-1902), σ. 27].

[103] Τα άλλα μέλη της επιτροπής ήσαν οι Κ. Μακρής και Δ. Βλάϊκος βλ. *Εθνική Βιβλιοθήκη*, Αρχείο Εφημερίδων, Εφημ. Κωνσταντινούπολις, αρ. φ. 53/ 7-3-1906, σ. 3, στήλη 3-4.

[104] Αφορμή για την συγκεκριμένη ενασχόληση ήταν η συζήτηση του θέματος που ανέπτυξε ο Δ. Βλάϊκος «Περί τοῦ τί δέον γενέσθαι ἐν περιπτώσει ἐξωμητρίου κυήσεως διαραγήσεως» στον Ελληνικό Φιλολογικό Σύλλογο το 1906 επί προεδρείας Π. Απέρη βλ. [*Εθνική Βιβλιοθήκη*, Αρχείο Εφημερίδων, Εφημ. Κωνσταντινούπολις, αρ. φ. 46/ 27-2-1906, σ. 3 στήλη 4-5].

[105] Την τελευταία Κυριακή του Απριλίου συνήθως γίνονταν οι ετήσιες αρχαιρεσίες των νέων κοσμητόρων, των μελών της ελεγκτικής επιτροπής, της συντακτικής και των επιμελητών. βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΖ΄, (1895-1899), Κεφ. ΙΔ΄, άρθρ. 115, εν Κωνσταντινουπόλει 1900, σ. 15].

[106] Πρόσωπα κατάλληλα για τον σχηματισμό της Επιτροπείας προτάθηκαν από το προεδρείο εκτός τον Γ. Νούλη, οι Μ. Αυθεντόπουλος, Χ. Πανταζίδης, Ν. Παπαγιαννόπουλος, Γ. Αποστολίδης, Ξ. Σιδερίδης και Σάββας Αποστόλογλου, οι οποίοι έγιναν αποδεκτοί από το σύλλογο κατά τη συνεδρία ΑΥΙς (25-11-1902), όταν πρόεδρος ήταν ο Μ. Ψαλίδας βλ. [*ΕΦΣΚ*, (1902-1905), τ. 29, σ. 5]. Τελικά ο σύλλογος εξέφρασε τις ευχαριστίες του για την επιτροπή, η οποία έκανε ένα γενικό έλεγχο στα οικονομικά και υπέβαλε έγκαιρα σε τακτικά βιβλία τα αποτελέσματα αυτής της εξέτασης κατά τη συνεδρία ΑΥΛΒ (25-4-1903). βλ. [*ΕΦΣΚ*, (1902-1905), τ. 29, σ. 31 και *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, εν Κωνσταντινουπόλει 1900, σ. 258 και *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, εν Κωνσταντινουπόλει 1902, σ. 243].

[107] Μέλη της επιτροπής εκτός από τον Γ. Νούλη ήσαν οι γιατροί Κ. Μακρής και Δ. Βλάϊκος και πρόεδρος ο Π. Απέρης. Αφορμή ήταν η ανακοίνωση του Κ. Μακρή «Περί

πονούσε το πρόγραμμα του διαγωνίσματος Χαμδή Βέη « Ὑγιεινή τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἀπό τῆς γεννήσεως μέχρι τοῦ 7ου ἔτους»[108]. Εμπεριστατωμένες ήταν οι ανακοινώσεις του «Περί ἰατρικῶν τινων τεχνικῶν ὅρων ἐσχάτως ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς σχηματισθέντων»[109], των πιο ειδικών ιατρικών θεμάτων «Περί χλωροφορμιώσεως τῶν καρδιοπαθῶν»[110] και «Κύησις μετά ἰνωμυώματος τῆς μήτρας. Δυό περιπτώσεις ἀντιρραγίας κατά τήν πορείαν τυφοειδοῦς πυρετοῦ. Περί διφθερίτιδος παρά ταῖς ἐγκύοις γυναιξί»[111]. Το 1906 ανακοίνωσε μελέτη «Περί τῆς Ἀσιατικῆς χολέρας»[112], τη μεταδόση με τους μύες καθώς και το θέμα προφύλαξης από τη σύφιλη[113]. Άλλα θέματα που επίσης ανακοίνωσε κατά τα

της νοσηλείας των ασθενών κατ οίκον και εν τοις νοσοκομείοις», ο οποίος με ισχυρά επιχειρήματα απέδειξε τις ωφέλειες της νοσηλείας στο σπίτι και τις βλάβες και τους κινδύνους στα νοσοκομεία, όπως φαίνεται στην Έκθεση της Βιολογικής Επιτροπής, που διαβάστηκε από τον Ν. Ασλανίδη στην ΑΦΚΖ΄ έκτακτη συνεδρίαση στις 10 Απριλίου 1906 βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. Λ΄, (1905-1907), εν Κωνσταντινουπόλει 1908, σ. 30].

108 Στην Αυτοκρατορική Ἰατρική Εταιρεία ύστερα από πρόταση του προέδρου Ματεοσιάν μέλη ορίσθηκαν εκτός από τον Γ. Νούλη οι γιατροί Αξιοτέ, Π. Απέρης και Ζιμπούλης βλ. *Εθνική Βιβλιοθήκη*, Αρχείο εφημερίδων, Εφημ. Κωνσταντινούπολις, αρ. φ. 66/ 22-3-1906, σ. 3, στήλη 1.

109 Αναφέρονται στην έκθεση του βιολογικού τμήματος, που διαβάστηκε στη ΑΧΞΔ΄ συνεδρία της 22 Απριλίου 1910 με πρόεδρο τον Α. Αντίππα. βλ. [*ΕΦΣΚ*, Λογοδοσία Προέδρου (1909-1910), τ. 32, σσ. 65-66, 73].

110 Το θέμα συμπεριλαμβάνεται στην έκθεση της βιολογικής επιτροπής, κατά τη συνεδρία ΑΥΛΒ΄ (25-4-1903) επί προεδρίας Α. Κρητικού. βλ. [*ΕΦΣΚ*, (1902-1905), τ. 29, σσ. 22-23].

111 Αναφέρεται στην έκθεση της βιολογικής επιτροπής από τον Στ. Μαναλόγλου, η οποία είχε πρόεδρο τον Π. Κελαϊδίτην, γιατρό, κατά τη συνεδρία ΑΥΝΖ΄ (4-5-1904), βλ. [*ΕΦΣΚ*, (1902-1905), σσ. 29 και 49-50].

112 Ανέφερε τις τελευταίες θεωρίες, που παρουσίασε ο Chautaneusse στην Ιατρική Ακαδημία των Παρισίων και υποστήριξε ότι οι υφέσεις των επιδημιών της χολέρας εξηγούνται από την καταστροφή των μυιών από το κρύο κατά τη διάρκεια του χειμώνα. Περισσότερες λεπτομέρειες αναφέρονται στην έκθεση της Βιολογικής Επιτροπής από τον γιατρό Ν. Ασλανίδη, ο οποίος τη διάβασε στην ΑΦΚΖ΄ έκτακτη συνεδρίαση στις 10 Απριλίου 1906 βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. Λ΄, (1905-1907), εν Κωνσταντινουπόλει 1908, σσ. 29-30 και 41].

113 Για το θέμα αυτό σχετική ήταν η Έκθεση της Βιολογικής Επιτροπής, που διάβασε ο γιατρός Ν. Ασλανίδης στην ΑΦΚΖ΄ έκτακτη συνεδρίαση στις 10 Απριλίου

έτη 1906-1907 ήσαν «Περί κύστεων ἐχινοκόκκων τοῦ ἥπατος»[114], «Περί ἰλαρᾶς»[115], «Τέτανος τῶν νεογνῶν»[116], και «Περί θεραπείας τῆς αἱμοφιλίας διά νωποῦ ὁροῦ αἵματος»[117].

Σαν μέλος του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου έδωσε επίσης δημόσιες διαλέξεις, που προσήλκυσαν μεγάλο ακροατήριο, «Περί κατοικίας»[118] και προσέφερε «ἐν ὀνόματι τῆς Αὐτοκρατορικῆς Ἰατρικῆς

1906 βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. Λ΄, (1905-1907), εν Κωνσταντινουπόλει 1908, σσ. 29-30 και 41.

[114] «Ἥτις διά τοῦ δεξιοῦ πνεύμονος καί ὁμονύμου βρόγχου ραγεῖσα πρός τά ἔξω, ἔφερεν ἐν ταῖς ἀποχρέμψεσι, τμήματα μεμβράνης ὑδατίδος». Το θέμα συμπεριλήφθηκε στην Έκθεση της Βιολογικής Επιτροπής, που διαβάστηκε από τον Ν. Ασλανίδη στην ΑΦΚΖ΄ έκτακτη συνεδρίαση στις 10 Απριλίου 1906 βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. Λ΄, (1905-1907), εν Κωνσταντινουπόλει 1908, σσ. 30 και 41.

[115] Λεπτομέρειες γράφηκαν στην Έκθεση της Βιολογικής Επιτροπής, που διαβάστηκε από τον Ν. Ασλανίδη στην ΑΦΞΑ΄ γενική συνεδρίαση στις 25 Απριλίου 1907 βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. Λ΄, (1905-1907), εν Κωνσταντινουπόλει 1908, σ. 76.

[116] Το θέμα συμπεριλήφθηκε στην Έκθεση της Βιολογικής Επιτροπής, που διαβάστηκε από τον Γ. Σώτροπα στην ΑΦΚΖ΄ έκτακτη συνεδρίαση στις 10 Απριλίου 1908 βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. Λ΄, (1906-1907), εν Κωνσταντινουπόλει 1908, σσ. 30 και 54.

[117] Το θέμα αναγράφηκε στην Έκθεση της Βιολογικής Επιτροπής, που διαβάστηκε από το Γ. Ζηλανάκη στην ΑΧΘ΄ έκτακτη συνεδρίαση στις 25 Απριλίου 1906 βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΛΑ΄, (1907-1908), εν Κωνσταντινουπόλει 1909, σ. 78.

[118] Τα μέλη του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου αναλάμβαναν δημόσια μαθήματα (*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΖ΄, (1895-1899), Κεφ. ΣΤ΄, άρθρ. 72, 73,74, εν Κωνσταντινουπόλει 1900, σ. 11) και έδιναν δημόσιες διαλέξεις, που προσήλκυαν μεγάλο ακροατήριο, όπως φαίνεται από τη συνεδρία ΑΧΙΘ΄ 10-11-1908 με πρόεδρο το Λ. Λιμαράκη (*ΕΦΣΚ*, τόμ. Λ΄, (1905-1907), εν Κωνσταντινουπόλει 1908, σσ. 29-30). Το θέμα, επίσης, αυτό αναγράφηκε στην επιστολή του βιολογικού τμήματος, που όριζε τα θέματα για τις ειδικές συνεδρίες περί υγιεινής και τους εισηγητές, όπως π.χ. Περί αλκοολισμού με εισηγητή το Γ. Ζηλανάκη, Περί νικοτισμού με εισηγητή τον Π. Απέρη σε συνεργασία με τον Α. Κρητικό) βλ. *ΕΦΣΚ*, Λογοδοσία Προέδρου (1909-1910), τ. 32, σσ. 10, 29-31 και στην Έκθεση της Βιολογικής Επιτροπής που διαβάστηκε από τον Γ. Ζηλανάκη στην ΑΧΘ΄ έκτακτη συνεδρίαση στις 25 Απριλίου 1906 βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΛΑ΄, (1907-1908), εν Κωνσταντινουπόλει 1909, σ. 81.

Εταιρείας» εγκυκλίους «πρός μελέτην τῶν διαφόρων ὑδάτων τῆς Αὐτοκρατορίας»[119].

Εκλέχθηκε επιπλέον εισηγητής επιστημονικών συνεδρίων, με θέμα την φυματίωση[120] και συμμετείχε στις γιορτές, που διοργανώνονταν με αφορμή τα πενήντα χρόνια από την ίδρυση του Συλλόγου (1910-1911)[121]. Την ίδια χρονιά ανακοίνωσε θεματικές ενότητες όπως «Η καρδία κατά τήν σκωληκοειδίτιδα», «Η κατά μῆνα Φεβρουάριον θνητότης ἐν Κωνσταντινουπόλει» και «Περί παραφυματικῶν ὄγκων»[122]. Υπήρξε επίσης μέλος ιδιαίτερης επιτροπής για την καταπολέμηση της ασθένειας της χολέρας, δημοσίευσε τις απαραίτητες οδηγίες για προφύλαξη από τη νόσο και διοργάνωσε δημόσιες διαλέξεις[123].

---

119 Στη συνεδρίαση επίσης Ρς΄, 28-11-1901 με πρόεδρο τον Ι. Μπίστη, ο Α. Αντίππας ανακοίνωσε το θέμα «Περί τῆς ἀνατάξεως τῶν ἐκ τῆς ποτείας νόσου κυφώσεων» βλ. *ΕΦΣΚ*, (1899-1902), σ. 154.

120 Σύμφωνα με την έκθεση των εργασιών του Βιολογικού τμήματος, η οποία συντάσχθηκε από τον Β. Κώνο, για τα έτη 1910-1911, μεταξύ των εισηγητών που εκλέχθηκαν, ήσαν οι γιατροί Κοντολέων και Α. Κρητικός, για τον «ἀλκοολισμό» οι Γ. Αποστολίδης, Τσακίρογλου και Κουρεμένος, για τις «κύστεις» και «ὑδατίδες» οι Σγουρδαίος, Ψαλτώφ και Οικονόμου και για τη «σύφιλη» οι Κολεμένογλου, Παπαδόπουλος και Βλαχλίδης βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΛΓ΄ (1910-1911) εν Κωνσταντινουπόλει 1914, σ. 15.

121 *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, εν Κωνσταντινουπόλει 1912, σσ. 73-74 και 197.

122 Τα θέματα συμπεριλήφθηκαν στην έκθεση των εργασιών του Βιολογικού τμήματος από τον γιατρό Β. Κώνο για τα έτη 1910-1911 βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΛΓ΄ (1910-1911) εν Κωνσταντινουπόλει 1914, σ. 15.

123 Η επιτροπή για την καταπολέμηση της χολέρας αποτελούνταν από δυο μέλη, τους γιατρούς Γ. Νούλη και Γογουσόπουλο. Δημόσιες διαλέξεις δόθηκαν στην έδρα του Συλλόγου από τον Μ. Μωϋσείδη και στο Φανάρι από τον Βασιλειάδη, σύμφωνα με την έκθεση των εργασιών του Βιολογικού τμήματος, που συνέταξε ο γιατρός Β. Κώνος για τα έτη 1910-1911 βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΛΓ΄ (1910-1911) εν Κωνσταντινουπόλει 1914, σ. 16. Γενικότερα για τα δημόσια μαθήματα του Συλλόγου (βλ. *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, εν Κωνσταντινουπόλει 1914, σ. 42) καθώς και τις διαλέξεις στην αίθουσα του Συλλόγου από γυναίκες όπως η Ευγενία Ζωγράφου και η Μαρία Πίπιζα (βλ. *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, εν Κωνσταντινουπόλει 1914, σ. 149).

Ως μέλος επίσης της Αυτοκρατορικής Ιατρικής Εταιρείας[124] αναφέρθηκε σε ασθένειες που προσβάλλουν χωρικούς[125] και τόνισε τη σπανιότητα του φαινομένου, γιατί οι πιο πολλοί χωρικοί προσφεύγουν σε εμπειρικούς γιατρούς, καθώς και στη μικρή τοπική επιδημία κυλιακού τύφου, που εμφανίστηκε στη Σχολή Θηλέων[126]. Αναφέρθηκε επίσης σε θέματα χειρουργικής π.χ. «παρουσία πυωδῶν συλλογῶν στήν κοιλία»[127]. Ο ίδιος εξάλλου παρουσίασε στην Εταιρία τα έργα του ιατρού Ριζά, υφηγητού, υπιάτρου και βοηθού στο νοσοκομείο Γκιουλχανέ και

---

[124] Ο γιατρός φαίνεται ότι είχε πολλές ασχολίες, που δεν του επέτρεπαν να παρευρίσκεται σε όλες τις συνεδριάσεις του Συλλόγου βλ. *Εθνική Βιβλιοθήκη*, Αρχείο εφημερίδων, Εφημ. Κωνσταντινούπολις, αρ. φ. 138/ 21-6-1906, σ. 2, στήλη 6, πρόεδρος Αυλωνίτης.

[125] Ο γιατρός, όταν πρόεδρος της Αυτοκρατορικής Ιατρικής Εταιρείας ήταν ο Ματεοσιάν, εξέθεσε τις απόψεις του για περιστατικά «ἀκτινομυκητώσεως παθήσεως» με αφορμή την ομιλία του γιατρού Γαβριηλίδη «περί ἀκτινομυκητώσεως παθήσεως καταστάσης γνωστῆς μόλις ἀπό τῶν ἀρχῶν τοῦ λήξαντος αι. πρός τοῦτο συντελεσάσης ἰδίᾳ τῆς Σχολῆς τῆς Lyon» (*Εθνική Βιβλιοθήκη*, Αρχείο εφημερίδων, Εφημ. Κωνσταντινούπολις, αρ. φ. 91/ 26-4-1906, σ. 2, στήλη 6). Σε συζήτηση που ακολούθησε ο γιατρός Εγγλαδέρ υποστήριξε, ότι στα νοσοκομεία της Βουδαπέστη η ασθένεια συναντάται πιό συχνά ίσως γιατί εκεί καλλιεργείται η κριθή. Ο Γ. Νούλης απάντησε ότι καλλιεργείται και στην Τουρκία σε μεγάλες ποσότητες, και ότι έχει δει δυο περιστατικά και μάλιστα το ένα με τον Yahoub, και υποστήριξε ότι η ασθένεια δεν ήταν τόσο σπάνια αλλά πιθανόν οι ίδιοι να μη τη γνώριζαν, γιατί οι πιο πολλοί χωρικοί συνήθιζαν να προσφεύγουν σε εμπειρικούς γιατρούς.

[126] Ο γιατρός, όταν πρόεδρος της Αυτοκρατορικής Ιατρικής Εταιρείας ήταν ο Ματεοσιάν, ανακοίνωσε ότι πηγάδι με μολυσμένο νερό προξένησε στο Φανάρι στη Σχολή Θηλέων μικρή τοπική επιδημία κυλιακού τύφου και ότι πολλά σκυλιά έπαθαν λύσσα «ἐν Πριγκήπῳ» και στάλθηκαν στο λυσσιατρείο. Επειδή όμως οι αρχές πήραν τα απαιτούμενα μέτρα και οι δυο κίνδυνοι απομακρύνθηκαν βλ. (*Εθνική Βιβλιοθήκη*, Αρχείο εφημερίδων, Εφημ. Κωνσταντινούπολις, αρ. φ. 91/ 26-4-1906, σ. 2, στήλη 6, πρόεδρος Ματεοσιάν).

[127] Ανέφερε, όταν πρόεδρος της Αυτοκρατορικής Ιατρικής Εταιρείας ήταν ο Ματεοσιάν, ότι ο Tuffler αφαίρεσε μια κύστη που ζύγιζε 92 χιλιόγραμμα βλ. (*Εθνική Βιβλιοθήκη*, Αρχείο εφημερίδων, Εφημ. Κωνσταντινούπολις, αρ. φ. 108/ 17-5-1906, σ. 3, στήλη 2).

του καθηγητή Wieting bey, αρχιχειρουργού του ίδιου νοσοκομείου[128]. Ήταν επίσης γνώστης θεμάτων οφθαλμιατρικών[129], αφού το 1896 στην Αθήνα παρατήρησε σε ασθενείς ατροφία του οπτικού νεύρου και συμπτώματα ακρομεγαλίας[130], έρπη ζωστήρα οφθαλμικό[131] και καταστροφή του οφθαλμού από τους πρακτικούς γιατρούς[132]. Ασχολήθηκε επίσης με νευρικά και φρενικά νοσήματα[133].

---

[128] Οι θεματικές ενότητες, όταν πρόεδρος της Αυτοκρατορικής Ιατρικής Εταιρείας ήταν ο Ματεοσιάν, ήσαν τρείς: «Παροῦσα κατάστασις τῆς περιτομῆς καί οἱ ἐπιπλοκαί αὐτῆς παρ' ἡμῖν», «Νέα μέθοδος περιτομῆς» και «Ἐπίδρασις τῆς περιτομῆς ἐπί τοῦ αἰσθήματος τῆς ἡδονῆς» βλ. (*Εθνική Βιβλιοθήκη*, Αρχείο εφημερίδων, Εφημ. Κωνσταντινούπολις, αρ. φ. 127/ 8-6-1906, σ. 3, στήλη 2).

[129] Πήρε μέρος σε συζήτηση, όταν πρόεδρος της Αυτοκρατορικής Ιατρικής Εταιρείας ήταν ο Ματεοσιάν, και έθεσε ερωτήματα άν ακολούθησε ιστολογική επεξεργασία και ενδοβολβική αρτηριακή πίεση βλ. (*Εθνική Βιβλιοθήκη*, Αρχείο εφημερίδων, Εφημ. Κωνσταντινούπολις, αρ. φ. 127/ 8-6-1906, σ. 3, στήλη 2).

[130] Ο Γ. Νούλης ανέφερε περίπτωση ακρομεγαλική, που παρατήρησε το 1896 στην Αθήνα, κατά την οποία ο ασθενής παρουσίασε οφθαλμικά φαινόμενα, δηλ. ατροφία του οπτικού νεύρου και στη συνέχεια εκδηλώθησαν και τα υπόλοιπα συμπτώματα της ακρομεγαλίας. Την παρατήρηση αυτή ανέφερε κατά τις συνεδριάσεις ΡΗ΄ 5-12-1901 με πρόεδρο το γιατρό Μπίστη βλ. [*ΕΦΣΚ*, (1899-1902), σ. 158] και ΡΙ΄ 9-1-1902 με πρόεδρο το Γ. Νούλη, με αφορμή την ανακοίνωση του γιατρού Ι. Μπίστη «Περίπτωσιν τραυματικοῦ ἐνοφθάλμου» βλ. *ΕΦΣΚ*, (1899-1902), σσ. 172-176].

[131] Η παρατήρηση έγινε κατά τη συνεδρία ΡΙΓ΄ 13-2-1902 με πρόεδρο τον γιατρό Ι. Μπίστη και με αφορμή την ανακοίνωση «Ἕρπης ζωστῆρος ὀφθαλμικοῦ» βλ. [*ΕΦΣΚ*, (1899-1902), σσ. 191-192].

[132] Ο Γ. Νούλης ανέφερε ότι παρατήρησε περισσότερα από 10 περιστατικά στα οποία η καταβύθιση γίνονταν από πρακτικούς και είχε σαν συνέπεια την καταστροφή του οφθαλμού κατά τη συνεδρία ΡΙΖ΄ 20-3-1902 με πρόεδρο το γιατρό Ι. Μπίστη και με αφορμή το θέμα «Ἐξάρθρημα τοῦ φακοῦ ἐν τῷ ὑαλοειδεῖ σώματι» βλ. [*ΕΦΣΚ*, (1899-1902), σσ. 199-200].

[133] Ο γιατρός Γ. Νούλης, όταν πρόεδρος της Αυτοκρατορικής Ιατρικής Εταιρίας ήταν ο Αυλωνίτης, συμμετείχε στο περιστατικό που παρουσίασε ο Αξιοτέ, αντιπρόεδρος της Εταιρίας, καθηγητής νευρικών και φρενικών νοσημάτων στην Πολιτική Ιατρική Σχολή, θετής δηλ. κόρης που έπασχε εδώ και τρία χρόνια από «προϊοῦσαν πάθησιν τῶν νευρικῶν κέντρων» βλ. (*Εθνική Βιβλιοθήκη*, Αρχείο εφημερίδων, Εφημ. Κωνσταντινούπολις, αρ .φ. 138/ 21-6-1906, σ. 2, στήλη 6).

5.2. Το επιστημονικό του έργο και η θεματική των ανακοινώσεων.

Θα μπορούσαμε επομένως να συμπεράνουμε ότι η εμφάνιση νοσημάτων είχαν σαν αφετηρία τις κακές συνθήκες του περιβάλλοντος. Η άγνοια, επίσης, κανόνων και μέτρων καθαριότητας ευθύνονταν για τις περισσότερες ασθένειες. Συχνά ήσαν τα αναπνευστικά νοσήματα το χειμώνα και τα γαστρεντερικά κατά τους θερινούς μήνες, οι ποικίλες μορφές πυρετού, που μάστιζαν τον πληθυσμό όπως η ελονοσία και οι βρουκελλώσεις. Ως αίτια για τα καταγραφόμενα νοσήματα, όχι με την έννοια του παθογόνου αιτίου, αλλά των περιβαλλοντολογικών συνθηκών, που σχετίζονταν με τη μεταφορά και μετάδοση του αιτίου, αναφέρονταν οι κάκιστες συνθήκες σίτισης, κατοικίας, ενδυμασίας, η έλλειψη καθαριότητας, τα έλη, πολλές φορές το νερό αλλά και οι κλιματολογικές συνθήκες, η συχνά δηλ. αναφερόμενη υγρασία σε συνάρτηση με την ενδυμασία και κατοικία.

Ο γιατρός, επομένως, Γ. Νούλης έδρασε σε μια συγκεκριμένη εποχή. Συνάδελφοί του[134], ασθενείς, άτομα από το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον και εξέχοντα πρόσωπα έτρεφαν βαθιά εκτίμηση στο πρόσωπο του γιατρού και γενικότερη παραδοχή του έργου του. Ο συνάδελφός του π.χ. Μ. Μωϋσείδης, γιατρός, τον αποκάλεσε το 1911 «διαπρεπῆ γιατρό» της πόλης της Κωνσταντινούπολης[135]. Όπως φαίνεται απο το διάγραμμα 5 είχε βαθιά γνώση των ιατρικών θεμάτων και είχε επιδείξει μια πλούσια δράση με ερωτήσεις, ανακοινώσεις, παρατηρήσεις, μελέτες για την υγιεινή και συμμετοχή σε συνέδρια.

---

[134] Συχνά συνάδελφοι τον παρακαλούσαν να εξετάσουν από κοινού ασθενείς, όπως λ.χ. το Νοέμβρη του 1899, την περίπτωση κυρίας 65 ετών «φέρουσα ὄγκο τοῦ δεξιοῦ μαστοῦ» βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΘ΄, (1902-1905), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σσ. 31-32.

[135] Βλ. την έκθεση της επιτροπείας του «Περί σχολικῆς ὑγιεινῆς διαγωνίσματος» που διαβάστηκε από τον εισηγητή Μ. Μωϋσείδη; γιατρό, στην ΑΧΠΓ΄ έκτακτη συνεδρίαση στις 16 Ιανουαρίου 1911 [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΛΓ΄ (1910-1911) εν Κωνσταντινουπόλει 1914, σ. 33].

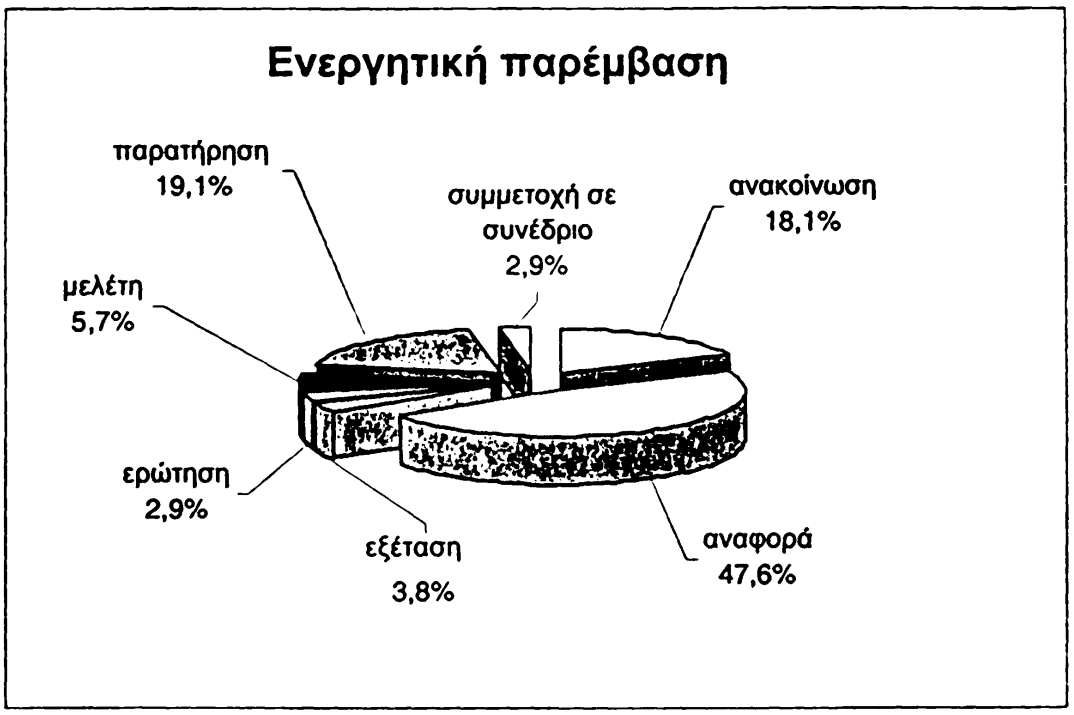

Διάγραμμα 5

Η επαφή του εξάλλου με μέλη εκτός του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου Κωνσταντινούπολης και προσωπικότητες όπως ο Ομέρ Ατά Πασάς[136], η πρόσκληση από τον Djemil Pacha, Καθηγητή της Χειρουργικής κλινικής να παραστεί σε εγχείριση που θα γίνονταν απ αυτόν[137] καθώς και η συμμετοχή του σε συμβούλιο για μελλοθάνατο με τον γιατρό αντιστράτηγο[138] Ζωηρό πασά[139] επικροτούν αυτή την άποψη[140].

---

[136] Μαζί επισκέφθηκαν το 1900 ασθενή ηλικίας 30 χρόνων βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΘ΄, (1902-1905), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σ. 31].

[137] Στην περίπτωση αυτή προτιμήθηκε το χλωροφόρμιο από τον αιθέρα, όπως αναφέρεται στη Συνεδρία ΡΚΘ΄ 11-11-1902 επί προεδρίας Λ. Γ. Λιμαράκη βλ. [*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΘ΄, (1902-1905), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σ. 33].

[138] *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, εν Κωνσταντινουπόλει 1913, σσ. 173-174.

[139] Υπήρξε ένας από τα ιδρυτικά στελέχη του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου Κωνσταντινούπολης (*Εκκλησιαστική Αλήθεια*, εν Κωνσταντινουπόλει 1909, σ. 346) και διετέλεσε Πρόεδρος του Συλλόγου 1908-1911 (*ΕΦΣΚ*, τόμ ΛΒ΄ (1908-1910) εν Κωνσταντινουπόλει 1911, σ. γ΄). Στις 9 Μαΐου 1911, κατά την γιορτή της πεντηκοστής επετείου του Συλλόγου, ο πρόεδρος Αλ. Ζωηρός πασάς διάβασε επιστημονική πραγματεία με θέμα «Περί φυλών καί έθνοτήτων» (*ΕΦΣΚ*, τόμ. ΛΓ΄ (1910-1911) εν Κωνσταντινουπόλει 1914, σ. 20) και δέχτηκε συγχαρητήρια τηλεγραφήματα από πολιτικές,

Η καταγωγή του γιατρού από την Ήπειρο και η μαθητεία του στη Ζωσιμαία Σχολή το τελευταίο μισό του 18ου αιώνα αποδεικνύουν ότι είχε την ευκαιρία να φοιτήσει την περίοδο που οι συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες της τουρκικής κατάκτησης ανέδειξαν τη Ζωσιμαία Σχολή σε σύμβολο ευρύτερης παιδείας και αποδοχής εγγυητή και προάγγελο της μελλοντικής σταδιοδρομίας των αποφοίτων μαθητών της. Έτσι μπορούμε να πούμε ότι, εκτός από τις εγγενείς ικανότητες που είχε κληρονομήσει ο Γ. Νούλης από τους γονείς του, οι επίκτητες κατά πολύ οφείλονταν στο ήθος και τη στάθμη της Ζωσιμαίας Σχολής, που εν πάση περιπτώσει υπήρξε η αφετηρία της επιστημονικής του επιτυχίας, της μετέπειτα αποφοίτησής του με «άριστα» από τη Ιατρική Σχολή Αθηνών και της εκπάνησης της διδακτορικής του διατριβής στο Παρίσι, στην οποία περιέγραψε την κλινική δοκιμασία ασταθειών του γόνατος. Σταθμοί επίσης στην καριέρα του υπήρξαν η ιατρική προσφορά του ως δημοτικού γιατρού της πόλης των Ιωαννίνων και η ευρύτερη κοινωνική του ως μέλους των δικαιούχων πολιτών και ως δημογέροντα, η ολιγόχρονη μετάβασή του στην Αθήνα και η μεγάλη προσφορά του στην Κωνσταντινούπολη, ως μέλους της Αυτοκρατορικής Ιατρικής Εταιρίας και του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου.

Ο ακόλουθος, επομένως, πίνακας 4 συνοψίζει την επιστημονική του δράση κατά τα έτη 1898 - 1911 στην Κωνσταντινούπολη, σαν μέ-

---

θρησκευτικές προσωπικότητες, εταιρείες και συλλόγους (*ΕΦΣΚ*, Πεντηκονταετηρίς 1861-1911, παράρτημα τόμ. ΛΔ΄, εν Κωνσταντινουπόλει 1913-1921, σσ. 2-59 και *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, εν Κωνσταντινουπόλει 1911, σ. 130. Υπάρχει σύντομο βιογραφικό του σημείωμα, όπου αναφέρεται και ο χρόνος αποβίωσής του το 1917, τότε που ο Οικουμενικός Πατριάρχης Γερμανός Ε΄, του απένειμε το οφίκιο του Μ. Ρεφενδαρίου της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας βλ. *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, εν Κωνσταντινουπόλει 1917, σσ. 40 και 87. Υπήρξε μέλος επιτροπής για βράβευση διδακτικών βιβλίων βλ. *Επετηρίς του εν Κωνσταντινουπόλει Ηπειρωτικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου*, έτος Β΄, 1873-1874, εν Κωνσταντινουπόλει 1875, σ. 338. Διακρίθηκε για την προσφορά του κατά το Σερβοτουρκικό πόλεμο το 1876 και Ρωσσοτουρκικό 1877-1878 βλ. *Εθνική Βιβλιοθήκη*, Αρχείο εφημερίδων, Εφημ. Νεολόγος 1878, Βυζάντιο 1877, Θράκη 30-9-1876 ώς 31-1-1877.

[140] Ο θάνατος του ασθενή προήλθε από δάγκωμα σκύλου, ο οποίος παρόλο που μεταφέρθηκε στο αυτοκρατορικό λυσσιατρείο δεν θεραπεύτηκε, όπως αναφέρεται στη Συνεδρία ςΔ, 7-2-1901 επί προεδρίας Αν. Χρηστίδου βλ. *ΕΦΣΚ*, τόμ ΚΗ΄ (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σ. 127.

λος του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου και της Αυτοκρατορικής Ιατρικής Εταιρείας.

Χρονολογία	Τίτλος ανακοίνωσης	Αρχειακή πηγή
25-11-1898	Περίπτωσις βουβωνοκήλης	ΕΦΣΚ, τόμ.ΚΖ', (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1900, σ. 11
25-11-1898	Περίπτωσις κακοήθους κυνάνγχης φλεγμονώδους	ΕΦΣΚ, τόμ.ΚΖ', (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1900, σ. 11
25-11-1898	Περίπτωσις υδατίδων των πνευμόνων	ΕΦΣΚ, τόμ.ΚΖ', (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1900, σσ. 22-35.
16-12-1898	Στόμαχος παθολογικός και νεκροψία 20ετούς	ΕΦΣΚ, τόμ.ΚΖ', (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1900, σ. 11
10-2-1899	Περίπτωσις τιτανώδους σωματίου, εξελθόντος εκ των γεννητικών οργάνων γυναικός και προελεύσεως σαλπιγγικής	ΕΦΣΚ, τόμ.ΚΖ', (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σ. 61.
10-2-1899	Περίπτωσις νεκροψίας γυναικός, εν τη ωοθήκη ης ανευρέθησαν τιτανώδη σωμάτια	ΕΦΣΚ, τόμ.ΚΖ', (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σ. 59.
3-3-1899	Παρασκεύασμα μήτρας μετά τιτανωδών σωματίων	ΕΦΣΚ, τόμ.ΚΗ', (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σ. 83.
10-3-1899	Τα εκ της εξετάσεως λίθου της ωοθήκης πορίσματα	ΕΦΣΚ, τόμ.ΚΗ', (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σσ. 84-86.
14-3-1899	Πνευμονία παιδική με πυρετό έχοντα τύπον διαλείποντα	ΕΦΣΚ, τόμ.ΚΗ', (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σ. 102.
24-3-1899	Πνευμονία παιδική με πυρετό έχοντα τύπον διαλείποντα	ΕΦΣΚ, τόμ.ΚΗ', (1895-1899), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σ. 95.
2-6-1899	Διετής οθωμανόπαις έχων πολλάς διαμαρτυρίας και διαστροφάς του σώματος.	ΕΦΣΚ, τόμ.ΚΗ', (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σσ. 118-119.

Χρονολογία	Τίτλος ανακοίνωσης	Αρχειακή πηγή
25-11-1899	Περί νέου τρόπου απολυμάνσεως του κοίτους των ατμοπλοίων	ΕΦΣΚ, τόμ.ΚΗ', (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σ. 27.
25-11-1899	Περί του τι δέον γενέσθαι εν περιπτώσει εξωμητρίου κυήσεως διαρραγήσεως	Εθνική Βιβλιοθήκη, Αρχείο Εφημερίδων, Εφημ. Κωνσταντινούπολις, αρ.φ. 46/27-2-1906, σ. 3, στήλη 4-5 και αρ.φ. 53/7-3-1906, σ. 3, στήλη 3-4.
10-12-1899	Περί ατρησίας της ρινός	ΕΦΣΚ, τόμ.ΚΗ', (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σ. 20.
10-12-1899	Γυναικός πασχούσης υπ' οξέος νοσήματος, εκληφθέντος επί τινα χρόνον ως τυφοειδούς πυρετού	ΕΦΣΚ, τόμ.ΚΗ', (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σ. 26.
1-3-1900	Παρατηρήσεις εκ τινος νεκροψίας	ΕΦΣΚ, τόμ.ΚΗ', (1899-1912), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σ. 53.
29-3-1900	Επιπολάζουσες νόσοι. Περιστατικό ερυσιπέλατος του ωτός.	ΕΦΣΚ, τόμ.ΚΗ', (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σ. 62.
29-3-1900	Παρουσίασε καρδιά 35 χρονου που πέθανε από πορφύρα αιμορραγική.	ΕΦΣΚ, τόμ.ΚΗ', (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σσ. 105-106.
5-4-1900	Περί σχέσεων των διαφόρων μικροβίων προς άλληλα	ΕΦΣΚ, τόμ.ΚΗ', (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σ. 64.
19-4-1900	Περί καρκίνου των τραχειοβρογχικών αδένων και δευτεροπαθούς τοιούτου εν τω ήπατι	ΕΦΣΚ, τόμ.ΚΗ', (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σ. 67.
23-6-1900	Περί πνευμοκοκκικής περιτονίτιδος σε παιδίσκη	ΕΦΣΚ, τόμ.ΚΘ', (1902-1905), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σσ. 98-114.
1-11-1900	Περί καρκίνου των τραχειοβρογχικών αδένων και δευτεροπαθούς τοιούτου εν τω ήπατι	ΕΦΣΚ, τόμ.ΚΗ', (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σσ. 84-85.

Χρονολογία	Τίτλος ανακοίνωσης	Αρχειακή πηγή
15-11-1900	Ύπαρξις περιτυφλίτιδος ανεξαρτήτως σκωληκοειδίτιδος	ΕΦΣΚ, τόμ.ΚΗ', (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σσ. 90-91.
28-2-1901	Περί εντερικής αποφράξεως ένεκα ελμίνθων	ΕΦΣΚ, τόμ.ΚΗ', (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σ. 131.
28-2-1901	Εξάρθρημα του φακού εν τω υαλοειδή σώματι	ΕΦΣΚ, τόμ.ΚΗ', (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σ. 200.
28-11-1901	Περί της ανατάξεως των εκ της ποττείας νόσου κυφώσεων	ΕΦΣΚ, (1899-1902), σ. 154.
9-1-1902	Περίπτωσις τραυματικού ενοφθάλμου	ΕΦΣΚ, (1899-1902), σσ. 172-176.
13-2-1902	Έρπης ζωστήρος οφθαλμικού	ΕΦΣΚ, (1899-1902), σσ. 191-192.
20-2-1902	Παρατηρήσεις τινές επί του ορο-ινώδους πλευρικού εξιδρώματος	ΕΦΣΚ, τόμ.ΚΗ', (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1904, σ. 192. ΕΦΣΚ, τόμ.ΚΘ', (1902-1905), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σσ. 30-32.
6-3-1902	Περιστατικόν συμφύσεων συγγενών του επάρματος της ευσταχιακής σάλπιγγος μετά του διαφράγματος	ΕΦΣΚ, τόμ.ΚΗ', (1899-1902), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σ. 199.
20-3-1902	Εξάρθρημα του φακού εν τω υαλοειδή σώματι	ΕΦΣΚ, (1899-1902), σσ. 191-192.
18-12-1902	Περί των παραρινικών κόλπων	ΕΦΣΚ, τόμ.ΚΘ', (1902-1905), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σσ. 41-48.
5-3-1903	Περί της επικρατούσης τα νυν θεραπείας της αποκολλήσεως του αμφιβληστροειδούς	ΕΦΣΚ, τόμ.ΚΘ', (1902-1905), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σσ. 87-88.
26-3-1903	Περί διφθερίτιδος παρά ταις εγκύοις γυναιξίν	ΕΦΣΚ, τόμ.ΚΘ', (1902-1905), εν Κωνσταντινουπόλει 1907, σσ. 98-114.
25-4-1903	Περί χλωροφορμιώσεως των καρδιοπαθών	ΕΦΣΚ, (1902-1905), τεύχ.29, σσ. 22-23.

Χρονολογία	Τίτλος ανακοίνωσης	Αρχειακή πηγή
12-5-1903	Περί υγιεινής των σχολών	ΕΦΣΚ, τόμ.Λ', (1905-1907), εν Κωνσταντινουπόλει 1908, σ. 206.
4-5-1904	Κύησις μετά ινωμυώματος της μήτρας. δυο περιπτώσεις αντιρραγίας κατά την πορείαν τυφοειδούς πυρετού. Περί διφθερίτιδος παρά τοις εγκύοις γυναιξίν	ΕΦΣΚ, (1902-1905), σ.29, σσ. 49-50.
10-4-1906	Περί κύστεων εχινοκόκκων του ήπατος	ΕΦΣΚ, τόμ. Λ', (1905-1907), εν Κωνσταντινουπόλει 1908, σ. 30 και σ. 41.
10-4-1906	Περί της νοσηλείας των ασθενών κατ' οίκον και εν τοις νοσοκομείοις	ΕΦΣΚ, τόμ.Λ', (1905-1907), εν Κωνσταντινουπόλει 1908, σ. 30. Εθνική Βιβλιοθήκη, Αρχείο Εφημερίδων, Εφημ. Κωνσταντινούπολις, αρ.φ.270/28-11-1906, σ. 2, στήλη 6.
10-4-1906	Περί της Ασιατικής χολέρας	ΕΦΣΚ, τόμ. Λ', (1905-1907), εν Κωνσταντινουπόλει 1908, σσ. 29-30 και σ. 41.
25-4-1906	Περί θεραπείας της αιμοφιλίας δια νωπού ορού αίματος	ΕΦΣΚ, τόμ. ΛΑ', (1907-1908), εν Κωνσταντινουπόλει 1909, σ. 78.
25-4-1906	Περί κατοικίας	ΕΦΣΚ, τόμ. ΛΑ', (1907-1908), εν Κωνσταντινουπόλει 1909, σ. 81.
26-4-1906	Περί ακτινομυκητώσεως παθήσεως καταστάσης γνωστής μόλις από των αρχών του λήξαντος αι. προς τούτο συντελεσάσης ιδία της σχολής της Λυών	Εθνική Βιβλιοθήκη, Αρχείο Εφημερίδων, Εφημ. Κωνσταντινούπολις, αρ.φ. 91/26-4-1906, σ. 2, στήλη 6.
8-6-1906	Νέα μέθοδος περιτομής	Εθνική Βιβλιοθήκη, Αρχείο Εφημερίδων, Εφημ. Κωνσταντινούπολις, αρ.φ. 127/8-6-1906, σ. 3, στήλη 2.
8-6-1906	Παρούσα κατάστασις της περιτομής και οι επιπλοκαί αυτής παρ' ημίν	Εθνική Βιβλιοθήκη, Αρχείο Εφημερίδων, Εφημ. Κωνσταντινούπολις, αρ.φ. 127/8-6-1906, σ. 3, στήλη 2.

Χρονολογία	Τίτλος ανακοίνωσης	Αρχειακή πηγή
8-6-1906	Επίδρασις της περιτομής επί του αισθήματος της ηδονής.	Εθνική Βιβλιοθήκη, Αρχείο Εφημερίδων, Εφημ. Κωνσταντινούπολις, αρ.φ. 127/8-6-1906, σ. 3, στήλη 2.
28-11-1906	Αι ιστολογικαί μικροσκοπικαί εξετάσεις ως διαγνωστικόν μέσον εν τη γυναικολογία και χειρουργική	Εθνική Βιβλιοθήκη, Αρχείο Εφημερίδων, Εφημ. Κωνσταντινούπολις, αρ.φ.270/28-11-1906, σ. 2, στήλη 6.
25-4-1907	Περί ιλαράς	ΕΦΣΚ, τόμ. Λ', (1905-1907), εν Κωνσταντινουπόλει 1908, σ. 76.
25-4-1907	Τέτανος των νεογνών	ΕΦΣΚ, τόμ. Λ', (1905-1907), εν Κωνσταντινουπόλει 1908, σ. 76.
10-4-1908	Τέτανος των νεογνών	ΕΦΣΚ, τόμ. Λ', (1905-1907), εν Κωνσταντινουπόλει 1908, σ. 30 και σ. 54.
22-4-1910	Περί ιατρικών τινων τεχνικών όρων εσχάτως εκ της ελληνικής σχηματισθέντων	ΕΦΣΚ, λογοδοσία Προέδρου (1909-1910), τεύχ.32, σσ. 65-66, 73.
1911	Η καρδία κατά την σκωληκοειδίτιδα	ΕΦΣΚ, τόμ. ΛΓ', (1910-1911), εν Κωνσταντινουπόλει 1914, σ. 15.
1911	Περί παραφυματικών όγκων	ΕΦΣΚ, τόμ. ΛΓ', (1910-1911), εν Κωνσταντινουπόλει 1914, σ. 15.
1911	Η κατά μήνα Φεβρουάριον θνητότης εν Κωνσταντινουπόλει	ΕΦΣΚ, τόμ. ΛΓ', (1910-1911), εν Κωνσταντινουπόλει 1914, σ. 15.
16-1-1911	Περί σχολικής υγιεινής διαγωνίσματος	ΕΦΣΚ, τόμ.ΛΓ', (1910-1911), εν Κωνσταντινουπόλει 1914, σ. 33.

Πίνακας 4

Φωτογραφίες

Ο γιατρός Γεώργιος Νούλης (1849-1915)

Ελένη Μέκιου (1865-1947)
σύζυγος του Γ. Νούλη

Ελευθερία Νούλη – Σταυροπούλου (1886-1954)
κόρη του Γ. Νούλη

Αλεξάνδρα Βασενχόβεν (1914 – 1997)
εγγονή του Γ. Νούλη
Ενδυμασία Γιαννιώτικη παραδοσιακή στολή

Βιβλιογραφία

Βιβλιογραφία

1. Ανέκδοτες Αρχειακές πηγές

Αρχεία Νομού Ιωαννίνων (ΓΑΚ)

Αρχείο 8ης Εφορίας Βυζαντινών αρχαιοτήτων

Αρχείο Μητροπόλεως Ιωαννίνων

Αρχείο Ριζαρείου Σχολής

Γενικό Προξενείο Κωνσταντινούπολης, Αρχείο Προξενικών Μητρώων

2. Περιοδικά και Εφημερίδες

Βυζάντιο 1877.

Γιάνγια - Ιωάννινα (ΓΑΚ - Αρχεία Νομού Ιωαννίνων, Αρχείο εφημερίδων), αρ. φ. 1/ 22-5-1869, 127/ 22-11-1871, αρ. φ. 157/ 5-7-1872, αρ. φ. 192/ 26-3-1873, αρ. φ. 349/ 23-6-1876.

Εκκλησιαστική Αλήθεια, εν Κωνσταντινουπόλει 1896, 1898, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1907, 1908, 1909, 1911, 1912, 1913, 1914, 1917, 1919.

Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως (1863, 1895-1899, 1910-1911). Πεντηκονταετηρίς 1861-1911. Παράρτημα 1913-1921.

Ηπειρωτικόν Μέλλον, Αθήνα φφ. 3-1-1962 και 17-1-1962.

Ηπειρωτικός Αγώνας, αρ. 6-3-1932.

Θράκη 30-9-1876 ως 31-1-1877.

Κωνσταντινούπολις (Εθνική Βιβλιοθήκη Αθηνών), αρ. φ. 46/ 27-2-1906, αρ. φ. 53/ 7-3-1906, αρ. φ. 66/ 22-3-1906, αρ. φ. 71/ 29-3-1906, αρ. φ. 91/ 26-4-1906, 103/ 10-5-1905, αρ. φ.108/ 17-5-1906, αρ. φ. 127/ 8-6-1906, αρ. φ. 138/ 21-6-1906, αρ. φ. 237/ 19-10-1906, αρ. φ. 270/ 28-11-1906, αρ. φ. 270/ 28-11-1906.

Νεολόγος της Κωνσταντινούπολης (Εθνική Βιβλιοθήκη Αθηνών), 1878, αρ. φ. 8294/ 13-1-1897.

ΦΕΚ 31-12-1836, ΦΕΚ 24-4-1837, ΦΕΚ Α΄ 77, Κανονιστικό Διάταγμα 31-3-1942.

Φωνή της Ηπείρου αρ. φ. 7/23-10-1892, 78/ 11-3-1894, 156/ 29-9-1895, 164/ 24-11-1895, 168/ 22-12-1895, 174/ 2-2-1896, 175/ 16-2-1896, 176/ 16-2-1896, 177/ 23-2-1896, 178/ 1-3-1896, 181/ 22-3-1896, 182/ 29-3-1896, 184/ 12-4-1896, 187/ 3-5-1896, 188/ 10-5-1896, 189/ 17-5-1896, 194/ 21-6-1896, 201/ 23-8-1896, 205/ 20-9-1896, 209/ 18-10-1896,

210/ 25-10-1896, 211/ 1-11-1896, 212/ 8-11-1896, 215/ 29-11-1896, 216/ 6-12-1896, 219/ 1-1-1897, 319/ 19-2-1899, 332/ 21-5-1899, 334/ 4-6-1899, 338/ 2-7-1899, 348/ 1-10-1899, 352/ 29-10-1899, 357/ 3-12-1899, 365/ 28-1-1900, 370/ 3-3-1900, 372/ 17-3-1900, 376/ 14-4-1900, 381/ 19-5-1900, 382/ 26-5-1900, 384/ 9-6-1900, 394/ 8-9-1900.

3. Βοηθήματα

Baker W. M., On the formation of synovial cysts in the leg in connection with disease of the knee-joint, 1877, *Clinic Orthopaedics* 1994 Feb. (299) : 2 – 10.

Barbillion R., *Etude critique de l' histoire de la Médecine. Nicolas Andry et l' Orthopédie,* Paris 1930.

Barnes R., British Orthopaedic association 50 year, *Journal of Bone and Joint Surgery* 1968.

Beverly R., Andry and the Orthopaedia, *Journal of Bone and Joint Surgery* 1949

Boni T., Knee problems from a medical history viewpoint, *Ther Umsch.* 1996, Oct. 53 (10) : 716 – 23.

Bonnet A., *Traité des sections tendineuses et musculaires,* Lyon 1841.

— Methods of reestablishing the mobility of the knee, 1853, *Clinic Orthopaedics* 1991 Dec. (273) 3-4.

Boucher A., *La médecine à Lyon,* Fondation Mérieux, Ed. Hervas, 1987.

Bruno V., *Geschichte der Orthopädie,* Stuttgard 1961.

Burrows J., Leonardo do Vinci and Nicolas Andry on Posture, *Journal of Bone and Joint Surgery* 1952.

— Review of N. Andry Orthopaedia, *Journal of Bone and Joint Surgery* 1962.

Buxton St. J., Το πρόβλημα των αναπήρων στην Ελλάδα, *Επιθεώρησις Κοινωνικής Προνοίας* 1952.

Castiglioni Arturo, *Ιστορία της Ιατρικής,* Αθήνα 1961.

Chick L., Brief history and biology of skin grafting, *Annual Plastic Surgery* 1988.

De Mourgues G., Léopold Ollier Père de la Chirurgie Orthopédique, *Revue Orthopedique* 1979.

Douglas G., *A History of Medicine,* London 1960.

Draper D.O. – Schulthies S. S., Examiner proficiency in performing the interior drawer and Lachman tests, *J. Ortop. Sports Phys. Ther.,* 22 (12/1995) : 263-6.

Durmensil R.-Bonnet A.-Roy F., *Les Médecins Célèbres,* Genève 1947.

Fischer P. L. et Coll, Une journée de Ollier vers 1880-1900, *Revue Orthopédique* 1983

Hauden D.- Baruchin A.- Mahler D., On the history of the free skin graft, *Annual Plastic Surgery* 1982

Highet G., *Η Κλασσική Παράδοση*, Αθήνα 1988.

Hill A. Norman, Dupuytren's Contracture, *Journal of Bone and Joint Surgery* 1985

Howorth M., Orthopaedists and Orthopaedics, *Journal of Bone and Joint Surgery* 1963.

James J.-Tubiana R., La maladie de Dupuytren, *Revue Orthopedique* 1958.

Jones A. R., A review of Orthopaedic Surgery in Britain, *Journal of Bone and Joint Surgery* 1956.

Kennedy J. C – Fowler P. J., Medical and anterior instability of the knee. An anatomical and clinical study using stress machines, *Clinic Orthopaedics* 1995 Dec. (321) : 3-9.

Kohler I. R., Histoire de l' Orthopédie, *Conférences d' Histoire de la Médecine*, Cycle 1994 – 1995, pp. 193 – 212.

Mercer Rang, *Anthology of Orthopedics*, London 1966.

Merle d' Aubigné, Notre Orthopédie. Hier et Demain, *Revue Orthopedique Sup.* II 1980.

— *Traumatologie*, Paris 1976.

Michel L., Un bicentenaire sacrifié : *L' Orthopédie de Nicolas Andry (1741 – 1941)*, Lyon 1941

— Nicolas Andry et «l' Orthopédie» 1648 – 1741 – 42, *Presse Médicale* 1959, 43, 1621 – 1627.

Nicholson T. J., Founders of American Orthopaedics, *Journal of Bone and Joint Surgery* 1966.

Nicolas Andry (1658 - 1742), *L' Orthopédie ou l'art de prévenir et de corriger dans les enfans les difformités du corps*, Paris 1741.

Noble J.-Heathcole G. J. - Cohen H., Diabetes Melitus in the aetiology of Dupuytren disease, *Journal of Bone and Joint Surgery* 1984.

Noulis G., *Entorse du genou*, Thèse N. 142 Fac Med, Paris 1875.

Paessler H. And Michel D., How new is the Lachman test, *The American Journal of sports Medicine*, 1992.

Pankovich M. Arsen, Fracture of the fibula promixal to the distal Tibiofibular Syndesmosis, *Journal of Bone and Joint Surgery* 1978.

Papadopoulou M. G., Soucacos P. N., Georgoulis A., The Noulis-Lachman Test: Who is George Noulis?, *Sports. Exercise and injury* 3: 150-154, 1997.

Peltier L., Nicolas Andry. The Designer of Orthopedic Iconography, *Clinic Orthopaedics* 1985.

Perry J., Contractures. A historical perspective, *Clinic Orthopaedics* 1987, Jun. (219) : 8 – 14.

Platt Sir Harry, British Orthopaedic Association. First Founder' s Lecture, *Journal of Bone and Joint Surgery* 1959.

Ramadier J., Guy de Chauliac, *Revue Orthopédique* 1980.

Ramadier O. J., La Revue de Chirurgie Orthopédique et Réparatrice de l' Appareil Moteur, *Revue d' Orthopédique* 1981.

Rocyn J., Percivall Pott, *Journal of Bone and Joint Surgery* 1949.

Smith G., *The Dictionary of National Biography*, London 1937.

Smouth C. F., *The story of the progress of Medicine*, Bristol 1964.

Soucacos P. N., Papadopoulou M. G., Georgoulis A., The Noulis behind the Lachman Test., Arthroscopy, *The Journal of Arthroscopic and Related Surgery* 14 (1) :1-2, 1998.

Soucacos P. N., Peltier L. F., The classic Sprains of the knee by George Noulis (1849-1915), *Clinical Orthopaedics and Related Research* 341, 5-6, 1997.

Walker K., *The story of medicine*, New York 1955.

Williams Guy, *The age of Agony*, London 1975.

Αναγνωστίδου Α., *Η κοινωνική Ιατρική της Ελληνικής Εθνότητας της Κωνσταντινούπολης (1839 - 1922)*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 1993.

Αραβαντινός Π., *Ο εν Ιωαννίνοις καταγέλαστος επικριτής του Παροιμιαστηρίου*, Αθήνα 1864.

— *Ηπειρωτικόν Γλωσσάριον*, Εν Αθήναις 1909.

— *Βιογραφική συλλογή λογίων της Τουρκοκρατίας*, Ιωάννινα 1960.

— *Περιγραφή της Ηπείρου εις μέρη τρία*, Ιωάννινα 1984.

— *Ιστορία της Ελληνικής Παιδείας παρ Έλλησιν*, Ιωάννινα 1986.

Αρζιμάνογλου Α., Νόσος Ollier ή Δυσχονδροπλασία, *Δελτίο Παιδιατρικής κλινικής Πανεπιστημίου Αθηνών* 1959.

Αχμέτ Μουφίτ, *Αλή πασάς ο Τεπενελής (1744 - 1822)*, Ιωάννινα 1980.

Βακαλόπουλος Κ., *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού Ήπειρος*, Θεσσαλονίκη 1992.

Βουσάκης Κ., *Λογοδοσία Πρυτάνεως 1870 - 1871*, Εν Αθήναις 1871.

Γαροφαλίδης Θ., Το Ασκληπιείον Βούλας, *Ορθοπεδικά Χρονικά Ασκληπιείου* 1951.

Γκόγκος Α., *Παρακάλαμος*, Αθήνα-Ιωάννινα 1995.

Γούτος Μ. , Το πρόβλημα των αναπήρων στην Ελλάδα, *Επιθεώρησις Κοινωνικής Προνοίας* 1953.

Ευθυμίου Α., Κονιτσιώτικα Χρονικά - Γιατροί και Φαρμακοποιοί στην Κόνιτσα επί Τουρκοκρατίας, *Ηπειρωτική Εστία* 1982.

Ζάγκλη – Μπόζιου Μ., *Οι οικογένειες Μακρή - Πυρσινέλλα*, Ιωάννινα 1998

Ζιάγκου Ν., *Τουρκοκρατούμενη Ήπειρος*, Αθήνα 1974.

Ηλιόπουλος Κ., Αλεξ. Χατζηγεωργίου, *Ελληνική Χειρουργική* 1966.

— *Οι πρωτοπόροι της Ορθοπεδικής*, Αθήνα 1991.

Κανελλόπουλος Π., *Ιστορία της Ιατρικής*, Αθήνα 1968.

— *Ιστορία του Ευρωπαϊκού Πνεύματος*, Αθήνα 1976.

Καρακώστας Μ., «Αλεξ. Χατζηγεωργίου», *Revue Orthopedie* 1965.

Καραμπαρμπούνης Λ., *Α. Κονταργύρης. Ελληνική Χειρουργική*, Αθήναι 1954.

Κατσαλίδης Χ., Αλεξάνδρεια-Αίγυπτος *Η Δωδώνη* 1931.

Κατσαρός Ν., «Συμβολή της Ορθοπεδικής Τέχνης εις την Αποκατάστασιν και τα στρατιωτικά ορθοπεδικά εργοστάσια», *Κοινωνική Αποκατάστασις Αναπήρων* 1957.

Κονταργύρης Α., «Η επαγγελματική Εκπαίδευσις και ο προσανατολισμός των αναπήρων του Α' Παγκοσμίου Πολέμου», *Επιθεώρησις Κοινωνικής Προνοίας* 1952.

Κραψίτης Β., *Λόγιοι της Ηπείρου*, Αθήνα 1979.

Λαμπρίδης Ι., *Περί των εν Ηπείρω Αγαθοεργημάτων*, μέρος Α' και Β', εν Αθήναις 1887, έκδ. ΕΗΜ 1971.

— *Ηπειρωτικά μελετήματα*, εν Αθήναις 1887, έκδ. ΕΗΜ 1971.

Λάμπρος Σπ., «Κώδικες Αρχιμανδρειού», *Νέος Ελληνομνήμων* 1 (1913).,

Λέφας Χρ., *Ιστορία της Εκπαιδεύσεως*, Αθήνα 1942.

Ματσούκας Ι. - Θεοδωρέλος Ι., *Στοιχεία Ορθοπεδικής Παθολογίας*, Αθήνα 1972.

Μήτσης Φ., *Αναδρομές και Μνήμες από το Οδοιπορικό της Ελληνικής Οδοντιατρικής*, Αθήνα 1993.

Μιχαήλ Ι., *Σχέσις Ορθοπεδικής και Ενδοκρινών Αδένων*, Αθήνα 1951.

Μιχαηλίδου - Σκούρσου Μ., «Η συμβολή του Αμερικανικού Ιδρύματος Εγγύς ανατολής εις την αποκατάστασιν των αναπήρων», *Κοινωνική Αποκατάστασις Αναπήρων* 1959.

Μιχαλάτος Γ., «Θ. Γαροφαλίδης», *Ορθοπεδικά Χρονικά Ασκληπιείου* 1978.

Μπέττης Στ., «Γραμμενιάτικα», *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* 1983.

— *Οι Ζωσιμάδες*, Ιωάννινα 1990.

— *Οι Ηπειρώτες αγωνιστές του '21 Βασίλειος και Σταύρος Γουδαίοι και ο ιατροφιλόσοφος Αναστάσιος Γούδας*, Πάτρα 1995.

Μπουζάκης Σήφης, *Νεοελληνική εκπαίδευση (1821-1985)*, Αθήνα 1991.

Νικολαΐδου Ελ., *Η ρουμανική προπαγάνδα στο βιλαέτι Ιωαννίνων*, Ιωάννινα 1995.

Νούτσος Π., *Γιάννινα. Από τον Αθανάσιο Ψαλλίδα στον Γιωσέφ Ελιγιά*, Ιωάννινα 1990.

Ουίλλιαμ Πλομάρ, *Το διαμάντι των Ιωαννίνων*, Αθήνα 1987.

Παναγιωτίδου Ι., *Υγεία και περίθαλψη στην Ήπειρο το 19ο αι. (1788 - 1913)*, Ιωάννινα 1994.

Παπαγεωργίου Γ., *Οι συντεχνίες στα Γιάννενα κατά τον 19ο και τις αρχές του 2ου αι.*, Ιωάννινα 1982.

Παπαγεωργίου Κ., *Η παιδεία στην Ήπειρο 1204 - 1950*, Κέρκυρα 1950.

Παπαγιαννοπούλου Ι., *Στοιχεία Ιστορίας της Ιατρικής*, Ιωάννινα 1992.

Παπαδοπούλου Μ., Σουκάκος Π. Ν., Γεωργούλης Α., «Ο γιατρός Γ. Νούλης (1849-1915). Ο πρώτος επιστήμονας που περιέγραψε αναλυτικά αυτό που αποκαλούμε Lachman Test», *Ελληνική Χειρουργική Ορθοπαιδική και Τραυματολογία*, τόμ. 49 (1998), τεύχ. 2, σσ. 93-101.

Παρασκευόπουλος Ι. Ν., *Αγωγή των νοητικώς καθυστερημένων*, Αθήνα 1977.

Παρίση Στ., *Εκπαίδευσις Ανωτέρα Μέση 1833-1884*, Αθήνα 1884.

Πεντόγαλος Γ. Η.-Σταθόπουλος Γ. Α. , «Οι ιατροδικαστικοί πίνακες των Διοικήσεων του Ελληνικού Βασιλείου (1838-1839)», *Επιστημονική Επετηρίς Τμήματος Ιατρικής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, 17, 1988.

Πετρόπουλος Β. , Α. Χατζηγεωργίου, *Ορθοπεδικά Χρονικά Ασκληπιείου* 1980.

Πλουμίδης Γ., *Πρόλογοι και κατάλογοι τυπογραφείων Βενετίας και Βιέννης (1668-1876)*, Αθήνα 1978.

— «Το τυπογραφείο του Αγ. Γεωργίου (1850 - 1882)», *Ερανιστής* Αθήνα 1970.,

Πολίτης Λ., «Παλαιογραφικά από την Ήπειρο», *Επιστημονική Επετηρίς Τμήματος Ιατρικής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, 1973.

Πουρναρόπουλος Γ., *Στοιχεία από την ιστορία των αναπήρων και της υπέρ αυτών μερίμνης εν Ελλάδι*, Αθήνα 1965.

Σαλαμάγκας Δ., *Άπαντα*, Γιάννινα 1960.

Σούλης Χρ., «Η έκθεσις του Ηπειρωτικού τύπου», *Η Δωδώνη*, τόμ. Α΄, (1931-1932), σσ. 274-276.

Σταύρου Τ., *Ο εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος, το Υπουργείον Παιδείας του Αλύτρωτου Ελληνισμού*, Αθήνα 1967.

Τσουκαλάς Κ., *Εξάρτηση και αναπαραγωγή - ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα*, Αθήνα 1977.

Τωμαδάκης Ν., *Ηπειρώτες διδάκτορες του Πανεπιστημίου της Πίσης (1821-1841)*, Αφιέρωμα εις μνήμην Χρ. Σούλη, Αθήνα 1954.

Χαρτοφυλακίδης Γ., *Η συμβολή της χειρουργικής εις την θεραπείαν της εγκεφαλικής παραλύσεως*. Διατριβή Διδακτορίας, Αθήνα 1960.

— «Η διδασκαλία της Ορθοπεδικής στα Ελληνικά Πανεπιστήμια», *Ε.Χ.Ο.Τ.* 1989.

— «Θ. Γαροφαλίδης. Η ζωή και το έργο του», *Ε.Χ.Ο.Τ.* 1989

Χασιώτη Δ., *Διατριβαί και υπομνήματα*, Αθήνα 1887.

Χατζηγεωργίου Α., «Πολλαπλαί εξοστώσεις. Νόσος Ollier», *Ορθοπεδικά Χρονικά Ασκληπειείου Βούλας* 1963.

Χατζηστεφανίδης Θ., *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1986)*, Αθήνα 1990.

Χρυσανθάκης Χρ., «Η αποκατάστασις των αναπήρων», *Επιθεώρησις Κοινωνικής Προνοίας* 1952.

Χρυσοσπάθης Ι., *Ορθοπεδική*, Αθήνα 1932.

Ευρετήριο

R

S

T

U

V

W

Y

A

Β

Γ

Δ

Ε

Ζ

Η

Θ

Ι

Κ

Λ

Μ

Ν

Ξ

Ο

Π

Ρ

Σ

Τ

Φ

Χ

Ψ

Παράρτημα
Μετάφραση της διδακτορικής διατριβής του Γ. Νούλη

(Η σελιδοποίηση της διατριβής έχει διατηρηθεί όπως στο γαλλικό πρωτότυπο)

ΙΑΤΡΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΠΑΡΙΣΙΟΥ

ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΓΙΑ ΤΟ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΟ ΣΤΗΝ ΙΑΤΡΙΚΗ

Που παρουσιάστηκε και υποστηρίχτηκε στις 3 Μαΐου 1875

ΑΠΟ ΤΟΝ

Γεώργιο ΝΟΥΛΗ

ΕΞΑΡΘΡΩΣΗ
ΤΟΥ ΓΟΝΑΤΟΥ

ΠΑΡΙΣΙ

A. DERENNE, ΕΚΔΟΤΗΣ
BOULEVARD SAINT-MICHEL, 52
1875

ΙΑΤΡΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΠΑΡΙΣΙΟΥ
Doyen, M. WURTZ

Καθηγητές

Ανατομία	SAPPEY
Φυσιολογία	BECLARD
Ιατρική φυσική	CAVARRET
Οργανική και ανόργανη χημεία	WURTZ
Φυσική ιατρική ιστορία	BAILLON
Γενική παθολογία και θεραπευτική	CHAUFFARD
	AXENFELD
Κλινική παθολογία	HARDY
Χειρουργική παθολογία	DOLBEAU
	TRELAT
Παθολογική ανατομία	CHARCOT
Ιστολογία	ROBIN
Επεμβάσεις και εργαλεία	LEFORT
Φαρμακολογία	BEGNAULD
Θεραπευτική και ιατρικό υλικό	GUBLER
Υγιεινή	BOUCHARDAT
Ιατροδικαστική	TARDIEU
Τοκετοί, ασθένειες επίτοκων γυναικών και νεογνών	PAJOT
Ιατρική και Χειρουργική ιστορία	LORAIN
Συγκριτική και ερευνητική Παθολογία	VULPIAN
Παθολογική κλινική	BOUILLAUD
	G. SÉE
	LASEGUE
	BEHIER
Χειρουργική κλινική	VERNEUIL
	GOSSELIN
	BROCA
	RICHET
Μαιευτική Κλινική	DEPAUL

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ

K. K. ANDRAL, ο Βαρόνος J. CLOQUET, DUMAS

Ειδικευόμενοι Υφηγητές

MM. ANGER Benj.	MM. DUBRUEIL	MM. GRIMAUX	MM. LEDENTU
BERGERON	DUGUET	GUENIOT	OLLIVIER
DOUCHARD	DUPLAY	HAYEM	PAUL
BOUCHARDAT F.	DUVAL	ISABERT	PERIER
BROUARDEL	FERNET	LANCERAUX	POLAILLON
DAMADCHIND	CARIEL	LANNELONGUE	RIGAL
DELENS	GAUTIER	LECORCHE	TERRIER

Ελεύθεροι υφηγητές στους οποίους ανατέθηκαν συμπληρωματικά μαθήματα

Κλινικό μάθημα παθήσεων του δέρματος	HARDY
- - παιδικών ασθενειών	ROGER
- - πνευματικών και νευρικών ασθενειών	BALL
- - οφθαλμολογίας	ΠΑΝΑΣ
Αρχηγός ανατομικών εργασιών	Marc SÉE

ΕΞΕΤΑΣΤΕΣ ΤΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ

K. K. TRÉLAT, πρόεδρος, LORAIN, DUBRUEIL, LÉCORCHÉ, εξεταστές
M. PINET, γραμματέας.

Με σύσκεψη στις 9 Δεκεμβρίου 1789, η Σχολή δήλωσε ότι οι γνώμες που αναφέρονται στις εκθέσεις που θα παρουσιαστούν πρέπει να θεωρηθούν καθαρά απόψεις των συγγραφέων τους και ότι δεν σκοπεύει καθόλου να τους επιδοκιμάσει ή να τους αποδοκιμάσει.

ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ ΤΟΥ ΕΚΛΑΜΠΡΟΤΑΤΟΥ

ΔΟΣΙΘΕΟΥ ΦΙΛΙΤΟΥ

ΣΤΟΥΣ ΘΕΙΟΥΣ ΜΟΥ

Κ. Κ. **ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟ** ΚΑΙ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΦΙΛΙΤΗ

ΣΤΟΝ **ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ** Κο **ΠΑΝΑ**

Χειρούργο του νοσοκομείου της Lariboisière,
Αναπληρωτή καθηγητή της Ιατρικής Σχολής του Παρισιού
Ιππότη της Λεγεώνας της Τιμής.

ΣΤΟΥΣ ΔΑΣΚΑΛΟΥΣ ΜΟΥ ΣΤΑ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΑ ΤΟΥ ΠΑΡΙΣΙΟΥ

K. K. **LASÈGUE, VERNEUIL, TILLAUX, DEPAUL**

ΣΤΟΥΣ ΔΑΣΚΑΛΟΥΣ ΜΟΥ ΤΟΥ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟΥ
ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

K. K **ΜΑΚΚΑ, ΠΡΕΤΕΝΤΕΡΗ, ΑΡΕΤΑΙΟ.**

Δείγμα ευγνωμοσύνης για την χρήσιμη συμβολή τους

ΕΞΑΡΘΡΩΣΗ ΤΟΥ ΓΟΝΑΤΟΥ

Οι λανθασμένες ή απότομες κινήσεις των αρθρώσεων μπορούν να είναι αιτία πολλών ανατομικών τραυματισμών, όπως χαλάρωση και ρήξη των συνδέσμων, απότομη απόσπαση των οστεωδών μορίων και περιοδικές μετατοπίσεις των οστών, αιματικές διαχύσεις, αρθρικές ή υποδόριες, τραυματισμούς που συνοδεύονται συνήθως από έντονους πόνους και οι οποίοι, σε ορισμένες περιπτώσεις, ακολουθούνται από μια φλόγωση λιγότερο ή περισσότερο έντονη. Σ' αυτό το σύνολο των τραυμάτων, δώσαμε την ονομασία εξάρθρωση. (Πανάς, Λεξ. Του Jaccoud).

Οι γίγγλυμες είναι οι αρθρώσεις που είναι περισσότερο επιρρεπείς σε αυτό το είδος των τραυμάτων. Η εξάρθρωση του γονάτου είναι λιγότερο συχνή απ' αυτή του ποδιού και του καρπού, και η μελέτη αυτής της βλάβης, γίνεται γενικά πάνω στην άρθρωση του ποδιού.

Αν η εξάρθρωση του γονάτου πολύ σπάνια αποτέλεσε αντικείμενο πραγμάτωσης, παρά τις ιδιαιτερότητες οι οποίες τη διαχωρίζουν απ' αυτή του ποδιού, η αιτία βρίσκεται ίσως στην σχετική σπανιότητα αυτής της ασθένειας. Εντούτοις δύο σειρές γεγονότων φαίνεται να συνηγορούν υπέρ της μελέτης αυτής της βλάβης του γονάτου, είναι η αγγειοβρίθεια της συνοβίας και η ποικιλία των λειτουργιών των συνδέσμων του γονάτου. Στην πραγματικότητα πολύ σπάνια βλέπουμε υδαρθρώσεις του ποδιού, ενώ αυτές του γονάτου είναι πολύ συχνές,

και οι σύνδεσμοι του γονάτου προορίζονται να εκπληρώσουν λειτουργίες πολύ διαφορετικές ενώ αυτοί του ποδιού είναι κατά κάποιον τρόπο, σε δεύτερη σειρά εξ' αιτίας της οστεώδους συναρμογής.

Ο Bonnet (από τη Lyon) πρώτος έγραψε ένα άρθρο σχετικά με την εξάρθρωση του γονάτου. Αυτό το αξιοσημείωτο άρθρο περιέχει τις όμορφες εμπειρίες του χειρούργου από τη Lyon, πάνω στις βλάβες που προκαλούν οι απότομες κινήσεις προς διάφορες κατευθύνσεις σ' αυτή την άρθρωση· ο καθηγητής κ. Gosselin, στις κλινικές του, μίλησε για τη αρθρίτιδα που προέρχεται από την εξάρθρωση. Τέλος, ο Διδάκτορας κ. Hennart, στα 1874, έκανε την εναρκτήρια διατριβή του πάνω στο στην εξάρθρωση του γονάτου.

Αναλάβαμε την εργασία μας ακολουθώντας τις συμβουλές του κυρίου Πανά, του δασκάλου μας. Είναι αυτός που μας συμβούλεψε να κάνουμε πειράματα πάνω στις αφύσικες κινήσεις που μπορούμε να έχουμε μετά την τομή ή το σχίσιμο ενός ή περισσοτέρων συνδέσμων, για να τα εφαρμόσουμε στην εξάρθρωση του γονάτου. Αν αντί να μπούμε απευθείας στο θέμα μας περιγράφουμε την ανατομία και τη φυσιολογία του γονάτου, είναι επειδή μας φάνηκε χρήσιμο να γνωρίζουμε καλά τις λειτουργίες των συνδέσμων και των αρθρικών επιφανειών, πριν να εισέλθουμε στην μελέτη των αφύσικων κινήσεων. - Αντλήσαμε τις έννοιες ανατομίας και φυσιολογίας από τις Ανατομίες του κ. Sappey, του Cruveilher, και από τη Συνδεσμολογία των αδερφών Weber. Οι κ.κ. Πανάς και Marc Sée μας υπέδειξαν διάφορες λεπτομέρειες των οποίων η χειρουργική και φυσιολογική σημασία είναι ελάχιστα γνωστή, τέλος ο κ. Mathias - Duval υπήρξε αρκετά καλός ώστε να μας διαβάσει την αδημοσίευτη μελέτη του πάνω στην άρθρωση του γονάτου. - Μέσα στην εργασία μας αντλήσαμε πολλά στοιχεία μέσα από τον Bonnet και δανειστήκαμε από τον κ. Gosselin ένα μεγάλο μέρος του μαθήματός του πάνω στην υπόξεια αρθρίτιδα που

προέρχεται από την εξάρθρωση. Διάφορες έννοιες μας παρασχέθηκαν από διαφορετικά έργα τα οποία παραθέτουμε κατά τη πορεία της διατριβής μας. Το άρθρο γόνατο από τον κ. Πανά υπήρξε για εμάς πολύτιμος οδηγός.

Μακάρι αυτό το δοκίμιο να συμβάλλει ώστε να διαφωτίσει ένα ερώτημα ελάχιστα ακόμη γνωστό στο σύνολο των γιατρών, και του οποίου η σημασία δεν θα διαφύγει από οποιονδήποτε υπήρξε μάρτυρας του μάκρους και της αχρηστίας των ονομαστών κλασικών θεραπειών της εξάρθρωσης του γονάτου.

ΑΝΑΤΟΜΙΑ

Τρία οστά αποτελούν την άρθρωση του γονάτου: το κατώτερο άκρο του μηριαίου οστού, το ανώτερο άκρο του κνημαίου οστού και η επιγονατίδα· 6 σύνδεσμοι: 2 πλάγιοι, ένας μπροστινός, ο άλλος πίσω και δυο σταυρωτοί ενώνουν αυτά τα μέρη του σκελετού· ένα περίβλημα μυο-απονευρωτικό περιβάλλει και ενισχύει αυτούς τους συνδέσμους. Αυτά είναι, μαζί με τη συνοβία και τους χόνδρους, όλα τα μέρη που αποτελούν την άρθρωση του γονάτου.

Το κατώτερο άκρο του μηριαίου οστού, παρουσιάζει έναν αξιοσημείωτο όγκο, διακλαδώνεται στο πίσω μέρος και σχηματίζει δυο κυρτά υψώματα, αρθρικά, που ονομάζονται κόνδυλοι του μηρού.

Αυτοί οι κόνδυλοι, ο ένας εσωτερικός, ο άλλος εξωτερικός, χωρισμένοι στο πίσω μέρος από το ενδοκονδυλικό διάστημα και ξαναενωμένοι στο μπροστινό μέρος για να σχηματίσουν την μηριαία τροχιλία, δεν είναι καθόλου, όπως η κορυφή του βραχιόνιου οστού, τμήματα του ίδιου κύκλου, συνθέτονται κατά κάποιον τρόπο από μια σειρά τμημάτων κύκλου με ακτίνα προοδευτικά αυξανόμενη, από πίσω προς τα μπροστά. Οι αδερφοί Weber αποδεικνύουν με ακριβείς διαστάσεις: ότι η ακτίνα

κυρτότητας των κονδύλων όλο και αυξάνει από πίσω προς τα μπροστά μετρώντας την ημι-διάμετρο της κυρτότητας σε διαφορετικά σημεία της περιφέρειας.

«Αν μετρήσουμε, λένε, την ημι-διάμετρο της κυρτότητας, σε διαφορετικά σημεία της περιφέρειας και από 5 σε 5 χιλιοστά, έχουμε τις ακόλουθες ημι-διαμέτρους: 16, 17, 16, 17, 19, 22, 47, 53.»

Ο εξωτερικός κόνδυλος ακολουθεί κατά κάποιον τρόπο τον άξονα του μηρού, είναι πιο παχύς και λιγότερο μακρύς από τον εσωτερικό. Παρουσιάζει 3 όψεις. - Η αρθρική του όψη είναι πιο σφαιροειδής από αυτή της εσωτερικής και ξανανεβαίνει προς τα μπροστά για να σχηματίσει τα 3/4 της μηριαίας τροχιλίας. - Η εξωτερική του όψη παρουσιάζει στο 1/5 του πίσω μέρους της ένα στρογγύλεμα στο οποίο εντάσσεται ο πλάγιος σύνδεσμος της άρθρωσης και πάνω στο κατώτερο και ανώτερο μέρος αυτού του στρογγυλέματος παρατηρούμε μια μικρή ενωμένη κοιλότητα, στο βάθος της οποίας έρχεται να προσαρμοστεί ο τένοντας του ιγνυακού μυός. Μια δεύτερη μικρή κοιλότητα επιτρέπει την πρόσφυση στον εξωτερικό τένοντα του διδύμου και είναι τοποθετημένη λίγο πιο πάνω και πιο πίσω απ' αυτό το ίδιο στρογγύλεμα. - Η εσωτερική όψη αυτού του κονδύλου παρουσιάζει στο μισό πίσω μέρος της ένα μεγάλο αποτύπωμα που επιτρέπει διασύνδεση στο μπροστινό σταυρωτό σύνδεσμο.

Ο εσωτερικός κόνδυλος κατεβαίνει πιο χαμηλά από τον εξωτερικό, η μορφή του είναι πανομοιότυπη με ένα κομμάτι ρόδας, και όπως ο δεύτερος, παρουσιάζει 3 όψεις. - Η εξωτερική όψη, κάθετη, ημι-κυκλική, και ελαφρώς κοίλη, παρουσιάζει ένα αποτύπωμα που επιτρέπει διασύνδεση στο πίσω σταυρωτό σύνδεσμο. - Η αρθρική όψη είναι επίπεδη στις άκρες της και εξογκωμένη στο κέντρο της αντί να είναι σφαιροειδής όπως η εξωτερική. - Η εσωτερική όψη παρουσιάζει κατά το 1/3 του πίσω μέρους της ένα στρογγυλό εξόγκωμα το οποίο επιτρέπει διασύνδεση στον πλάγιο εσωτερικό σύνδεσμο του

γονάτου, αυτό το στρογγυλό εξόγκωμα επικαλύπτεται από το στρογγύλεμα πρόσφυσης του μεγάλου προσαγωγού του μηρού.

Η κατεύθυνση καθενός από τους κονδύλους είναι πολύ σημαντική. Μέχρι τώρα λίγο έχει τραβήξει την προσοχή των συγγραφέων. Οι δάσκαλοί μας λένε ότι οι δύο κόνδυλοι που είναι χωρισμένοι στο πίσω μέρος ο ένας από τον άλλο από ένα βαθύ και μεγάλο τοξοειδές βαθούλωμα 25 χιλιοστών, συγκλίνουν στο μπροστινό μέρος και συνθέτουν τη μηριαία τροχιλία. Αυτή η αξιοσημείωτη σύγκλιση για καθέναν από τους κονδύλους, δεν ανήκει παρά μόνο στον εσωτερικό κόνδυλο. Στην πραγματικότητα ο εξωτερικός κόνδυλος ακολουθεί απόλυτα σε όλο του το μήκος την κατεύθυνση του άξονα του μηριαίου οστού χωρίς να συγκλίνει προς τα μπροστά και προς τα μέσα., ο εσωτερικός κόνδυλος αντιθέτως, παρουσιάζει δύο κατευθύνσεις: η μια (πρέπει να εξετάσουμε μόνο το πίσω μέρος του εσωτερικού κονδύλου) είναι παράλληλη ως προς τον άξονα του οστού και συνεχίζει προς τον άξονα του εξωτερικού κονδύλου, η άλλη συγκλίνει προς τη μηριαία τροχιλία.

Τελειώνουμε την περιγραφή των κονδύλων λέγοντας ότι οι αρθρικές τους επιφάνειες είναι προσκολλημένες σε χόνδρους. Πάνω σε αυτούς τους χόνδρους παρατηρούμε δύο αύλακες που χωρίζουν τους κονδύλους από την μηριαία τροχιλία. Η μηριαία τροχιλία δεν αποτελεί μέρος της μελέτης μας και γι ' αυτό δεν επιμένουμε.

Το ανώτερο άκρο του κνημαίου οστού, πολύ ογκώδες, που εκτείνεται περισσότερο προς την εγκάρσια κατεύθυνση, παρουσιάζει δυο αρθρικές επιμήκεις όψεις, ωοειδείς, τις Γληνιαίες κοιλότητες της κνήμης. Αυτές οι όψεις δεν είναι όμοιες, η εσωτερική είναι πιο επιμήκης, λιγότερο φαρδιά και πιο βαθιά από την εξωτερική, είναι χωρισμένες η μια από την άλλη από ένα πυραμιδικό ύψωμα, τη ράχη του οστού της κνήμης, που υπερκαλύπτεται από δύο στρογγυλέματα το ένα εσωτερικό, το άλλο εξωτερικό. Το εσωτερικό, πιο μυτερό, πιο εξογκωμένο κατεβαίνει σχεδόν κάθετα πάνω στη γληνιαία εσωτερική κοιλότητα, το εξωτερικό, αμβλύ, κλείνει ελαφρώς προς την γληνιαία εξωτερική κοιλότητα.

Στο μπροστινό και στο πίσω μέρος της ράχης του οστού της κνήμης παρατηρούμε δυο τριγωνικές τραχείες επιφάνειες πάνω στους οποίες προσαρμόζονται οι σταυρωτοί σύνδεσμοι και οι ημι-σεληνιακοί χόνδροι.

Η επιγονατίδα προστατεύει την άρθρωση του γονάτου, μπροστά από την οποία βρίσκεται. - Δεν επιμένουμε στις τραυματικές βλάβες αυτού του οστού, διότι δεν αφορά το θέμα μας.

Ημι-σεληνιακοί ινο-χόνδροι

Η άρθρωση του γονάτου είναι εφοδιασμένη από δύο χόνδρους ημι-σεληνιακούς, έναν εσωτερικό, έναν εξωτερικό· προορίζονται να κάνουν περισσότερο κοίλες τις δυο ρηχές κοιλότητες της κνήμης. Η γενική μορφή αυτών των χόνδρων είναι ημι-σεληνιακή. - Παρουσιάζουν δυο όψεις, δύο πλευρές, δύο άκρα. - Η κατώτερη όψη είναι επίπεδη, η ανώτερη είναι κοίλη. Η περιφερειακή πλευρά είναι πυκνή κατά 0,005, το κεντρικό άκρο, υπερβολικά λεπτό είναι κοφτερό και οδοντωτό. Τα άκρα κάθε χόνδρου είναι ινώδη και εντάσσονται στο κνημαίο οστό.

Ο εξωτερικός ημι-σεληνιακός χόνδρος, με μια μορφή σχεδόν κυκλική εντάσσεται σε μια περιφέρεια αρθρικού θαλαμίσκου που τον συνδέει με την κνήμη. - Παρουσιάζει ένα μπροστινό και ένα πίσω άκρο: το μπροστινό εφάπτεται στο μπροστινό μέρος της ράχης του οστού της κνήμης, και στέλνει μια ινώδη επέκταση στο μπροστινό σταυρωτό σύνδεσμο: ο πίσω εφάπτεται πίσω από τα δύο στρογγυλέματα της ράχης της κνήμης και είναι ενωμένος στο πίσω σταυρωτό σύνδεσμο με μια ινώδη δέσμη στρογγυλεμένη και αρκετά ογκώδης.

Ο εσωτερικός ημι-σεληνιακός χόνδρος έχει τη μορφή μιας ημισελήνου, πιο φαρδιάς στο πίσω μέρος απ' ότι μπροστά. Από την πρόσφυσή της

στη κνήμη σχηματίζει μια γληνιαία κοιλότητα, κοίλη από μπροστά προς τα πίσω και από μέσα προς τα έξω, προσαρμόζεται στη κνήμη μέσω του θαλαμίσκου και του πλάγιου εσωτερικού συνδέσμου. Παρουσιάζει ένα μπροστινό και ένα πίσω άκρο: το μπροστινό που προσαρμόζεται στη βάση του τριγώνου το οποίο χωρίζει μπροστά τα στρογγυλά εξογκώματα της κνήμης, ενώνεται μπροστά στον ημι-σεληνιακό εξωτερικό χόνδρο με μια ινώδη δέσμη (ζυγωματικός σύνδεσμος). Το πίσω μέρος εντάσσεται στη βάση του πίσω τριγώνου, ανάμεσα από τη πρόσφυση του πίσω σταυρωτού και τη πρόσφυση του πίσω εξωτερικού ημισεληνιακού.

Μέσα ένωσης

Ένα ινώδες περίβλημα περιβάλλει απ' όλες τις πλευρές την άρθρωση του γονάτου. Αυτό το περίβλημα σχηματίζεται από την μηριαία απονεύρωση και από τις απονευρωτικές διαστολές που προέρχονται από τους διάφορους εντασσόμενους μύες γύρω από αυτή την άρθρωση. Ο εκτείνων μυς της μηριαίας περιτονίας έχει σημασία για το θέμα μας, πιστεύουμε συνεπώς ότι είναι χρήσιμο να επιμείνουμε σε αυτόν για λίγο. - Αυτός ο μυς, που βρίσκεται στο ανώτερο και εξωτερικό μέρος του μηρού, μέσα σε μια πτύχωση της μηριαίας απονεύρωσης συνδέεται στο πάνω μέρος στη μηροστινή και ανώτερη λαγόνιο ράχη με ίνες ενωμένες στις προσφύσεις του μέσου γλουτιαίου, φτάνοντας στο επίπεδο του 1/3 ανωτέρου του μηρού με τα 2/3 κατώτερα, συνεχίζει με μια μικρή πυκνή λωρίδα η οποία καθώς είναι μπερδεμένη με τη μηριαία περιτονία πάει να εισχωρήσει στο στρογγύλεμα του μηροστινού κνημαίου μυός. Αυτό το στρογγύλεμα είναι ακόμα πιο μεγάλο όσο περισσότερο ογκώδης είναι ο εκτείνων μυς της μηριαίας περιτονίας. - Η μικρή ινώδης λωρίδα, αρκετά δυνατή, περιέχει μέσα στην πυκνότητά της μεγάλο αριθμό ελαστικών ινών.

Οι σύνδεσμοι είναι έξι στον αριθμό:

Ο πλάγιος εσωτερικός σύνδεσμος, σε μορφή κορδέλας μακρύς κατά δέκα εκατοστά, εισέρχεται στο πάνω μέρος στο εσωτερικό στρογγυλό εξόγκωμα του εσωτερικού κονδύλου, κάτω από το στρογγύλεμα του τένοντα του 3ου προσαγωγού, (αυτό το στρογγύλεμα παρέχει ένα ακριβές μέσο διαπίστωσης του σημείου της ανώτερης πρόσφυσης του συνδέσμου)· από εκεί, αυτός ο σύνδεσμος πάει να καταλήξει στο πιο υψηλό σημείο της εσωτερικής όψης του κνημαίου οστού. - Το μπροστινό άκρο αυτού του συνδέσμου, που διακρίνεται από κάτω είναι πολύ μικρότερο από πάνω μέρος διότι ορισμένες από τις ίνες του αναπτύσσονται πάνω στο θαλαμίσκο.- Το πίσω άκρο μπερδεύεται με τον αρθρικό θαλαμίσκο. - Η επιφανειακή όψη είναι καλυμμένη στο πάνω μέρος της με την μηριαία απονεύρωση και το δέρμα, στο κάτω μέρος της από τους τένοντες των μυών της μηριαίας τροχιλίας, οι οποίοι γλιστρούν επάνω της όπως ένας λεμφικός θύλακας.

Η εσωτερική όψη αυτού του συνδέσμου επικαλυμμένη στο αρθρικό της μέρος από την συνοβία προσκολλάται στον ημι-σεληνιακό ινοχόνδρο και καλύπτει το αντανακλαστικό τμήμα του τένοντα του ημιμεμβρανώδους μυός.

Ο πλάγιος εξωτερικός σύνδεσμος, σε μορφή λώρου, με μήκος 6 εκατοστά, είναι πολύ εμφανής από τη καψώδη μεμβράνη. Προσαρμόζεται ψηλά στο εξωτερικό στρογγυλό εξόγκωμα του εξωτερικού κονδύλου, και χαμηλά στην κεφαλή της περόνης.

Ο κ. Πανάς μας έκανε να παρατηρήσουμε (κάτι που είναι εύκολο να πιστοποιήσει κανείς σε ένα ανατομικό κομμάτι) ότι ο εξωτερικός πλάγιος σύνδεσμος διαχωρίζεται από τη συνοβία με τον τένοντα του ιγνυακού μυός και την κατώτερη αρθρική αρτηρία. - Οι αδερφοί Weber περιγράφουν μάλιστα μια θυλακοειδή προέκταση της συνοβίας η οποία διαχωρίζει το σύνδεσμο, από τον ιγνυακό μυ και από τον ημισεληνιακό χόνδρο. Αυτή η θυλακοειδής προέκταση, λένε, διευκολύνει το γλίστρημα του συνδέσμου.

Ο εξωτερικός πλάγιος σύνδεσμος χωρίζεται από το δέρμα με ένα τένοντα του μηριαίου δισχιδούς· ανάμεσα στο μυ και στο σύνδεσμο βλέπουμε ένα λεμφικό θύλακα.

Οι σταυρωτοί σύνδεσμοι, είναι πολύ ισχυροί, διασταυρώνονται στη προσθοπίσθια και στην εγκάρσια κατεύθυνση, συμπληρώνουν εν μέρει το τοξοειδές μεσοκονδύλιο βαθούλωμα πηγαίνοντας από τη κνήμη στις εσωτερικές επιφάνειες των δυο κονδύλων.

Το μπροστινό μέρος προσκολλάται χαμηλά ανάμεσα στις μπροστινές προσφύσεις των δυο ημι-σεληνιακών συνδέσμων, σηκώνεται ψηλό και προς τα έξω και πάει να προσαρμοστεί στον εξωτερικό κόνδυλο στο πίσω μέρος του μεσοκονδύλιου τοξοειδούς βαθουλώματος, ακολουθώντας μια κάθετη γραμμή στην έκταση, οριζόντια στη κάμψη.

Το πίσω μέρος, πολύ ισχυρό, φαρδύ, πυκνό, συνδέεται χαμηλά σε ένα τοξοειδές βαθούλωμα που βρίσκεται στο πίσω μέρος της κνήμης ανάμεσα στους δυο κονδύλους, πίσω από τη πίσω πρόσφυση του ημισεληνιακού εσωτερικού συνδέσμου· από εκεί φέρεται προς τα πάνω και προς τα μπροστά σχεδόν κάθετα και προσαρμόζεται στον εσωτερικό κόνδυλο στο μπροστινό μέρος του τοξοειδούς διακονδύλιου βαθουλώματος, εκτεινόμενο σε σχήμα βεντάλιας. Από τη πίσω του πλευρά αποκολλάται μια ινώδης δέσμη που πηγαίνει στο πίσω μέρος του εξωτερικού ημι-σεληνιακού συνδέσμου.

Ο μπροστινός σύνδεσμος ή επιγονατικός εκτείνεται από τη κορυφή της επιγονατίδας στο κατώτερο και τραχύτερο μέρος του μπροστινού στρογγυλού εξογκώματος της κνήμης. Προς τα πάνω αυτός ο σύνδεσμος έρχεται σε επαφή με ένα λιπώδες στρώμα ιστού, προς τα κάτω, χωρίζεται από τη κνήμη με ένα λεμφικό θύλακα επικοινωνώντας μερικές φορές με την άρθρωση.

Ο πίσω σύνδεσμος, πολύ ακανόνιστης μορφής αποτελείται από το πίσω μέρος του θαλαμίσκου. Είναι

διάτρητος και ενισχυμένος από ινώδεις διαστολές του ημιμεμβρανώδους και του ιγνυακού μυ.

Η συνοβία του γονάτου, αξιοσημείωτη από τη ποσότητα του κυτταρικού ιστού κάτω από τη συνοβία και από τον αριθμό των τριχιδίων της, είναι πολύ μεγάλη.

Για να τη περιγράψουμε, ας ξεκινήσουμε από ένα συγκεκριμένο σημείο.

Από το μπροστινό άκρο των ημι-σεληνιακών χόνδρων, που παίρνουμε ως σημείο έναρξης, η συνοβία επικαλύπτει ένα λιπώδες στρώμα πίσω από τον επιγονάτιο σύνδεσμο (ένα τριχίδιο αυτής της συνοβίας ενώνει το λιπώδες στρώμα με τον ενδο-κονδύλιο χώρο, είναι ο λιπώδης σύνδεσμος.)

Ανεβαίνει στη συνέχεια στο επίπεδο της επιγονατίδας, προσκολλάται στα άκρα και από εκεί τοποθετείται πίσω από το τένοντα του μηριαίου τρικέφαλου μυός, από τον οποίο διαχωρίζεται μερικές φορές με ένα λεμφικό θύλακα, όπως λένε οι καθηγητές κ.κ. Sappey και Richet. Υψώνεται έτσι υπό μορφή αδιεξόδου στα 5, 6, 7 εκατοστά πάνω από την επιγονατίδα για να διπλωθεί στη συνέχεια πάνω στη μπροστινή επιφάνεια του μηριαίου οστού και φτάνει στο ανώτερο χείλος της μηριαίας τροχιλίας. - Από την μηριαία τροχιλία, στερεώνεται στα περιφερειακά κονδυλικά άκρα, φτάνει στο ανώτερο μέρος του μεσοκονδύλιου χώρου και στα χονδρώδη άκρα αυτού του χώρου, επικαλύπτει σαν ένα μεσεντέριο τους σταυρωτούς χόνδρους και στερεώνεται στο πίσω μέρος των ημι-σεληνιακών ινο-χόνδρων.

Η συνοβία που φτάνει στα ανώτερα περιφερειακά άκρα των ημισεληνιακών χόνδρων περνάει στην ανώτερη επιφάνειά τους, φτάνει στα κεντρικά τους άκρα, ύστερα στη κατώτερη επιφάνεια, στα περιφερειακά άκρα αυτής της επιφάνειας όπου τελειώνει και στερεώνεται στο τμήμα του ανώτερου άκρου του κνημαίου οστού. – Η

συνοβία η οποία καλύπτει τους ημι-σεληνιακούς χόνδρους μειώνεται σε ένα απλό *επιθήλιο.*

Η συνοβία του γονάτου, σχηματίζει ένα πολύ μεγάλο αριθμό πτυχών και προεκτάσεων, των οποίων ορισμένες εισχωρούν ανάμεσα στα γειτονικά μέρη για να τα εμποδίσουν να τριφτούν, ενώ άλλα μεγαλώνουν την εκκρίνουσα επιφάνεια. - Μεταξύ αυτών των προεκτάσεων: δυο είναι τοποθετημένες πάνω στις τραχείες επιφάνειες των κονδύλων, μια εκτείνεται από το πίσω και εξωτερικό μέρος της κνήμης προς την ανώτερη περονοκνημιακή άρθρωση, η οποία μερικές φορές επικοινωνεί με τη συνοβία του γονάτου μέσω αυτής της προέκτασης. Πολλοί περί-αρθρικοί θύλακες επικοινωνούν μερικές φορές με την άρθρωση. Επίσης μπορούμε να τους εκλάβουμε ως προεκτάσεις της συνοβίας.

ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑ

Η άρθρωση του γονάτου είναι το σημείο ζεύξης του μηριαίου οστού και της κνήμης. - Αυτά τα δυο οστά, με ενδιάμεσο την άρθρωση οφείλουν να παρέχουν τη σταθερότητα στο υπόλοιπο σώμα κατά τη στάση και να διευκολύνουν το βάδισμα με τη κινητικότητά τους. Αφού στηρίζουν το υπόλοιπο σώμα, είναι στερεά ενωμένα το ένα με το άλλο και σχηματίζουν έναν άκαμπτο μοχλό, εκτεινόμενο από το πόδι προς τη λεκάνη· κινούνται αντιθέτως, το ένα πάνω στο άλλο, για να διευκολύνουν το βάδισμα και να απορροφήσουν τους κραδασμούς.

1° Στερεότητα της άρθρωσης. Στη στάση, η άρθρωση είναι σε έκταση και με αυτό τον τρόπο παρουσιάζει όλες τις συνθήκες δυνατής σταθερότητας. Αρχικά διότι οι

αρθρικές επιφάνειες σε επαφή είναι φαρδιές, ύστερα διότι όλοι οι σύνδεσμοι, εκτός από τον επιγονατικό, είναι τεταμένοι. Θα εξετάσουμε τη θέση που καθένας απ' αυτούς λαμβάνει, έτσι ώστε να δοθεί στην άρθρωση αυτή η σταθερότητα.

Ο εξωτερικός πλάγιος σύνδεσμος είναι τεταμένος όχι μόνο εξαιτίας της πρόσφυσης του στο πίσω μέρος του κέντρου της κίνησης, αλλά ακόμα επειδή η καμπυλότητα των κονδύλων όλο και αυξάνεται από πίσω προς τα μπροστά, ώστε, τη στιγμή της έκτασης, όταν το μπροστινό μέρος των κονδύλων φέρεται πάνω στη κνήμη, τα δυο σημεία πρόσφυσης αυτού του συνδέσμου να απομακρύνονται όλο και περισσότερο. - Ο ρόλος του στην ακαμψία της άρθρωσης είναι αρχικά να εμποδίζει όπως και όλοι οι άλλοι σύνδεσμοι (εξαιρετέος ο επιγονατικός) την υπερβολική έκταση, να αντιτίθεται στη περιστροφή (είναι η κοινή λειτουργία)· τέλος να εμποδίζει τη προσαγωγή.

Ο εσωτερικός πλάγιος σύνδεσμος είναι τεταμένος για τους ίδιους λόγους με τον εξωτερικό και αυτό που τους διαφοροποιεί, είναι ότι το σημείο πρόσφυσής του είναι λίγο πιο μπροστά και ότι ο σύνδεσμος είναι πιο φαρδύς και πιο ανθεκτικός από τον εξωτερικό. - Συμπληρώνει τη κοινή λειτουργία και εμποδίζει τη προσαγωγή.

Ο μπροστινός σταυρωτός σύνδεσμος είναι τεταμένος διότι το μπροστινό μέρος της κνήμης απομακρύνεται από το πίσω μέρος του εξωτερικού κονδύλου. - Ο πίσω σταυρωτός σύνδεσμος είναι τεταμένος επειδή τα δυο σημεία πρόσφυσης αυτού του συνδέσμου απομακρύνονται από τη δημιουργία μιας μικρής διάστασης των δυο οστών στο πίσω μέρος, τη στιγμή της πλήρους έκτασης. Οι δυο σταυρωτοί σύνδεσμοι ενισχύουν τους πλάγιους κατά τις εκτάσεις, χωρίς να έχουν ιδιαίτερες λειτουργίες. Οι αδερφοί Weber λένε ακόμα ότι αν κόψουμε τους πλάγιους

συνδέσμους, οι σταυρωτοί από μόνοι τους δεν μπορούν να εμποδίσουν τα οστά να ταλαντεύονται τη στιγμή της έκτασης.

2° Κινήσεις της άρθρωσης, ο μηχανισμός τους. Το γόνατο δεν είναι ένας τέλειος γίγγλυμος. - Συμβαίνουν σ' αυτή τη περιοχή, εκτός από τις κινήσεις κάμψης και έκτασης, κινήσεις περιστροφής και μερικές κινήσεις πλαγιότητας οι οποίες παρατηρούνται τη στιγμή της κάμψης.

Η πιο τεταμένη προσθοπίσθια κίνηση της άρθρωσης συμβαίνει κατά 166 μοίρες στο νεκρό και 144 μοίρες στο ζωντανό. Αυτή η κίνηση δεν περιορίζεται καθόλου όπως στον αγκώνα από σταματήματα των οστών, αλλά στο μπροστινό μέρος την περιορίζουν μόνο οι σύνδεσμοί· στο πίσω μέρος περιορίζεται από τη συνάντηση των μαλακών μερών της κνήμης και του μηρού και από το τέντωμα των σταυρωτών συνδέσμων.

Από τους αδερφούς Weber γνωρίζουμε ότι στην κάμψη και στην έκταση, οι κόνδυλοι γλιστρούν και περιφέρονται ταυτόχρονα, όπως οι τροχοί ενός αυτοκινήτου, πάνω στις γληνιαίες κοιλότητες της κνήμης.

Πάνω στον εσωτερικό κόνδυλο διεξάγεται κατά πρώτο λόγο η κίνηση της κάμψης. Για να μπορέσει αυτός ο κόνδυλος, του οποίου ο άξονας είναι μια τεθλασμένη γραμμή, να κινηθεί πάνω στην εσωτερική γληνιαία κοιλότητα της κνήμης, η κίνηση περιστροφής έχει για κέντρο τον εσωτερικό κόνδυλο γύρω από τον οποίο ο εξωτερικός διαγράφει ένα τόξο.

Πράγματι, στο ξεκίνημα της κάμψης, ο εσωτερικός κόνδυλος διαγράφει ένα μικρό τόξο προς τα μπροστά, ενώ αντίθετα ο εξωτερικός, ένα μεγαλύτερο προς τα πίσω. Αυτή η περιστροφή εκτυλίσσεται γύρω από το εσωτερικό στρογγύλεμα της ράχης της κνήμης, το οποίο στριφογυρίζει στο κονδυλικό άκρο του εσωτερικού κονδύλου.

Αφού η κατάσταση των συνδέσμων στην έκταση, περιγράφηκε

πιο πάνω, μας απομένει να μελετήσουμε την κατάσταση των συνδέσμων στη κάμψη.

Στην κάμψη οι πλάγιοι σύνδεσμοι είναι και οι δύο χαλαρωμένοι, κυρίως ο εξωτερικός, διότι περνώντας από την έκταση στη κάμψη διαγράφουν ένα κυκλικό τόξο λιγότερο μεγάλο. Οι σταυρωτοί σύνδεσμοι συμπεριφέρονται αντιθέτως με έναν τρόπο διαφορετικό, ακολουθώντας την κατάσταση της λιγότερο ή περισσότερο μεγάλης κάμψης. Πράγματι στην αρχή της κάμψης ο μπροστινός σταυρωτός σύνδεσμος παραμένει τεταμένος και ενώ ο πίσω, χαλαρώνει αντιθέτως, προς το τέλος της κάμψης, αυτός χαλαρώνει όταν ο πίσω τεντώνεται. Δύο κοινά τους στοιχεία πρέπει εντούτοις να γνωρίζουμε: ότι είναι τεταμένοι και οι δυο στην ακραία κάμψη και ότι κατά τη διάρκεια αυτής της κάμψης δεν έχουν το ίδιο τέντωμα σε κάθε μια δέσμη τους.

Αξίζει να προσθέσουμε ότι τη στιγμή της κάμψης οι σταυρωτοί σύνδεσμοι διατηρούν τις αρθρικές επιφάνειες σε επαφή και υποχρεώνουν το κόνδυλο να γλιστρήσει μέσα στις γληνιαίες κοιλότητες της κνήμης. Δεν εμποδίζουν εντούτοις μια ελαφρά κίνηση περιστροφής πάνω στον άξονα, η οποία δημιουργείται κατά τη κάμψη. Αυτή η περιστροφική κίνηση, που αυξάνεται κυρίως όταν η κνήμη σχηματίζει με το μηρό γωνία 145 μοιρών είναι πολύ περιορισμένη στην πλήρη κάμψη και αδύνατη στην έκταση. Ο μέσος όρος αυτής της περιστροφής είναι 35 μοίρες. Η περιστροφή είναι πιο μεγάλη προς τα έξω απ' ότι προς τα μέσα διότι, ο εξωτερικός είναι περισσότερο κινητικός από τον εσωτερικό. Η κινητικότητα του εξωτερικού κονδύλου εξαρτάται από τη σφαιροειδή αρθρική του επιφάνεια, από το μεγαλύτερο χαλάρωμα του εξωτερικού πλαγίου συνδέσμου και από αυτούς τους σταυρωτούς συνδέσμους, οι οποίοι ξεσταυρώνονται κάπως εκείνη τη στιγμή. Αυτή η περιστροφή από

την οποία το σημείο του ποδιού φέρεται προς τα έξω ή προς τα μέσα, γίνεται γύρω από το κάθετο άξονα που περνάει από το εσωτερικό μέρος της ράχης της κνήμης.

Πριν να τελειώσουμε ας πούμε μια λέξη για το τι εμποδίζει την κάμψη του γονάτου στη κάθετη στάση. Γνωρίζουμε ήδη ότι η κάμψη του γονάτου είναι αδύνατη χωρίς να κάνει ο εξωτερικός κόνδυλος μια ελαφρά περιστροφή προς τα πίσω, ή επίσης χωρίς η γληνιαία κοιλότητα της κνήμης να κάνει μια ελαφρά περιστροφή προς τα μπροστά. Η κνήμη πατάει γερά στο έδαφος και η κίνηση περιστροφής της εσωτερικής γληνιαίας κοιλότητάς της εμποδίζεται από τον επίδεσμο της μηριαίας περιτονίας. Το μηριαίο οστό, είναι επίσης ακίνητο, και η περιστροφή του εξωτερικού κονδύλου παρεμποδίζεται από τη πίεση του συνδέσμου του Bertin στο γοφό (ο οποίος, όπως ξέρουμε είναι τεταμένος στη κάθετη στάση). Ο επίδεσμος της μηριαίας περιτονίας και ο σύνδεσμος του Bertin είναι λοιπόν οι μόνες αιτίες που εμποδίζουν την κάμψη του γονάτου στη κάθετη στάση. Πρέπει λοιπόν να απορρίψουμε την επιρροή ορισμένων συγγραφέων, για το κέντρο βαρύτητας το οποίο θα εμπόδιζε την κάμψη, διότι η γραμμή βαρύτητας, σύμφωνα με τους κ.κ. Marc Sée και Hermann, πέφτει, γι ' αυτή την άρθρωση, στο πίσω μέρος του σημείου στήριξης, Η μυϊκή λειτουργία δεν παίζει κανένα ρόλο, η κινητικότητα της περιστροφής κατά τη διάρκεια της όρθιας στάσης αρκεί να το αποδείξουμε.

Μιλήσαμε (βλ. Ανατομία) για την κύρια λειτουργία των ημισεληνιακών χόνδρων. Μας απομένει να προσθέσουμε ότι η κινητικότητα των σημείων διασύνδεσής τους, τους επιτρέπει μια ελαφρά κίνηση απομάκρυνσης στη κάμψη. Αυτοί οι χόνδροι κινούνται από μπρος προς τα πίσω στην έκταση, από πίσω προς τα μπρος στη κάμψη. Εμποδίζουν έτσι την επιστροφή των μαλακών μερών μέσα στην άρθρωση.

ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΞΑΡΘΡΩΣΗΣ ΤΟΥ ΓΟΝΑΤΟΥ

Η εξάρθρωση είναι το αποτέλεσμα έμμεσων πιέσεων οι οποίες ξεπερνούν τις φυσιολογικές κινήσεις, ή δημιουργούν κινήσεις που δεν υπάρχουν σε φυσιολογική κατάσταση. Επίσης, οι σύνδεσμοι που έχουν ως λειτουργία τη μείωση των κινήσεων είναι στριμμένοι, επιμήκεις, σχισμένοι, και τα οστά μετακινούνται στιγμιαία. Η εξάρθρωση του γονάτου δημιουργείται κατά τη διάρκεια των σωματικών ασκήσεων, χορός, ξιφασκία, γυμναστική, τρίψιμο του παρκέ, διότι οι πτώσεις και τα λάθη είναι συχνά σε αυτά τα διάφορα είδη ασκήσεων.

Αν ένα σώμα (κομμάτι ξύλου, πέτρας, βαρέλι) χτυπήσει το εξωτερικό μέρος της άρθρωσης του γονάτου, προκαλείται μια εξάρθρωση από την εσωτερική πλευρά. Πιο συχνά η εξάρθρωση του γονάτου προκαλείται γυαλίζοντας ένα παρκέ και περπατώντας ή ανεβαίνοντας μια σκάλα. Κατά τη διάρκεια αυτών των διαφορετικών ασκήσεων αν συμβεί να γλιστρήσει το πόδι, προκαλείται μια απαγωγή ή μια προσαγωγή η οποία φέρει το ίδιο το κατώτερο μέλος που γλιστράει προς τα έξω (συχνά) ή προς τα μέσα (πιο σπάνια).

Με έναν ιδιαίτερο μηχανισμό, μπορεί η εξάρθρωση να προκληθεί πάνω στο δεξί γόνατο όταν γλιστράει το αριστερό γόνατο. Έτσι όταν ένα άτομο που κατεβαίνει μια σκάλα γλιστράει στο αριστερό του πόδι, με μια αυθόρμητη κίνηση πετάγεται απότομα προς τα πίσω και προς τα δεξιά για να αποφύγει μια πτώση. Έτσι το βάρος του σώματος που υποβαστάζεται μόνο από τη δεξιά κνήμη προκαλεί μια πλάγια κάμψη στο επίπεδο του γονάτου και αυτή η κάμψη μειώνοντας την αμβλεία γωνία που σχηματίζεται

από το μηρό και από τη κνήμη, τραβάει τους συνδέσμους και τους σχίζει. (Στην ίδια περίπτωση μια απλή κίνηση σύστρεψης μπορεί να προκαλέσει τα ίδια σχισίματα.)

Η εξάρθρωση μπορεί επίσης να προκληθεί με τον ακόλουθο τρόπο:είτε κάνοντας μια ένοπλη επίθεση, είτε ανεβαίνοντας στο αυτοκίνητο, η κνήμη που φέρει το βάρος του σώματος είναι, μια στιγμή σε απότομη έκταση, επομένως με υπερβολική ορμή προς τα μπροστά η οποία μεταδίδεται στο σώμα από το άλλο πόδι. Μπορεί λοιπόν αυτή η έκταση να είναι πολύ υπερβολική και να προκαλέσει μια ρήξη συνδέσμων στο πίσω μέρος. Για να αποφύγουμε μια πτώση προς τα μπροστά, μπορεί να προκληθούν τα ίδια ατυχήματα, επομένως το ανώτερο μέρος του σώματος υπερβάλλει την έκταση.

Είναι δύσκολο να βρούμε πάντα το μηχανισμό που προκαλεί την εξάρθρωση που έχουμε μπροστά μας. Ο ασθενής, κατά τη διάρκεια της δημιουργίας της εξάρθρωσης πέφτει συχνά και το γόνατό του μελανιάζει κατά τη πτώση· έτσι το γόνατο καλύπτεται τις περισσότερες φορές από μώλωπα.

Αιτίες από προδιάθεση. - Ηλικία. Οι εξαρθρώσεις του γονάτου απαντώνται συχνά στους ενήλικες, είναι σπάνιες στα παιδιά και στους ηλικιωμένους διότι σε αυτούς τα οστά σπάνε πιο εύκολα από τους συνδέσμους και επειδή οι διαφύσεις ξανακολλάνε στα παιδιά.

Παθολογικά ιστορικά: Παλαιότερες πτώσεις, και διάφορες παθολογικές καταστάσεις όπως η ξηρά αρθρίτιδα, αρθριτικές δυσμορφίες, κ.λ.π

ΠΑΘΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΤΟΜΙΑ

Ο Bonnet περιγράφει δυο είδη βλαβών, τις πρωτογενείς ή φυσικές και τις συνακόλουθες ή ζωτικές.

Πρωτογενείς βλάβες: - Για να γνωρίσει τις πρωτογενείς βλάβες, ο Bonnet εισήγαγε πειράματα. Αυτά τα πειράματα επαναλήφθηκαν με τον ίδιο τρόπο από τον κ. Hennart. Και οι δύο πειραματίζονταν πάνω στην άρθρωση, με κινήσεις δυνατές και απότομες. Επαναλάβαμε τα πειράματά τους και ενεργήσαμε με κινήσεις δυνατές και προοδευτικές, σταματώντας στο πρώτο τρίξιμο για να διαπιστώσουμε κατ ' αρχήν τις αφύσικες ενδείξεις και στη συνέχεια τις βλάβες με τη διατομή. Χωρίς να μπούμε στις λεπτομέρειες των πειραμάτων του Bonnet και του κ. Hennart, θα κρατήσουμε αυτά που αναφέρονται στο θέμα μας προσθέτοντας τα αποτελέσματα των δικών μας ερευνών.

Η έντονη απαγωγή έδωσε στον Bonnet: σχισίματα του εσωτερικού πλάγιου συνδέσμου, του μπροστινού σταυρωτού, του εσωτερικού δίδυμου μυός και του πίσω συνδέσμου (που σχίστηκε στο μέσον του)· ο χειρούργος από τη Lyon πετυχαίνει τα ίδια αποτελέσματα τοποθετώντας την άρθρωση δρεπανοειδώς ανάμεσα σε δύο τραπέζια απομακρυσμένα το ένα από το άλλο. Ο Hennart διαπίστωσε την απόσπαση του εσωτερικού πλαγίου συνδέσμου και τη σχάση του θύλακα σε πολλά σημεία. Η έντονη απαγωγή μας έδωσε, σε τέσσερα πειράματα, την απόσπαση του εσωτερικού πλάγιου συνδέσμου στην ανώτερη πρόσφυσή του. Αυτή η απόσπαση ήταν πλήρης και στη επιφάνεια του οστού στην πρώτη περίπτωση, στη δεύτερη περίπτωση ένα τμήμα οστού ακολούθησε το σύνδεσμο, στην τρίτη περίπτωση η απόσπαση υπήρξε ατελής καθώς οι εξωτερικές ίνες του

εσωτερικού συνδέσμου κρατούσαν ακόμα, στην τέταρτη περίπτωση ο σύνδεσμος είχε χωριστεί στα δύο και κρατιόταν στην ανώτερη πρόσφυση με τις μισές ίνες του. Σε δύο από τα πειράματά μας, αφού σπρώξαμε πολύ μακριά την απαγωγή, διαπιστώσαμε το σχίσιμο του μπροστινού σταυρωτού συνδέσμου τόσο στο μέσον του όσο και στην κατώτερη πρόσφυσή του. Σε ένα πείραμα που έγινε με μεγάλη βιαιότητα σε ένα πτώμα γυναίκας 24 ετών ο κνημαίος δίσκος αποσπάστηκε.

Η βίαιη προσαγωγή στις 90 μοίρες έδωσε στον Bonnet σχισίματα του εξωτερικού πλαγίου συνδέσμου, των δύο σταυρωτών και του πίσω συνδέσμου, στις μηριαίες προσφύσεις τους. Σε ένα πείραμα του κ. Hennart, ο εξωτερικός πλάγιος σύνδεσμος σχίστηκε και ο εξωτερικός κόνδυλος αποσπάστηκε από τον μπροστινό σταυρωτό σύνδεσμο. Η δυνατή απαγωγή μας έδωσε σε δυο πειράματα το σχίσιμο του εξωτερικού πλάγιου συνδέσμου, μια άλλη φορά στην περονική του πρόσφυση χωρίς να σχίσει το δικέφαλο. Σε μια αυτοψία (που αναφέρεται πιο κάτω) είδαμε την απόσπαση του σημείου της οστέινης πρόσφυσης του συνδέσμου στην κορυφή της περόνης.

Η βίαιη έκταση επέτρεψε στον Bonnet να διαπιστώσει τα σχισίματα των διδύμων, του ιγνυακού μυός, του ημιτενοντώδους μυός και του πίσω συνδέσμου καθώς και την απόσπαση των δυο χιαστών συνδέσμων. Ο κ. Richet (Αναφορά στην Εταιρία Χειρουργικής 1853) διαπίστωσε το σχίσιμο του πίσω σταυρωτού συνδέσμου. Η βίαιη έκταση μας έδειξε ότι ο πρώτος σύνδεσμος που σχίζεται είναι ο πίσω σταυρωτός. Μια φορά, αντιληφθήκαμε το τρίξιμο και στη διατομή δε βρήκαμε παρά την αποκόλληση των πίσω ινών του πίσω σταυρωτού συνδέσμου. Αυτό το τελευταίο πείραμα δείχνει ότι οι διάφορες δέσμες

σταυρωτών συνδέσμων τείνονται διαφορετικά, και ότι το σχίσιμό τους μπορεί να είναι μερικό.

Η δυνατή κάμψη δεν προκαλεί τίποτα το αφύσικο. Εντούτοις, ο κ. Faillet[1] κάνοντας πειράματα πάνω στις εξαρθρώσεις της κνήμης από πίσω επέφερε το σχίσιμο των δύο σταυρωτών συνδέσμων όταν δεν συνέβαινε η εξάρθρωση. Έκανε πειράματα βάζοντας την κνήμη να κρέμεται από την άκρη του τραπεζιού και χτυπώντας την στην κορυφή του κνημαίου οστού.

Οι έντονες περιστροφές προς τα μέσα και προς τα έξω δημιουργούν μάλλον κατάγματα παρά εξαρθρώσεις. Σε ένα απ ' αυτά τα πειράματα ο κ. Faillet διαπίστωσε την απόσπαση του εσωτερικού πλάγιου συνδέσμου από την περιστροφή προς τα έξω, και την βίαιη απαγωγή όσο το μέλος ήταν σχισμένο.

Ο κ. G. Joessel από το Στρασβούργο[2] και ο κ. Michel προκάλεσαν με την περιστροφή προς τα έξω, με το μέλος λυγισμένο, το σχίσιμο του εσωτερικού πλάγιου συνδέσμου και των δυο σταυρωτών. Ο θύλακας επίσης σχίστηκε.

Σε διαφορετικά πειράματα, οι βλάβες στους γειτονικούς ιστούς ήταν οι ακόλουθες:

«Ο κυτταρικός ιστός είναι σχισμένος, το δέρμα αποκολλάται, μερικές δέσμες μυϊκών δεσμών χωρίζονται από οστά τα οποία μένουν γυμνά. Οι δυνατές κινήσεις δεν προκαλούν καμία σημαντική βλάβη των νεύρων ούτε των χονδρών αγγείων· τα αγγεία μικρού διαμετρήματος δεν μπορούν να αντέξουν και σχίζονται ταυτόχρονα με τα μέρη που διαπερνούν (εκχυμώσεις). Αυτές οι αλλοιώσεις μπορούν επίσης να παρατηρηθούν αντιθέτως στο σχίσιμο.» (V. Bonnet).

[1] Σημείωση. Διατριβή, Παρίσι 1869.

[2] Διατριβή, Στρασβούργο 1866.

Ο Robert (στην Εταιρία Χειρουργικής το 1853,) είπε ότι οι αλλοιώσεις που δημιουργούνται στο πτώμα δεν μπορούν να συγκριθούν με αυτές που γίνονται αντιληπτές στον ζωντανό. (Πειράματα πάνω σε εξαρθρώσεις του μπροστινού μηριαίου οστού). Μια αυτοψία και μερικές κλινικές παρατηρήσεις φαίνεται ότι μας αποδεικνύουν το αντίθετο.

ΣΥΝΑΚΟΛΟΥΘΕΣ ΚΑΙ ΖΩΤΙΚΕΣ ΒΛΑΒΕΣ

1° Αιματική διάχυση. Συχνή. - είναι περι-αρθρική ή ενδο-αρθρική. - Η ύπαρξη μιας μικρής ποσότητας αίματος εξηγείται από το σχίσιμο των συνοβικών τριχιδίων, μια μεγάλη ποσότητα αίματος (120 με 150 γραμμάρια) παρατηρείται όταν τα περιφερειακά αγγεία σχίζονται και χύνουν το περιεχόμενό τους στην άρθρωση.

Μια αυτοψία και δυο κλινικές παρατηρήσεις μας δείχνουν ότι αν το σχίσιμο ενός συνδέσμου δε συνοδεύεται από το σχίσιμο της συνοβίας, δεν υπάρχει διάχυση στην άρθρωση. Ορίστε η αυτοψία.

Μια γυναίκα 24 ετών, Βελγίδα, νεκρή στην υπηρεσία του κ. Tillaux στο νοσοκομείο της Lariboisière, από ένα κάταγμα της λεκάνης που συνέβη εδώ και δυο εβδομάδες περίπου μετά από μια πτώση από τον δεύτερο όροφο. Το αριστερό της γόνατο παρουσίαζε δύο εκχυμώσεις, η μία από μέσα, η άλλη απ' έξω, πιο μεγάλη. Η φυσική εξέταση δείχνει ότι ο εξωτερικός πλάγιος σύνδεσμος σχίστηκε. Στη διατομή παρατηρούμε μια διάχυση αίματος στα μυϊκά διάκενα, η κατώτερη πρόσφυση του εξωτερικού πλάγιου συνδέσμου είναι αποσπασμένη με μερικά οστέινα τμήματα. Η άρθρωση είναι εντελώς ανέπαφη.

Το σχίσιμο του εσωτερικού πλάγιου συνδέσμου συνοδεύεται συχνά από διάχυση μέσα στην άρθρωση. Ο κ. Thévenot[3]

[3] Διατριβή Παρίσι, 1866

διαπίστωσε κάνοντας την παρακέντηση, ότι οι διαχύσεις του αίματος στην άρθρωση συνοδεύονταν από τον μέγιστο πόνο στο σημείο της μηριαίας πρόσφυσης του εσωτερικού πλάγιου συνδέσμου. Έτσι, καθώς ο εσωτερικός πλάγιος σύνδεσμος συνδέεται άμεσα με τη βλεννίνη από τη μια μεριά και με τους κλάδους της αρτηρίας και της ανώτερης αρθρικής φλέβας, εσωτερικά της άλλης, δεν προκαλεί έκπληξη αν ο εσωτερικός πλάγιος σύνδεσμος σχίζεται, η συνοβία σχίζεται επίσης και γεμίζει αίμα.

2° Οι γύρω ιστοί, η άρθρωση, οι σύνδεσμοι, η συνοβία, το ίδιο το αίμα που έχει διαχυθεί, υφίστανται αλλοιώσεις που συνεχίζονται ως την αποκατάσταση της λειτουργίας του μέλους.

Μας λείπουν τα στοιχεία πάνω σε αυτό το θέμα. Αυτό που μπορούμε να πούμε γι' αυτό περιορίζεται σε μια αυτοψία: και σε μερικά πειράματα σε ζώα.

Ορίστε η αυτοψία: - Νέος άνδρας, ξυλουργός, 18 ετών, πτώση από οροφή στις 23 Φεβρουαρίου, θάνατος από άγνωστες εσωτερικές επιπλοκές στις 15 Μαρτίου. - Στην αυτοψία, ο κυτταρικός ιστός και οι μύες παρουσιάζουν μια αιμορραγική διήθηση που εκτείνεται στο κατώτερο μέρος του μηρού και στα άνω 2/3 της κνήμης. Ο αρθρικός θύλακας είναι άθικτος και περιέχει λίγη λέμφο ανακατεμένη με αίμα. Οι επιγονατικοί σύνδεσμοι, πλάγιοι, πίσω και ημι-σεληνιακοί είναι υγιείς. Οι σταυρωτοί σύνδεσμοι έχουν διηθηθεί από αίμα, ο μπροστινός σταυρωτός σύνδεσμος παρουσιάζει εκδορές πάνω στα πλάγια μέρη του. Τα οστά και οι αρθρικοί χόνδροι δεν παρουσιάζουν καμία

αλλοίωση. - Αυτή η αυτοψία οφείλεται στον κ. Désormeaux. (Απομνημονεύματα από την Εταιρία Χειρουργικής 1853).

Ορίστε τα πειράματα με τα οποία καταπιαστήκαμε. Συνίστανται σε βίαιες κινήσεις της άρθρωσης πάνω σε ζώα.

Το 1° έγινε σε ένα κουνέλι. Στην αυτοψία που εφαρμόσθηκε αμέσως, βρήκαμε τον κνημαίο δίσκο αποσπασμένο και τον εξωτερικό πλάγιο σύνδεσμο σχισμένο. Η άρθρωση ήταν γεμάτη αίμα που επικοινωνούσε με το αίμα που 'χε διαχυθεί γύρω από την άρθρωση.

Το 2° έγινε στο αριστερό γόνατο ενός σκύλου του Clamart. Στην αυτοψία που έγινε οκτώ μέρες αργότερα, βρήκαμε περι-αρθρικές εκχυμώσεις. Η συνοβία είχε διαταθεί και στην παρακέντηση ξέφυγε μια ποσότητα κίτρινου υγρού. Το άνοιγμα της άρθρωσης δείχνει περιπλεγμένους χόνδρους που εκτείνονται από τη μιαν άκρη στην άλλη και είναι προσκολλημένοι στη συνοβία. Αυτοί οι χόνδροι, λευκοί και χωρίς ινωδογόνο στα σημεία προσκολλήσεών τους θα μπορούσαν να μας κάνουν να πιστέψουμε ότι ο οργανισμός, είχε ξεκινήσει, όμως δεν ήταν τίποτα τέτοιο, διότι ήταν συνοβικές προεκτάσεις (αδένες του Clapton-Havers) που συμπεριλήφθηκαν από το χωρίς ινωδογόνο αίμα. Ο έλεγχος με μικροσκόπιο που έγινε στο εργαστήριο του κ. Charcot έδειξε ότι η συνοβία δεν είχε τίποτα το ιδιαίτερο, ο εσωτερικός πλάγιος σύνδεσμος είχε σχιστεί στο μέσον του και τα ξεχωρισμένα σημεία είχαν ενωθεί από το πηγμένο αίμα [4]. Ο μπροστινός σταυρωτός σύνδεσμος είχε σχιστεί με τη

[4] Σε μια αυτοψία παιδιού 16 ετών που οφείλεται στον Ballandones. (Διατριβή, Παρίσι 1853) βρήκαμε 15 μέρες μετά το ατύχημα αίμα στον υποδόριο κυτταρικό ιστό, ο ποδικός μυς πολτοποιήθηκε, οι εξωτερικοί πλάγιοι σύνδεσμοι επιμηκύνθηκαν όπως το ύφασμα παλιού πανιού που τραβήχτηκε δυνατά. Στην επιφάνεια αυτών των συνδέσμων διαπιστώθηκε λεμφικό υγρό όμοιο με βερνίκι. Οι χόνδροι προσκόλλησης φαινόταν άθικτοι, καθώς και η συνοβία, η βλεννίνη δεν ήταν αρκετά άφθονη.

σειρά του στο μέσον του και οι δυο άκρες που εφαρμόζονται στις αρθρικές επιφάνειες δεν είχαν καμία τάση για ένωση.

Το 3° έγινε στο δεξί γόνατο του ίδιου σκύλου. Στην αυτοψία 6 μέρες αργότερα, διαπιστώσαμε ένα υπερκονδύλιο κάταγμα που επικοινωνούσε με την άρθρωση· μεγάλη ποσότητα θρόμβων και καθόλου λεμφικό υγρό.

Το 4° και 5° έγιναν σε έναν σκύλο, όμως με κινήσεις λιγότερο βίαιες απ' ότι στα άλλα πειράματα. - Στην αυτοψία, που έγινε 3 μέρες αργότερα για το αριστερό πόδι, 10 μέρες αργότερα για το δεξί πόδι, βρήκαμε στο αριστερό γόνατο μικρή ποσότητα αιμάτινης βλεννίνης. Ολόγυρα από τις δυο αρθρώσεις υπήρχαν εκχυμώσεις.

Δεν μπορούμε σύμφωνα με αυτά τα διαφορετικά στοιχεία να διατυπώσουμε πολύ χαρακτηριστικές βλάβες και να απαντήσουμε σε όλες τις επιθυμίες, παραθέτουμε επίσης αυτό που λεει ο κ. Gosselin στην κλινική του [5]:

«Στις αρθρίτιδες κάθε είδους, υπάρχει μια πρώτη βλάβη της συνοβίας, είναι η αγγειακή συμφόρηση, που μπορούμε επίσης να ονομάσουμε υπεραιμία. Παρατηρήθηκε και περιγράφηκε πολύ καλά από τον καθηγητή Richet, από τον Bonnet (από τη Lyon), από τους κ.κ. Πανά και Ollier. Στη συνέχεια έρχεται η δεύτερη βλάβη πολύ γειτονική προς την προηγούμενη, είναι η πύκνωση της συνοβίας με την εξίδρωση με πλαστικό υλικό μέσα στο πάχος της, δηλαδή στον συνδετικό ιστό που διπλασιάζει το επιθήλιό του και με την απόθεση λάθος μεμβρανών στην εσωτερική της επιφάνεια. Αφήνω κατά μέρος για την ώρα τις άλλες βλάβες της αρθρίτιδας, διότι παρεμβάλλονται σπάνια στις περιπτώσεις του είδους αυτών που μας απασχολούν εδώ.»

[5] Χειρουργική κλινική του Νοσοκομείου του Ελέους (Βλέπε τ. 1ος σ. 632)

Πριν τελειώσουμε την παθολογική ανατομία, μας φαίνεται χρήσιμο να σταματήσουμε στο γεγονός της εξάρθρωσης των ημισεληνιακών συνδέσμων. - Ο Hey αναφέρει πέντε παρατηρήσεις. Εμείς παραθέτουμε την περισσότερο λεπτομερειακή:

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ 1

Προσκαλεσμένος σε έναν Κύριο, τον βρίσκω σε αδυναμία να κινήσει το γόνατό του. Αυτό το ατύχημα εκδηλώθηκε απότομα την προηγούμενη, τη στιγμή που ξάπλωνε στο κρεβάτι. Διαπίστωσα πόνους σε επίπεδο περονικής πρόσφυσης του τένοντα του μηριαίου δισχιδούς, αυτός ο τένοντας φαινόταν να έχει μετακινηθεί. Το υπόλοιπο της άρθρωσης ήταν υγιές. Καθώς ο κύριος ήταν πολύ λεπτός, μπόρεσα να εξετάσω εύκολα την άρθρωσή του και διαπίστωσα ότι οι κινήσεις της κάμψης και της έκτασης γίνονταν το ίδιο εύκολα με αυτές της άρθρωσης της αντίθετης πλευράς. Δεν υπήρχε καμία προεξοχή των ημισεληνοειδών χόνδρων και ο ασθενής δεν αισθανόταν κανένα πόνο όταν έβαζα το δάχτυλο μου επάνω σε ένα οποιοδήποτε σημείο της κλείδωσης. - Ο ασθενής με πληροφόρησε ότι όταν προσβλήθηκε στο παρελθόν από δύο άλλες επαναλήψεις της ίδιας ασθένειας θεραπεύτηκε απροσδόκητα. Σηκώθηκε από το κρεβάτι του κατά τη διάρκεια της επίσκεψής μου και ενώ εγώ παρατηρούσα ότι δεν μπορούσε ούτε να ακουμπήσει το πέλμα του ποδιού στο έδαφος, ούτε να αισθανθεί το γόνατό του όσο ακουμπούσε το άρρωστο μέλος στο έδαφος, ξαφνικά ο κύριος έβγαλε μια κραυγή ικανοποίησης και είπε: Ορίστε θεραπεύτηκα, και περπάτησε εύκολα στο δωμάτιό του. (Hey άσκ. βλ. 1814 σ. 332)

Οι τέσσερις άλλες παρατηρήσεις που αναφέρονται από τον Hey, είναι περίπου παρόμοιες. Θεραπεύει τους ασθενείς λυγίζοντάς τους το μέλος όσο είναι αυτό δυνατό. Αυτή η κάμψη που ακολουθούνταν από μια απότομη έκταση, γινόταν σε δυο ή τρεις επαναλήψεις. Αν το μέλος ήταν πρησμένο και κόκκινο, περίμενε το ξεφούσκωμα.

Ο Astley Cooper, στο κεφάλαιό του της ατελούς εξάρθρωσης του κατώτερου άκρου του μηριαίου οστού, γράφει τα εξής για τους ημι-σεληνιακούς χόνδρους. «Η διατομή δείχνει ότι στις περιπτώσεις αυτού του είδους, ο καψώδης σύνδεσμος έχει υπερβολικά πυκνώσει· μικρά ινώδη και χονδρώδη σώματα που επιπλέουν στην άρθρωση κρέμονται εκεί· ο αρθρικός χόνδρος του οποίου ένα μέρος έχει καταστραφεί, δημιουργεί ένα πυκνό χείλος που έχει προεξοχή. Η εμβροχή επιτρέπει να δούμε μια μεγάλη ποσότητα οστέινης ύλης, εναποθετημένη γύρω από τους κονδύλους.» (Ashley Cooper Μετ. γαλλική, σ. 35 - 36).

Αυτές οι παρατηρήσεις στις οποίες οι συγγραφείς στηρίζουν την περιγραφή της εξάρθρωσης των ημι-σεληνιακών χόνδρων δεν αποδεικνύουν παρά μονάχα ένα πράγμα, ότι οι κινήσεις κάμψης και εκτάσεις είναι χρήσιμες για τη θεραπεία ορισμένων εξαρθρώσεων. Αυτή η πρακτική έχει εξάλλου πετύχει στα χέρια του Bonnet και άλλων χειρούργων για τις εξαρθρώσεις του αγκώνα. - Άλλες φορές νομίσαμε έναν απότομο πόνο που δημιουργήθηκε από ξένα αρθρικά σώματα, για εξάρθρωση των ημι-σεληνιακών χόνδρων.

Ο Gimelle (Ιατρική Εφημερίδα 1853, σ. 221) είδε μια περίπτωση που παρουσίαζε ενδείξεις εξάρθρωσης των ημι-σεληνιακών χόνδρων, ενώ μια προσεκτική εξέταση ακολουθούμενη από επέμβαση αποκάλυψε στον Larrey ένα ξένο σώμα.

ΣΥΜΠΤΩΜΑΤΑ

1° Πόνος: - Πολύ δυνατός τη στιγμή του ατυχήματος, φτάνει μερικές φορές σε τέτοιο σημείο οξύτητας ώστε ο ασθενής

να παθαίνει συγκοπή, αυτός ο πόνος βρίσκεται στο πιο καταπονημένο σημείο των συνδέσμων. - Οι συγγραφείς που δεν παραδέχονται την ευαισθησία των συνδέσμων, σύμφωνα με τους Haller και Magendie αποδίδουν αυτόν τον πόνο στη ρήξη των νεύρων που έρπουν στην επιφάνεια των συνδέσμων. Όμως οι Bichat και Flourens παραδέχονται την ευαισθησία των συνδέσμων που ο κ. Sappey έχει αποδείξει, σελίδες 471 - 472, τ. 1ος: «... όλοι οι σύνδεσμοι δέχονται νευρικούς κλαδίσκους και όλοι λαμβάνουν ένα μεγάλο αριθμό από αυτούς. Υπό αυτή την άποψη θα μπορούσαν να εξομοιωθούν με το περιόστεο. Αν προχωρούσα στο ότι είναι εξίσου πλούσιοι σε νεύρα με το δερματικό περίβλημα, θα με έβλεπα χωρίς καμία αμφιβολία να κατηγορούμαι για υπερβολή, και παρ' όλα αυτά θα ήμουν πιο κοντά στην αλήθεια.

Οι πιο πολλοί από τους συνδέσμους, στην πραγματικότητα, είναι πιο πλούσιοι σε νεύρα από το δέρμα των δαχτύλων των χεριών και των ποδιών ... Η ευαισθησία των συνδέσμων είναι πολύ έντονη, αλλά με έναν τρόπο ειδικό· είναι πολύ αμβλεία σε όλες τις ψηλαφίσεις, σε όλες τις πιέσεις, σ' όλους τους μηχανικούς ερεθισμούς. Αλλά αν η άρθρωση υπόκειται σε κινήσεις στριψίματος ή απότομης μήκυνσης, η ευαισθησία ξυπνάει.» Ο κ. Lasègue μας έδειξε πάνω στους ρευματικούς της υπηρεσίας του, ότι οι πόνοι δεν αναπτύσσονται παρά μόνο όσο πατάμε ή όσο πιέζουμε έντονα τους συνδέσμους. Στην πραγματικότητα αν θέλουμε να κάνουμε απαλές κινήσεις πάνω στην προσβλημένη από ρευματισμούς άρθρωση, χωρίς να προξενήσουμε πόνο, αρκεί να μην τραβάμε συχνά ή να πιέζουμε με άλλον τρόπο και να εμπνεύσουμε αρκετή εμπιστοσύνη στον ασθενή μας ώστε να μην προκαλέσει καθόλου συστολή των μυών του. Μπορούμε έτσι να πετύχουμε κινήσεις κάμψης και έκτασης των αρθρώσεων των δαχτύλων. Από μια

άλλη πλευρά, πιέζοντας πάνω στην άρθρωση μπορούμε να προξενήσουμε στο επίπεδο των συνδέσμων έναν πόνο πολύ δυνατό που επιτρέπει να τον σκιαγραφήσουμε.

2° Δυσκολία βαδίσματος: - Μερικά άτομα χρησιμοποιούν τα μέλη τους μετά το ατύχημα, και περπατούν κουτσαίνοντας, άλλα αντίθετα έχουν πλήρη αδυναμία να στηριχθούν στο πληγωμένο μέλος.

Αυτή η δυσκολία βαδίσματος έχει ως αιτία τον πόνο τις περισσότερες φορές και, σε μερικές περιπτώσεις, στη μείωση της σταθερότητας της άρθρωσης.

3° Πρήξιμο: - Ακολουθεί αμέσως μετά το ατύχημα και αυξάνεται κατά τη διάρκεια 24 ή 36 ωρών. Γενικά περιορίζεται γύρω από την άρθρωση και κυρίως στο επίπεδο των πληγωμένων σημείων. Έχει ως συνέπεια να αλλάξει η μορφή της άρθρωσης, όταν είναι ενδο-αρθρικό, η δυσμορφία θυμίζει εκείνη της υδάρθρωσης.

Στην αρχή, προσφέρει στοιχεία που μοιάζουν τόσο στο οίδημα όσο και στη φλεγμονή, με την έννοια ότι τα μέρη είναι ζεστά, τεταμένα, και ελαστικά και το χρώμα του δέρματος άθικτο. Αργότερα, όταν έχει αναπτυχθεί μια φλόγωση, το δέρμα γίνεται κόκκινο, εκτός από την περίπτωση ελαφρού στραμπουλήγματος όπου η κοκκινίλα είναι περιορισμένη ενώ το οιδηματώδες πρήξιμο καταλαμβάνει μια έκταση πολύ μεγαλύτερη. Αυτό το πρήξιμο προέρχεται από το διαχυμένο αίμα καθώς και από τη λέμφο· πιο συχνά συμβαίνει μέσα στη συνοβία. Αναγνωρίζουμε τη διάχυση στη συνοβία από τη μορφή που έχει πάρει το γόνατο, βλέπουμε γύρω από την επιγονατίδα έναν όγκο της μορφής της ερυθρωπής συνοβίας· και συμπεραίνουμε τη διάχυση στην άρθρωση από τον συνηθισμένο χειρισμό που χρησιμοποιείται στις περιπτώσεις υδάρθρωσης του γονάτου.

Ο κ. Πανάς στις περιπτώσεις μέτριας διάχυσης μας έμαθε να ψάχνουμε το υγρό με τον ακόλουθο τρόπο: με το γόνατο στην έκταση τοποθετεί τα δύο δάχτυλα, δείκτη και αντίχειρα του ενός χεριού, πάνω στις πλάγιες πλευρές προς το κατώτερο μέρος της επιγονατίδας, και τα δύο δάχτυλα του άλλου χεριού πάνω στις πλάγιες πλευρές του ίδιου οστού λίγο πιο κάτω, πιέζει εναλλάξ και διαπιστώνει την ποσότητα του υγρού. Η πίεση πρέπει να ασκηθεί από πάνω προς τα κάτω ή από κάτω προς τα πάνω και όχι απ' έξω προς τα μέσα, γιατί με αυτόν τον τελευταίο τρόπο πίεσης κινδυνεύουμε να πάρουμε την λανθασμένη διακύμανση του υπό-επιγονατίδειου λιπώδους ιστού για μια αληθινή διακύμανση. Στις περιπτώσεις όπου η διάχυση είναι καθαρά αιμάτινη, η διακύμανση είναι ελάχιστα καθαρή, παχύρρευστη· μπορούμε επίσης να αντιληφθούμε την αίσθηση τριγμού που προέρχεται από τους θρόμβους. Επιπλέον αυτή η διάχυση συμβαίνει λίγο μετά από τον τραυματισμό. - Εν ολίγοις, καθώς το αίμα είναι σχεδόν πάντοτε ανακατεμένο με λίγη λέμφο είναι δύσκολο να βεβαιώσουμε την παρουσία μόνο του αίματος ή μόνο της λέμφου στην άρθρωση.

Σε περιπτώσεις εξάρθρωσης του γονάτου οφείλουμε να διαπιστώσουμε τις αφύσικες κινήσεις που μπορούν να γίνουν. Αυτή η εξέταση, που πρέπει να γίνει με κάθε δυνατή προσοχή, με τέτοιο τρόπο ώστε ποτέ να μην προξενήσει ερεθισμό ή καινούριες διαταραχές, μας επέτρεψε να διαπιστώσουμε την ύπαρξη κινήσεων πλαγιότητας των οποίων την γνώση οφείλουμε στον κ. Πανά και πάνω στις οποίες θα επιμείνουμε καθώς αποτελούν σημαντικό κεφάλαιο για την διάγνωση της εξάρθρωσης.

Κάνουμε αυτή τη διαπίστωση βάζοντας, όσο το μέλος είναι σε έκταση, το ένα χέρι από πάνω για να καθηλώσουμε το μηριαίο οστό, και το άλλο από κάτω για να κρατάμε το οστό της κνήμης·

φέρουμε το πόδι μέσα - έξω. Έμενε να μάθουμε σε ποίες ινώδεις αλλοιώσεις οφείλονται οι αφύσικες κινήσεις πλαγιότητας που είχαν διαπιστωθεί και αναλάβαμε αυτήν την εργασία για να φωτίσουμε αυτό το σημείο. Προσπάθησα σε διάφορα πειράματα πάνω σε πτώματα να προσδιορίσω αυτό το αφύσικο που το σχίσιμο κάθε συνδέσμου προκαλούσε όταν το μέλος θέτονταν σε έκταση. Ορίστε τα αποτελέσματα στα οποία κατέληξα:

1° Κάνοντας τη υποδόρια τομή ή την απόσπαση του εσωτερικού πλάγιου συνδέσμου κατά τη διάρκεια της πλήρους έκτασης, ο μηρός στερεωμένος με το αριστερό χέρι, διαπίστωνα φέροντας το πόδι προς τα έξω με το δεξί χέρι, την απαγωγή του ποδιού και το παραμέρισμα του εσωτερικού κονδύλου του μηριαίου οστού της εσωτερικής γληνιαίας κοιλότητας. Τότε, ο αέρας συμπιέζει το δέρμα και σχηματίζεται στην εσωτερική πλάγια πλευρά μια σημαντική αύλακα· επιπλέον, επαναφέροντας την κνήμη προς τον μηρό λαμβάνουμε συχνά έναν κλονισμό που παράγεται από την επαφή των δυο αρθρικών επιφανειών. - Αυτά τα φαινόμενο δεν είναι μονάχα πειραματικά, αλλά και κλινικά αποδεδειγμένα όπως θα δούμε σε μία παρατήρηση που παραθέτουμε πιο κάτω (Παρατ. VII) και την οποία συλλέξαμε, στα 1874, στην υπηρεσία του κ. Πανά.

Είχαμε εμείς οι ίδιοι την ευκαιρία να παρατηρήσουμε αυτό το φαινόμενο σε έναν δεύτερο ασθενή της υπηρεσίας του κ. Πανά μόλις πραγματοποιήσαμε τα πειράματά μας (Παρατ. IV). Σε αυτές τις περιπτώσεις οι ενδείξεις υπήρξαν χαρακτηριστικές της ρήξης του εσωτερικού πλάγιου συνδέσμου, στο σημείο της μηριαίας πρόσφυσης. Η διάσταση και η αυλακιά είναι αρκετά σημαντικές στις περιπτώσεις εξάρθρωσης του εσωτερικού πλάγιου συνδέσμου για να μην έχουμε αμφιβολία πάνω στο σχίσιμο· εντούτοις

δε θάπρεπε ο εξεταζόμενος ασθενής να έχει τους συνδέσμους ήδη επιμήκεις και μαλακωμένους από προηγούμενες υδαρθρώσεις όπως σε μια περίπτωση που αναφέραμε από τον κ. Richet. Σε αυτή τη περίπτωση, το άτομο που προσβλήθηκε από υδάρθρωση είχε τόσο χαλαρωμένους τους συνδέσμους του ώστε η κνήμη κινούνταν πάνω στον μηρό όπως αυτή μιας μαριονέτας.

2° Κάνοντας την υποδόρια τομή ή την απόσπαση του εξωτερικού πλάγιου συνδέσμου, κατά τη διάρκεια της πλήρους έκτασης, ο μηρός στερεωμένος με το αριστερό χέρι, πετύχαμε (φέροντας την κνήμη προς τα μέσα με το δεξί χέρι) μια προσαγωγή της κνήμης και τη διάσταση του εξωτερικού κονδύλου της εξωτερικής γληνιαίας κοιλότητας. Η αυλακιά και ο κλονισμός παρατηρούνται λοιπόν όπως στην τομή του εσωτερικού πλάγιου συνδέσμου, και η αυλακιά είναι εξωτερική. - Δεν είχαμε ποτέ την ευκαιρία να δούμε ζωντανά το σχίσιμο του εξωτερικού πλάγιου συνδέσμου. Όμως παρατηρήσαμε τα φαινόμενα της προσαγωγής, της διάστασης, την αυλακιά και τον κλονισμό στο θέμα που βρέθηκε στον Clamart για το οποίο μιλήσαμε πιο πάνω.

3° Αν κάνουμε την τομή των δύο πλάγιων συνδέσμων, βρίσκουμε τα φαινόμενα που περιγράψαμε πιο πάνω, από τη μια και από την άλλη πλευρά. Οι αδερφοί Weber προσθέτουν ότι μετά την τομή των δυο πλαγίων συνδέσμων, το μέλος ταλαντεύεται κατά τη διάρκεια της έκτασης. Αυτό το φαινόμενο είναι δύσκολο να το εκτιμήσουμε σε ένα πτώμα αφού το μέλος περιβάλλεται ακόμα από τα μαλακά μέρη του.

Οι αδερφοί Weber, μετά την τομή των συνδέσμων που διασταυρώνονται κατά τη διάρκεια της έκτασης, συμπέραναν ότι η ακεραιότητα των πλαγίων συνδέσμων δεν επέτρεπε καμία αφύσικη κίνηση πλαγιότητας. Αυτό το γεγονός αποδεικνύει ακριβέστατα ότι μετά την τομή των δυο σταυρωτών συνδέσμων, δεν μπορέσαμε ποτέ να προξενήσουμε

αφύσικες κινήσεις κατά τη διάρκεια της έκτασης. Εντούτοις, αυτές οι αφύσικες κινήσεις μπορούν να επιτευχθούν είτε σχίζοντας τον εσωτερικό πλάγιο σύνδεσμο ταυτόχρονα με τους σταυρωτούς, είτε λυγίζοντας το μέλος. Πράγματι, αν κάμψουμε το μέλος και αν, αφού σταθεροποιήσουμε τον μηρό, πάρουμε γερά την κνήμη από το ανώτερο μέρος, ανάμεσα στον αντίχειρα από μπροστά και τα άλλα δάχτυλα από πίσω και αν προσπαθήσουμε να του μεταδώσουμε κινήσεις από μπροστά προς τα πίσω, αντιλαμβανόμαστε ότι οι αρθρικές επιφάνειες είναι απομακρυσμένες η μια από την άλλη και ότι το οστό της κνήμης μπορεί να μετακινηθεί άμεσα μπροστά και πίσω. Αυτές οι κινήσεις που τις παρατηρούμε πολύ καλά όταν οι δυο σταυρωτοί σύνδεσμοι είναι κομμένοι, μπορούν επίσης να παρατηρηθούν κάμπτοντας λιγάκι την κνήμη όταν κοπεί μονάχα ο μπροστινός σταυρωτός σύνδεσμος. Αν αντίθετα είναι κομμένος μονάχα ο πίσω σταυρωτός σύνδεσμος, πρέπει να τοποθετήσουμε το μηριαίο οστό σε κάμψη περίπου 110 μοιρών για να παρατηρήσουμε αυτές τις κινήσεις.

Το πείραμα μας έδειξε το συνακόλουθο σχίσιμο του σταυρωτού συνδέσμου και του πλάγιου συνδέσμου είτε του εσωτερικού, είτε του εξωτερικού. Είναι αυτό που οι συγγραφείς περιέγραψαν με το όνομα διάσταση του γονάτου. Αυτή η ασθένεια, εφόσον η διάσταση είναι εσωτερική, πράγμα συχνό, είναι κατά κάποιο τρόπο το πέρασμα ανάμεσα στο στραμπούληγμα και στην ελλιπή εξάρθρωση απ' έξω. Η αρθρική επιφάνεια του γονάτου είναι αρκετά ευρεία για να επιτρέψει, ανάλογα με τη μικρή ή μεγάλη ένταση της βίας, το στραμπούληγμα, τη διάσταση ή την ελλιπή εξάρθρωση. Επίσης, υπάρχουν διαστάσεις που πλησιάζουν στο στραμπούληγμα, και άλλες που πλησιάζουν στην ελλιπή εξάρθρωση. Αν πλησιάζει προς το στραμπούληγμα, η μετακίνηση είναι πρόσκαιρη και οι αρθρικές επιφάνειες επαναφέρονται εύκολα. Αν αντίθετα

πλησιάζει στην εξάρθρωση, η διάσταση είναι διαρκής και επίσης δύσκολο να μειωθεί.

ΔΙΑΓΝΩΣΗ

Η διάγνωση των εξαρθρώσεων του γονάτου γίνεται γενικά με αποκλεισμό: - Όταν ένας ασθενής χτυπήσει στο γόνατο ή στραβοπατήσει, εξετάζουμε αρχικά την επιγονατίδα, μετά ψάχνουμε τις αναλογίες των δύο μηριαίων και κνημαίων αρθρικών επιφανειών. Αν δεν υπάρχει τίποτα στην επιγονατίδα και αν δεν συμπεραίνουμε καμία εξάρθρωση, βρισκόμαστε αντιμέτωποι με μια εξάρθρωση ή με ένα κάταγμα των κονδύλων.

Κάνουμε τη διάγνωση των δύο αυτών ασθενειών με τη βοήθεια της διατριβής του κ. Trélat.[6] - Στα κατάγματα τύπου κονδύλων, συμπεραίνουμε ότι η αφύσικη κίνηση συμβαίνει πιο ψηλά από τον δι-αρθρικό χώρο, αισθανόμαστε τον τριγμό. Επιπλέον παίρνοντας ανάμεσα στον αντίχειρα και στον δείκτη τον κόνδυλο ή τους κονδύλους που έχουν σπάσει, πετυχαίνουμε μια ευκινησία από μπροστά προς τα πίσω, που συνοδεύεται από οστέινο τριγμό. - Στις περιπτώσεις που υπάρχει θρυμματισμός των θραυσμάτων και αδυναμία να πάρουμε τις παθογνωμονικές ενδείξεις του κατάγματος, βοηθούμαστε από μερικές ειδικές ενδείξεις. Η μορφή της άρθρωσης είναι αλλαγμένη επειδή το οστό της κνήμης και το οστέινο τμήμα που έχει αποκολληθεί από το μηριαίο οστό μετακινούνται προς τα πίσω ενώ το ανώτερο θραύσμα βρίσκεται μπροστά η επιγονατίδα κινείται εύκολα και ο επιγονατικός σύνδεσμος είναι χαλαρωμένος. Αν εκτελέσουμε στην επιγονατίδα κινήσεις πλαγιότητας στην επιφάνεια της μηριαίας

[6] Διατριβή, Παρίσι 1854

τροχιλίας, αισθανόμαστε τραχείες τριβές και μια ανισότητα της επιφάνειας της τροχιλίας. Επιπλέον, ψηλαφώντας την κατώτερη πλευρά του μηρού μπορούμε να βρούμε μια προεξοχή που δείχνει το ακριβές σημείο του κατάγματος. Ο κ. Trélat συμβουλεύει επίσης να μετρήσουμε την διεύρυνση των δυο κονδύλων με ένα διαβήτη πυκνότητας. Η μέτρηση της μείωσης μπορεί επίσης να είναι φανερή όταν την παρατηρούμε, όμως υπάρχουν περιπτώσεις όπου δεν υπάρχει καμία μείωση.

Καθώς το γόνατο είναι συχνά θέμα για παρουσίαση ξένων αρθρικών σωμάτων ή οι αρθροπάθειες που περιέγραψε ο κ. Charcot στους αταξικούς, πρέπει να θυμόμαστε να μη παίρνουμε καθόλου αυτές τις νοσηρές καταστάσεις για ελαφρές εξαρθρώσεις.

ΠΟΡΕΙΑ, ΔΙΑΡΚΕΙΑ, ΚΑΤΑΛΗΞΗ

Είναι πολύ δύσκολο να χαράξουμε την πορεία της εξάρθρωσης του γονάτου. Η μεγαλύτερη ή μικρότερη σοβαρότητα των βλαβών και η συχνή εμφάνιση μιας αρθρίτιδας περισσότερο ή λιγότερο έντονης την καθιστούν απαραίτητα μεταβλητή.

Υπάρχουν ασθενείς που αμέσως μετά από ένα στραβοπάτημα, αισθάνονται έναν πολύ δυνατό πόνο που εμποδίζει το βάδισμα, και που ένα απλό μασάζ και μερικές κινήσεις τον κάνουν να εξαφανιστεί. Σε αυτούς τους ασθενείς, δεν διαπιστώνουμε καμία τοπική βλάβη ικανή να εξηγεί αυτόν τον πόνο, που ο κ. Valette από τη Lyon[7] εξηγεί ως μυϊκή κράμπα.

Υπάρχει σήμερα στην υπηρεσία του κ. Πανά, ένας ασθενής πληγμένος από ένα περίπλοκο κάταγμα της κνήμης. Αυτός

[7] Χειρουργική Κλινική από το Hôtel-Dieu της Lyon, από τον Valette, 1875

ο ασθενής, εδώ και 4 χρόνια, είχε ένα βράδυ την αριστερή κνήμη του έξω από το πατάρι στο οποίο είχε ξαπλώσει, με το γόνατο να κλίνει προς την άκρη, και αισθάνθηκε έναν πόνο από την εσωτερική πλευρά. Και όμως εργάστηκε την επομένη· μονάχα από τότε, όταν κάθεται πάνω στις φτέρνες του, τον πιάνει ένας πόνος, από τον οποίο απαλλάσσεται κάνοντας μερικές μεταδοτικές κινήσεις.

Σε άλλες περιπτώσεις, οι βλάβες είναι προφανείς, οι σύνδεσμοι είναι σχισμένοι ή τραβηγμένοι· τότε η ασθένεια απαιτεί χρόνο για τη θεραπεία και, σε αυτές τις περιπτώσεις πρέπει να φοβόμαστε την αρθρίτιδα, που είναι πάντα μια δυσάρεστη επιπλοκή, και της οποίας η θεραπεία απαιτεί περισσότερο χρόνο.

Η διάχυση αίματος στη συνοβία επιφέρει ακόμη πιο μακρά καθυστέρηση, εξαιτίας της αρθρίτιδας που συνοδεύει πάντα τη διάχυση, και στη συνέχεια εξαιτίας της δυσκολίας εξάλειψης του αίματος. - Τελικά, αν η θλάση περιπλέκει την εξάρθρωση, η περίπτωση είναι πιο σοβαρή και η θεραπεία πολύ αργή.

Έτσι η διάρκεια είναι πολύ μεταβλητή. Υπάρχουν εξαρθρώσεις που διαρκούν μερικές μέρες, άλλες 2 με 3 μήνες, άλλες τέλος διαρκούν πολλά χρόνια. - Η συνακόλουθη υποξεία αρθρίτιδα, σύμφωνα με τον κ. Gosselin, διαρκεί 5 με 6 εβδομάδες.

Κατάληξη: - Ένας αριθμός ασθενών έχει για πολύ καιρό μια δυσκολία στο βάδισμα. Ο κ. Πανάς παραθέτει την περίπτωση ενός θυρωρού, ο οποίος μετά από ένα γλίστρημα στο πάτωμα καθώς γυάλιζε ένα παρκέ αισθανόταν για δυο χρόνια έναν πόνο στην εσωτερική πλευρά της άρθρωσης του γονάτου, που τον εμπόδιζε να εργαστεί.

Ο τρόπος κατάληξης της συνακόλουθης αρθρίτιδας μπορεί να συμβεί με τέσσερις τρόπους: 1° με λύση και πλήρη επαναφορά των κινήσεων. Σ' αυτές τις περιπτώσεις, που είναι, επιπλέον, οι πιο

συχνές, ο πόνος, το πρήξιμο και η πίεση μειώνονται σιγά-σιγά· η εκχύμωση, αν υπάρχει, καταλήγει βαθμιαία περνώντας από το μαύρο στο μελανό, μετά στο κίτρινο· 2° με το πέρασμα στη χρόνια κατάσταση, που μπορεί να τερματιστεί μετέπειτα είτε με λύση είτε με αγκύλωση· 3° με το πέρασμα σε αυτή τη ποικιλία ανίατης χρόνιας αρθρίτιδας, που ονομάζουμε ξηρά αρθρίτιδα. Αυτή η αρθρίτιδα δημιουργείται στους ασθενείς με προδιάθεση ή σε ασθενείς που παρουσιάζουν αυτήν την πάθηση σε άλλες αρθρώσεις· 4° τέλος με λευκό όγκο σε αυτούς που έχουν βρογχοκήλη.

ΠΡΟΓΝΩΣΗ

Η πρόγνωση υπόκειται στην πολλαπλότητα των βλαβών και κυρίως στην ένταση της συνακόλουθης αρθρίτιδας. Γενικά, η εσωτερική εξάρθρωση είναι πιο σοβαρή από την εξωτερική, για τους λόγους που αναφέρθηκαν παραπάνω. - Η κούραση και το βάδισμα μετά το ατύχημα επιδεινώνουν την πρόγνωση.

ΘΕΡΑΠΕΙΑ

Η θεραπεία της εξάρθρωσης του γονάτου πρέπει να πληροί πολλές ενδείξεις· να καταπραΰνει τον πόνο, να μειώνει το πρήξιμο και να δίνει στο μέλος την ελευθερία των κινήσεών του. Για να φτάσουμε σε αυτό το αποτέλεσμα πρέπει να ευνοήσουμε την επιδιόρθωση των βλαβών που έχουν δημιουργηθεί και να προλάβουμε την ανάπτυξη μιας έντονης αρθρίτιδας. Τελικά, αν αναπτυχθεί η αρθρίτιδα, πρέπει να τη θεραπεύσουμε.

Οι θεραπευτικές μέθοδοι που χρησιμοποιούνται για να αντικαταστήσουν τις διάφορες ενδείξεις είναι πάρα πολλές.

- Δεν θα προσπαθήσουμε να περιγράψουμε όλες αυτές τις μεθόδους, από τις οποίες άλλες είναι ανεφάρμοστες και άλλες είναι χρήσιμες μόγο στις ελαφρές περιπτώσεις. Θα επιμείνουμε μονάχα στα ακόλουθα μέσα.

1° Μασάζ: - Οι μασέρ εφαρμόζουν αυτή τη τακτική με διάφορους τρόπους. Άλλοι κάνουν εντριβές, άλλοι ασκούν πιέσεις, κάποιοι κάνουν μαλάξεις, τελικά βλέπουμε άλλους που συνδυάζουν αυτά τα διαφορετικά μέσα. - Δε θα μείνουμε καθόλου στην πρακτική λεπτομέρεια του κάθε τρόπου και θα περιοριστούμε στην περιγραφή του μέσου του οποίου η εφαρμογή μας φαίνεται χρήσιμη και όχι επικίνδυνη για την εξάρθρωση του γονάτου στην αρχή της.

Ορίστε πώς πρέπει να κάνουμε το μασάζ σε ένα γόνατο που έχει προσβληθεί από εξάρθρωση: ο γιατρός, αφού λιπάνει καλά τα δύο του χέρια, πιάνει το μέσον της άρρωστης κνήμης, και για αρχή, κάνει με τα δύο χέρια και κάπως αργά πολύ ελαφρά περάσματα από κάτω προς τα πάνω. Περνάει από αυτό το τρίψιμο σε κυματιστές πιέσεις, δηλαδή σε εναλλαγές πίεσης και χαλάρωσης. Αυτοί οι χειρισμοί πρέπει να γίνουν απαλά κυρίως στα σημεία που πονάνε. - Όταν ο πόνος έχει χαλαρώσει λιγάκι, ασκούμε πιέσεις όλο και πιο δυνατές, από το μεσαίο τμήμα της κνήμης ως το μέσο του μηρού. Σταματάμε όταν η άρθρωση δεν πονάει πια στις μεταδοτικές κινήσεις.

Μετά το μασάζ πρέπει να συμβουλέψουμε τον ασθενή να μείνει στο δωμάτιο και μάλιστα στο κρεβάτι, και για μεγαλύτερη σιγουριά, μπορούμε επίσης να ακινητοποιήσουμε το μέλος. Ένα δεύτερο μασάζ πρέπει να γίνει την επομένη. Εντούτοις, πρέπει να αποφευχθεί εάν μετά το πρώτο μασάζ δημιουργήθηκε

μια φλόγωση. Μετά από δυο ή τρεις επαναλήψεις έχουμε δει περιπτώσεις θεραπείας. - Ο τρόπος διενέργειας του μασάζ είναι καθαρά μηχανικός. Ευνοεί την εξάλειψη της διάχυσης του αίματος σκορπίζοντας το αίμα κάθε πλευράς και μοιράζοντάς το σε πιο μεγάλη επιφάνεια. - Το μασάζ δεν χρησιμοποιείται παρά μονάχα πριν την εμφάνιση της φλόγωσης.: μπορούμε επίσης να το χρησιμοποιήσουμε μετά για να θεραπεύσουμε τις ακαμψίες, όμως τότε πρέπει να προσφύγουμε σε εντριβές, μαλάξεις και μεταδοτικές κινήσεις.

Το μασάζ δε συνιστάται απ' όλους τους συγγραφείς, διότι συχνά προκάλεσε ατυχήματα, ακόμα και για τις περιπτώσεις εξάρθρωσης του ποδιού. Κι όμως, γνωρίζουμε ότι το γόνατο ερεθίζεται πολύ πιο εύκολα από τις άλλες αρθρώσεις, πράγμα που πρέπει να καθιστά την πρακτική επικίνδυνη. Εντούτοις, αν εφαρμόζουμε το μασάζ με τον τρόπο που σημειώθηκε πιο πάνω, μπορούμε να έχουμε κάποιες επιτυχίες. Δεν έχουμε παρά δύο παρατηρήσεις εξαρθρώσεων γονάτου που θεραπεύτηκαν με το μασάζ. Αυτές είναι:

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ III

Σημειώθηκε στην υπηρεσία του κ. Πανά. Ο κ. Χ...., διυλιστής, 48 ετών, παρουσιάστηκε στις 15 Μαρτίου στο ιατροσυμβούλιο: είπε ότι δύο μέρες πριν χτύπησε το δεξί γόνατο. Μπόρεσε να ξανασηκωθεί, αλλά ο πόνος τον εμπόδιζε να συνεχίσει την εργασία του· ξάπλωσε στο κρεβάτι και την επομένη διαπίστωσε ότι το γόνατό του είχε πρηστεί· συμπεραίνουμε λοιπόν την ημέρα της παρουσίασής του ότι η συνοβία περιέχει μια αξιόλογη ποσότητα υγρού. Δεν υπάρχει ούτε εκχύμωση ούτε κινήσεις πλαγιότητας. Δεν βρίσκουμε ακόμα ούτε υπο-συνοβική πτύχωση για να υποθέσουμε παλιά αρθρίτιδα.

Του κάνουμε μασάζ για 1/4 της ώρας και ο ασθενής ξαναήρθε μετά από δυο μέρες με μια διάχυση μόλις αισθητή, παρ' όλο που δεν είχε ακολουθήσει τις συμβουλές μας για ξεκούραση. Το δεύτερο μασάζ που ακολουθήθηκε από πίεση με βαμβάκι τον απάλλαξε σχεδόν τελείως από τη διάχυση. Την όγδοη μέρα μετά το ατύχημα ξαναείδαμε τον ασθενή, η διάχυση είχε εξαφανιστεί, αλλά οι κινήσεις δεν είχαν αποκατασταθεί εντελώς.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ IV

Αυτή η παρατήρηση μάς κοινοποιήθηκε από τον δόκτορα κ. Dally που είναι οπαδός του μεθοδικού μασάζ και περιέχει κανονικές πιέσεις, κεντρομόλες και κινούμενες. Πιστεύει ότι έτσι δεν μπορούμε να έχουμε ατυχήματα. Πρόκειται για έναν αστυνομικό 45 ετών που έπεσε από το άλογο στις 18 Μαρτίου 1871. Ένας άμεσος πόνος από την εσωτερική πλευρά του γονάτου τον εμπόδισε να συνεχίσει την εργασία του. Ο κ. Dally, παρών την στιγμή του ατυχήματος, συμπέρανε διάχυση αίματος που εκτείνονταν από τον χήνειο που ως τη μεσαία και εσωτερική πλευρά του μηρού. Σκέφτηκε ότι ήταν ένα σχίσιμο του εσωτερικού πλάγιου συνδέσμου στην κατώτερη πρόσφυσή του και έκανε μασάζ. Δυο μήνες αργότερα ξαναείδε τον ασθενή και έμαθε ότι είχε θεραπευτεί μετά από τρεις ή τέσσερις μέρες ξεκούρασης.

2° Ακινητοποίηση: - Είναι ο καλύτερος τρόπος θεραπείας των αρθρικών ασθενειών. Στις περιπτώσεις εξάρθρωσης, αυτό το θεραπευτικό μέσο μπορεί να εφαρμοστεί εξίσου καλά για να εμποδίσει την φλόγωση όσο και για να τη θεραπεύσει. Είναι ακόμη η θεραπεία που θεραπεύει με τον καλύτερο τρόπο τα σχισίματα, που διευκολύνει την απορρόφηση των υγρών και δίνει στο μέλος την κανονική του μορφή. - Η ακινησία επιτυγχάνεται με διάφορους τρόπους· ο καλύτερος από όλους είναι το στήριγμα από γύψο. Τα γύψινα στηρίγματα προτιμώνται από εκείνα με

σύρμα, διότι εφαρμόζουν πάνω στο μέλος χωρίς να πιέζουν υπέρμετρα τα προεξέχοντα σημεία. Είναι πιο ελαφρά (600 γραμμάρια ένα στήριγμα που εκτείνεται από τη κνήμη ως τη μέση του μηρού) και αρκετά σταθερά ώστε ο ασθενής να μπορεί εύκολα να μεταφερθεί ή ακόμα να βαδίσει με δεκανίκια. Τέλος, χάρη σε αυτά, αποφεύγεται ο πόνος της φτέρνας.

Θα φτιάξουμε το μίγμα του στηρίγματος με τον ακόλουθο τρόπο, τον οποίο πληροφορηθήκαμε στην υπηρεσία του κ. Πανά. Παίρνουμε κομμάτια από βαμβακερό ύφασμα μήκους και φάρδους σχεδόν ίδιου με εκείνο του μέλους του ασθενούς και το καλύπτουμε με 8 έως 12 από αυτά, ή, πράγμα που οδηγεί στο ίδιο αποτέλεσμα, παίρνουμε ένα κομμάτι αρκετά φαρδύ και μακρύ για να τυλίξουμε το μέλος 8 με 12 φορές. Ετοιμάζουμε τότε τον γύψο ως εξής: μέσα σε μια λεκάνη γεμάτη με αρκετή ποσότητα νερού ρίχνουμε με ένα κουτάλι το γύψο χωρίς να τον ανακατέψουμε, ώσπου ο γύψος να σχηματίσει προεξοχή στην επιφάνεια του νερού· στη συνέχεια ανακατεύουμε. - Αφού γίνει αυτό, παίρνουμε έτοιμο το βαμβακερό ύφασμα όπως είπαμε, το μουσκεύουμε στη λεκάνη έτσι ώστε να το εμποτίσουμε από όλες τις μεριές, το εφαρμόζουμε πάνω στο μέλος, το οποίο προηγουμένως έχουμε επαλείψει με ένα λιπαρό σώμα, και με έναν τυλιγμένο επίδεσμο το στερεώνουμε. - Για να δώσουμε την επιθυμητή μορφή πριν την στερεοποίηση του γύψου, χρησιμοποιούμε ένα στήριγμα από σύρμα ή στερεώνουμε το μέλος πάνω σε ένα νάρθηκα από σύρμα το οποίο μπορούμε να λυγίσουμε κατά βούληση.

Μετά την ακινητοποίηση του συστήματος, αφαιρούμε τη γάζα και το νάρθηκα, και στερεώνουμε το γύψινο στήριγμα με 2 γάζες τοποθετημένες στις δύο άκρες του.

Ποια θέση να δώσουμε στο ακινητοποιημένο μέλος,

Ο Bonnet από την Lyon, που είχε στο μυαλό του τους λευκούς όγκους και τις αγκυλώσεις που μπορούσαν να προκύψουν, είχε συστήσει «η θέση στην οποία η κνήμη δεν είναι παρά λίγο απλωμένη πάνω από τον μηρό και η φτέρνα κατεβαίνει λίγο πιο χαμηλά από 1 με 2 εκατοστά από αυτήν της άλλης πλευράς.» - Γενικά η επίδεση του Scultet και άλλα παρόμοια μέσα δεν επιτρέπουν την ακινητοποίηση παρά μονάχα στην έκταση, και ξέρουμε σε τι ακαμψίες εκθέτουν συχνά. Από την εφαρμογή κεκλιμένων επιπέδων για τη θεραπεία καταγμάτων του μηρού, είδαμε ότι η θέση που δημιουργεί τη μικρότερη ακαμψία γονάτου είναι η ημι-κάμψη (Malgaigne, Delthel, Berger), ενώ ο Bonkel[8] έχοντας να αντιμετωπίσει μια εξάρθρωση του αριστερού γονάτου με διάσταση της εσωτερικής πλευράς της άρθρωσης και κάταγμα του αυχένα της περόνης, χρησιμοποίησε την κάμψη για να θεραπεύσει τη διάσταση με τη χαλάρωση των συνδέσμων. Με αυτόν τον τρόπο καταπράυνε τους πόνους που διαρκούσαν οκτώ ημέρες, παρά την ακινησία του μέλους στην έκταση, και επανέφερε τη μορφή στο μέλος. Από τη πλευρά μας, έχουμε δει δυο περιπτώσεις εξάρθρωσης του γονάτου στις οποίες η κάμψη στις 145° επέφερε καταπληκτικά αποτελέσματα. Καταλαβαίνουμε εξάλλου την ανωτερότητα αυτού του μέσου στηριζόμενοι στη φυσιολογία του γονάτου, και πράγματι, η ημι-κάμψη είναι η θέση στην οποία οι σύνδεσμοι χαλαρώνουν· σ' αυτή ακόμα τη θέση η άρθρωση μπορεί να περιέχει το μέγιστο δυνατό υγρό, και επομένως να μειώνει την τάση και τον πόνο· τέλος, είναι η θέση ξεκούρασης της άρθρωσης, όπως την έχουμε στον ύπνο και στον οξύ αρθρικό ρευματισμό.

Αν χρησιμοποιούμε τη ημι-κάμψη στις περιπτώσεις εξάρθρωσης

[8] Ιατρική Ένωση, 1869, αρ. 29

του γονάτου, ενεργούμε με τον ακόλουθο τρόπο: τοποθετούμε το πόδι σε ορθή γωνία με τη κνήμη, βάζουμε τον μηρό σε ημι-κάμψη, τοποθετούμε στη συνέχεια το σύστημα και διατηρούμε τη μορφή της ημι-κάμψης δίνοντας στο νάρθηκα από σύρμα το σχήμα της ημι-κάμψης.

Αφού σταθεροποιήσουμε το μέλος, μπορούμε να προσφύγουμε σε διάφορα άλλα μέσα. Έτσι, τοποθετούμε διαλυτικές κομπρέσες πάνω στο γόνατο, ή καλύτερα ακόμη καταπλάσματα, αν υπάρχει έντονη αρθρίτιδα. Τέλος, συνδυάζουμε συχνά την ακινησία και την πίεση με βαμβάκι του Burgraeve· αυτή η απαλή και ελαστική πίεση μαζί με την ακινησία είναι ένα έξοχο μέσο και επιτρέπει την αποφυγή μετατοπίσεων σε περίπτωση παλαιότερου απαρατήρητου κατάγματος.

Το σύστημα αφαιρείται μετά από πολύ ή λίγο χρόνο ανάλογα με τη σοβαρότητα της ασθένειας. Αφού αφαιρεθεί το σύστημα, πρέπει να συμβουλέψουμε τον ασθενή να κάνει μερικές κινήσεις, ή καλύτερα να του τις δείχνουμε. Αυτές οι κινήσεις πολύ μετριασμένες στην αρχή, δεν πρέπει ποτέ να είναι πολύ έντονες διότι η μείωση του μήκους των συνδέσμων εκθέτει σε ένα είδος εξάρθρωσης που θα απαιτούσε νέα θεραπεία 2 ως 3 ημερών.

3° Παρακέντηση. - Τη συνέστησε ο Jarjavay στα 1860. Γίνεται με νυστέρι ή με την απορροφητική συσκευή του κ. Dieulafoy. Αυτή η επέμβαση κρίθηκε αυστηρά από τους περισσότερους γάλλους και ξένους χειρούργους. Για να μαλακώσει τον πόνο και να μειώσει τη διάρκεια της ασθένειας, εκθέτει πολλές φορές σε σοβαρά εμπυητικά ατυχήματα και στο θάνατο από πυαιμία, χωρίς να προσφέρει πάντα ως αντάλλαγμα το πλεονέκτημα της αισθητής μείωσης της διάρκειας της

ασθένειας η οποία, στις παρατηρήσεις που συγκεντρώθηκαν [9] μέχρι εδώ, ποικίλει ανάλογα με τη σοβαρότητα των περιπτώσεων ανάμεσα σε 10 μέρες και 5 μήνες και παρουσίασε δυο περιπτώσεις θανάτων.

Γι' αυτό δεν θα μπορούσαμε να δείξουμε την προτίμησή μας για κανένα λόγο στα μέσα θεραπείας που αναφέρθηκαν προηγουμένως.

Οι ακόλουθες ανέκδοτες παρατηρήσεις μας φαίνονται αρκετά χρήσιμες για τη γνώση της ασθένειας που μας απασχολεί.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ V

Εξάρθρωση του γονάτου με απόσπαση του εσωτερικού πλάγιου συνδέσμου της μηριαίας πρόσφυσης.

Ο Frischer, 32 ετών, πλακάς, καλή ιδιοσυγκρασία, μπαίνει στις 28 Φεβρουαρίου στην αίθουσα Saint -Ferdinand, αρ. 26, στο νοσοκομείο Lariboisière, υπηρεσία του κ. Πανά. Σε ηλικία 13 χρονών έβγαλε το γοφό του, έγινε η ανάταξη και ύστερα από 2 εβδομάδες ξεκούρασης ξαναγύρισε στη δουλεία του. - Την προηγουμένη της εισαγωγής του στο νοσοκομείο, επιστρέφοντας από τη δουλεία του, καθώς ανέβαινε τη στενή και σκοτεινή του σκάλα, το αριστερό του πόδι παραπάτησε στο σκαλοπάτι. Κρατήθηκε από το κάγκελο για να μη πέσει, όμως η δεξιά του κνήμη, πού μόνη υποβάσταζε το σώμα, γύρισε. Αισθάνθηκε ένα βίαιο πόνο στη εσωτερική πλευρά του δεξιού γονάτου· αυτός ο πόνος ήταν αρκετά δυνατός ώστε να τον εμποδίσει να ανέβει μόνος του στο δωμάτιό του και μερικοί φίλοι τον μετέφεραν. Άσχημη νύχτα, αδύνατος ο ύπνος. Την επομένη τον μετέφεραν στο νοσοκομείο. Πρησμένη κνήμη (δεν ξέρει ακριβώς πότε άρχισε το πρήξιμο)· του βάζουμε μερικές κομπρέσες με κρύο νερό πάνω στο γόνατο. Την μεθεπομένη 2 Μαρτίου εξετάζουμε τον ασθενή και βρίσκουμε υγρό στην άρθρωση· πιέζοντας την άρθρωση διαπιστώνουμε πόνο σε ένα μόνο σημείο, κάτω από το στρογγύλεμα του 3ου

[9] Βλ. Διατριβή του διδάκτορα κ. Thévenoti 1856, και αυτή του διδ. K. Aubry 1871. Εφημερίδα των νοσοκομείων 1872. Διατριβή του διδάκτορα κ. Troncin 1873.

προσαγωγού· οι κινήσεις κάμψης και έκτασης διεγείρουν έναν πόνο αρκετά δυνατό στο ίδιο σημείο.

Κάνουμε τη μέτρηση και βρίσκουμε στο μέσον της επιγονατίδας:

Στο δεξί γόνατο..... 36,5

Στο αριστερό γόνατο 32,5

Στη βάση της επιγονατίδας:

Δεξί γόνατο 36

Αριστερό γόνατο 33

Στην κορυφή της επιγονατίδας:

Δεξί γόνατο 33

Αριστερό γόνατο 30

Αν κρατήσουμε με το αριστερό χέρι το κατώτερο άκρο του δεξιού μηρού, και αν πάρουμε με το δεξί χέρι την κνήμη στο κατώτερο άκρο της όσο το μέλος είναι σε έκταση, μεταδίδουμε μια κίνηση απαγωγής από τη κνήμη πάνω στο μηρό που συνοδεύεται από διάσταση και εσωτερική αυλακιά. Τίποτα παρόμοιο από την εξωτερική πλευρά. Η διάγνωση ήταν: εξάρθρωση του γονάτου με απόσπαση του εσωτερικού πλάγιου συνδέσμου στο σημείο της ανώτερης πρόσφυσής του και ενδοαρθρική διάχυση. - Τοποθετούμε ένα γύψινο σύστημα με το γόνατο σε κάμψη και το πόδι σε ορθή γωνία πάνω στην κνήμη. Οι πόνοι μειώνονται.

Στις 3 Μαρτίου πίεση με βαμβάκι, όχι πια πόνοι. Το σύστημα αφαιρείται στις 28 Μαρτίου και βλέπουμε την άρθρωση χωρίς υγρό· οι κινήσεις είναι εύκολες, κάνουμε πλήρη έκταση και κάμψη στις 90 μοίρες.

Στις 5 Απριλίου ο ασθενής φεύγει για τις Vincennes: Τότε το γόνατό του είχε στο μέσον της επιγονατίδας 34 αντί για 36,5· καμία αφύσικη κίνηση απαγωγής, βάδισμα αποκατεστημένο ατελώς· του είχαμε υποσχεθεί μια επιγονατίδα που δεν ήρθε ποτέ να πάρει.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ VI

Εξάρθρωση του αριστερού γονάτου

Έγκειτο στο σχίσιμο των συνδεσμικών ινών οι οποίες παίρνοντας την πρόσφυσή τους στο ίδιο σημείο με τον εσωτερικό πλάγιο σύνδεσμο

διασκορπίζονταν στον αρθρικό θύλακα.

Ο Joseph Dorner, γεννημένος στο διαμέρισμα του Άνω - Ρήνου, 37 ετών, βοηθός σε ένα εργοστάσιο μελάνης, φυματικός ήδη από το Σεπτέμβριο, εισάγεται στις 8 Μαρτίου, αίθουσα Saint - Ferdinand, υπηρεσία του κ. Πανά. - Στις 6 Μαρτίου κατεβαίνοντας τη σκάλα, γύρω στις 2 η ώρα το απόγευμα, στη μέση της σκάλας το δεξί του πόδι παραπάτησε σε ένα σκαλοπάτι· τότε ο ασθενής γύρισε στα δεξιά για να πιάσει το κάγκελο και αισθάνθηκε στο αριστερό γόνατο, στην εσωτερική πλευρά, έναν πολύ δυνατό πόνο· όχι πτώση· κατέβηκε μόνος του και περπάτησε κουτσαίνοντας 200 μέτρα. Άσχημη νύχτα· στις 7 τρίφτηκε με καμφορούχα αλοιφή και διαπίστωσε ότι το γόνατό του ήταν πρησμένο. Στις 8 με την είσοδό του στο νοσοκομείο βρίσκουμε: το αριστερό γόνατο μόλις πρησμένο, καθόλου υγρό στην άρθρωση· με την άσκηση πίεσης πόνος στην εσωτερική πλευρά και 2 εκατοστά μπροστά και χαμηλά από το στρογγύλεμα της πρόσφυσης του 3ου προσαγωγού. Καθόλου αφύσικες κινήσεις. Αφήνουμε τον ασθενή να ξεκουραστεί ακουμπώντας το γόνατο πάνω σε ένα μαξιλαράκι, βάζουμε πάνω στο σημείο που πονάει μερικές κομπρέσες εμποτισμένες με καμφορούχο οινόπνευμα· λίγοι πόνοι τη νύχτα, πολύ δύσκολο βάδισμα εξαιτίας του πόνου. Στις 12 Μαρτίου κάνουμε εντριβές για ένα τέταρτο της ώρας στο σημείο που πονάει, ο πόνος μειώνεται και στις 18 Μαρτίου ο ασθενής φεύγει για τις Vincennes με αρκετά μεγάλη ευκολία βαδίσματος.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ VII

Ο Renard, 47 ετών, χωματουργός, εισάγεται στις 22 Φεβρουαρίου, αίθουσα Saint - Honoré, αριθμός 25, υπηρεσία του κ. Πανά. - Εδώ και 8 μήνες περπατώντας πάνω στη σιδηροδρομική γραμμή, ένα κομμάτι ξύλου μπερδεύεται ανάμεσα στα πόδια του και τον κάνει να πέσει και να χτυπήσει στην εσωτερική πλευρά του δεξιού γονάτου· αισθάνεται έναν πολύ δυνατό πόνο που δεν τον εμποδίζει να συνεχίσει την εργασία του, στηριζόμενος όμως κυρίως στο αριστερό πόδι. Εργάστηκε για 8 μέρες μετά το ατύχημα υποφέροντας μέτρια, μετά σταμάτησε. Υπέφερε συνεχώς και καθώς οι πόνοι συνεχίζονταν παρά την ξεκούραση μπήκε στο νοσοκομείο. Διαπιστώσαμε στις 22 Φεβρουαρίου ότι το δεξί γόνατο ήταν μόλις πρησμένο· καθόλου υγρό στην άρθρωση· περιορισμένες κινήσεις· όταν πιέζαμε προκαλούνταν πόνος στην εσωτερική πλευρά, και περνώντας τα δάχτυλα πάνω από την

επιγονατίδα διαπιστώσαμε μια υπό-συνοβιακή πτύχωση, απόδειξη της χρονιότητας της ασθένειας. Το ακινητοποιήσαμε μέχρι τις 4 Μαρτίου και διαπιστώσαμε ότι η άρθρωση πονάει λιγότερο και μπορεί να αντέξει μεταδοτικές κινήσεις. Κάνουμε θειώδη μπάνια και στις 11 Μαρτίου ο ασθενής φεύγει θεραπευμένος για τις Vincennes.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ VIII

Υπερκονδύλιο κάταγμα που επικοινωνεί με την άρθρωση

Ο Perron, κατασκευαστής ξύλινων ειδών, 32 ετών, εισάγεται στο νοσοκομείο Lariboisière, αίθουσα Saint - Ferdinand, αριθμός 11, υπηρεσία του κ. Πανά. Την προηγουμένη τα μεσάνυχτα, μπαίνοντας στο σπίτι του και χωρίς να είναι μεθυσμένος, παραπάτησε στη σκάλα και έπεσε από την αριστερή πλευρά· δεν μπόρεσε να διευκρινίσει πιο πόδι γλίστρησε· υποχρεώθηκε να τον ανεβάσουν στο δωμάτιό του και να τον ξαπλώσουν· δε μπόρεσε να κοιμηθεί τη νύχτα.

Την επομένη τον μετέφεραν στο νοσοκομείο, όπου φτάνει μετά την επίσκεψη· τοποθετήσαμε την κνήμη του σε ένα στήριγμα Bonnet. Την επομένη στην εξέταση διαπιστώσαμε ένα αξιοσημείωτο πρήξιμο γονάτου· η περιφέρεια του μέλους στο επίπεδο του κέντρου της επιγονατίδας, ήταν 45 εκατοστά. Αρκετά μεγάλη εκχύμωση στην εσωτερική πλευρά της άρθρωσης· αυτή είναι πολύ επώδυνη σε αυτό το επίπεδο· κινήσεις πλαγιότητας και στις δυο κατευθύνσεις· εκτελώντας τις καταλάβαμε ένα τρίξιμο. Δεν μπορέσαμε να βρούμε την κινητικότητα των κονδύλων του μηριαίου οστού· η εξέταση εξαιτίας της κατάστασης της άρθρωσης δεν προχώρησε μακρύτερα. Χωρίς να κάνουμε συγκεκριμένη διάγνωση ανάμεσα σε κάταγμα και σε εξάρθρωση, τοποθετήσαμε το σύστημα από γύψο που έχουμε περιγράψει· κατά τη διάρκεια των τριών πρώτων ημερών διαλυτικές κομπρέσες πάνω στο γόνατο· μετά από αυτό πίεση με βαμβάκι, ήδη από την τοποθέτηση του συστήματος ο ασθενής δεν υπέφερε πλέον. Ύστερα από 27 μέρες αφαιρέσαμε το σύστημα και διαπιστώσαμε: ελάχιστο υγρό στην άρθρωση η κνήμη παρεκκλίνει προς τα μέσα. Η περιφέρεια του κατώτερου άκρου του μηρού αυξήθηκε κατά 5 εκατοστά σε σχέση με την υγιή πλευρά· οι μεταδοτικές κινήσεις γίνονται εύκολα ήδη από τις 90 μοίρες ως την πλήρη έκταση. Στα 2 εκατοστά πάνω από το αρθρικό

διάστιχο παρατηρήσαμε μια οστεώδη προεξοχή. Κάναμε διάγνωση κατάγματος των δύο κονδύλων με μετακίνηση προς τα μέσα του κνημαίου οστού και του κατώτερου θραύσματος. Ψάξαμε για ελαστικά τραβήγματα για να κάνουμε την ανάταξη αυτού του θραύσματος όμως η στερεοποίηση είχε ήδη γίνει. Μετά από αυτές τις απόπειρες η διάχυση του γονάτου αυξήθηκε και προξένησε λίγο πόνο. Νέο σύστημα που αφαιρέθηκε μετά από 12 μέρες. Παρατηρήσαμε τότε ότι δεν υπήρχε πλέον υγρό στην άρθρωση· η παραμόρφωση επιμένει, οι μεταδοτικές κινήσεις δε δημιουργούν πλέον υπερβολικό πόνο και είναι δυνατές στη πλήρη έκταση σε ορθή γωνία. Διαπιστώσαμε επίσης ότι κατά τη διάρκεια της έκτασης μπορούσαμε να πετύχουμε μια κίνηση προσαγωγής που είχε την έδρα της στην άρθρωση του γονάτου και που μας δείχνει το σχίσιμο του εξωτερικού πλάγιου συνδέσμου.

Θεωρήσαμε χρήσιμο να παραθέσουμε αυτή την παρατήρηση για να δείξουμε τις δυσκολίες διάγνωσης και κυρίως τα πλεονεκτήματα της ακινησίας του γονάτου σε ημι-κάμψη σε συνδυασμό με την πίεση με βαμβάκι.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ IX

Σχίσιμο του εσωτερικού πλάγιου συνδέσμου

Αυτή η παρατήρηση δημοσιεύτηκε στη διατριβή του κ. Hennart· κρίνουμε χρήσιμο να την αναπαράγουμε για να διορθώσουμε κάποια σημεία.

Ο François M., αμαξάς, 37 ετών, εισάγεται στις 27 Φεβρουαρίου στην υπηρεσία του κ. Πανά.

Αυτός ο άνθρωπος είπε ότι εδώ και 8 μέρες περίπου τον χτύπησε στο αριστερό γόνατο το πόδι του αλόγου· υπέδειξε μάλιστα το εσωτερικό μέρος της άρθρωσης σαν αυτό που πληγώθηκε.

Μετά τον τραυματισμό το γόνατο πρήστηκε λιγάκι και επήλθε μια ελαφρά διάχυση.

Πολλές εκχυμωτικές πλάκες τώρα κιτρινωπές και διασπαρμένες

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

Κανονική Ανατομία και Ιστολογία. - Όργανο πέψης

Φυσιολογία. - Προσπάθεια

Φυσική. - Συμπέρασμα από τα τρέχοντα όργανα που χρησιμοποιούνται στην ιατρική.

Χημεία. - Προετοιμασία και ιδιότητες των θειούχων αλάτων του καλίου, του ασβεστίου, του σιδήρου, του αντιμονίου (κιρμίζι) και του υδράργυρου.

Φυσική ιστορία. - Ανθοταξίες, πώς τις διαιρούμε; Ποια είναι η σημασία τους για τον καθορισμό των γενών και των ειδών;

Εξωτερική Παθολογία. - Αποστήματα του αυχένα και η θεραπεία τους.

Εσωτερική Παθολογία. - Υπερτροφία της καρδιάς.

Γενική Παθολογία. - Ο ρόλος των αγγειοκινητικών νεύρων στις ασθένειες.

Παθολογική Ανατομία και Ιστολογία. - Φλεβίτιδα.

Χειρουργική Ιατρική. - Τα ράμματα του εντέρου.

Φαρμακολογία. - Οι φαρμακευτικές παρασκευές που έχουν για βάση τις κανθαρίδες.

Θεραπευτική. - Αλλοιωτική θεραπεία και οι κυριότεροι παράγοντές της.

Υγιεινή. - Συνωστισμός.

Ιατροδικαστική. - Νεκρική ακαμψία· φαινόμενα σήψης που τροποποιούνται ανάλογα με το περιβάλλον, το είδος θανάτου, την ηλικία και τις περιστάσεις.

Τοκετοί. - Μητρική αδράνεια.

Θεωρήθηκε από τον Πρόεδρο Επιτροπής
U. TRÉLAT.

Θεωρήθηκε και εγκρίθηκε για εκτύπωση

Από τον Αντιπρύτανη της Ακαδημίας του Παρισιού

MOURRIER

Εκτ. DERENNE, Mayenne. - Παρίσι, λεωφόρος Saint - Michel, 52

Περιγραφή του Noulis-Lachman test

Ο εξεταστής[1] κρατάει σταθερά με το ένα χέρι το περιφερειακό άκρο του μηρού. Το γόνατο είναι σε 20 μοίρες κάμψη.

Κρατώντας με το άλλο χέρι το κεντρικό άκρο της κνήμης προσπαθεί να την παρεκτοπίσει προς τα εμπρός.

Όταν ο πρόσθιος χιαστός είναι ακέραιος δεν παρατηρείται προσθία παρεκτόπιση της κνήμης, ή αν υπήρχε, αυτή είναι ελάχιστη (λιγότερο από 2 mm) με συγκεκριμένο τελικό σημείο (end point). Παρατηρείται δηλ. «πρόσθιο συρταροειδές σημείο» με το γόνατο σε 20 περίπου μοίρες κάμψη.

[1] Οι φωτογραφίες ανατυπώθκαν από το ακόλουθο site του internet http://wheeless.belgianorthoweb.be/o 12/23.htm

English summary

This paper starts from the concept that G. Noulis worked on the maneuver of Flexing the knee and describes in details his findings in his thesis, published in Paris in 1875, before becoming widely known as the "Lachman test".

Information concerning his life and studies are also included and prove that a great deal is owed to his parents as well as to the school of Zosimaia which was famous not only for its scholastic standard but its moral one, too.

He came from a village called Parakalamos (or Pogdoriani) near the city of Ioannina. He attended the 2nd class of Zosimaia after being registered by his father Constantine Noulis in the 2nd class at the age of eleven in 1860.

Zosimaia's school consisted of seven classes - three as elementary school and four as high school. At that time principal of the school was A. Sacellarios (1857-1862) and Sp. Manaris (1862-1881).

A general image of Zosimaia's school register indicates the number of students that registered and graduated during that time; that is from (1861-1866). During his attendance he was an excellent student-for whoever was no excellent- that is average or a D student was not allowed to continue his attendance.

He attended a course of general subjects. There were famous teachers that taught at Zosimaia during those years- six of them were University graduates and the rest graduates of a teacher's college.

The students attending Zosimaia paid tuition fees. Which means that had to come from rich families, as was the case of Noulis.

Noulis graduated in the school year of 1865-1866 at the age of 16 and went to University in Athens.

After graduating with high honors from the University of Athens - Department of Medicine - in 1871, he was honored with a scholarship by Dositheou Filitti to Paris where he worked to finish off his PHD in 1875 and published his doctoral thesis there.

Stages, also, in his career were: his medical contributions as a communal doctor in Ioannina, his more sociable ones as a member of the "Beneficiary Citizens" and "The Elderly of the Community", his short-lived passing in Athens and his great offering in Constantinople as a member of the Imperial Medicine Association and the Greek Literary Society.